

T. C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TARİHİ BİLİM DALI

TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELERİN SİNEMA
SEKTÖRÜNE YANSIMASI (1970-1980)

Yüksek Lisans Tezi

MUSA DEMİRDAĞ

İstanbul, 2017

T. C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TARİHİ BİLİM DALI

TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELERİN SİNEMA
SEKTÖRÜNE YANSIMASI (1970-1980)

Yüksek Lisans Tezi

MUSA DEMİRDAĞ

Danışman: Yard. Doç. Dr. İBRAHİM MURAT BOZKURT

İstanbul, 2017

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

İKTİSAT Anabilim Dalı İKTİSAT TARİHİ Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi MUSA DEMİRDAĞ'ın TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELERİN SİNEMA SEKTÖRÜNE YANSIMASI (1970-1980) adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 20.06.2017 tarih ve 2017-14/39 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 29/06/2017

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1.	Tez Danışmanı	Yrd. Doç. Dr. İ.MURAT BOZKURT	
2.	Jüri Üyesi	Prof. Dr. AHMET TABAKOĞLU	
3.	Jüri Üyesi	Prof. Dr. MEHTAP ÖZDEĞER	

ÖZET

Bilim ve sanat ayrılmaz bir bütündür. Bilim belli bir zamanda ve belli bir mekânda en önemli gerçekleri, en önemli olayları ve durumları araştıran ve açıklayan disiplinlerin genel adıdır. Sanat ise belli bir zamanda ve mekânda bilimin aktardığı bilgilere duygu katarak muhataplarına ulaştıran bir araçtır. Her türlü tarih araştırmasında incelenen dönemdeki bilimsel ve sanatsal kaynaklarda var olan gerçekler arasında ilişki kurularak saf bilgi elde edilebilir.

1970'lerin Türkiye'si bünyesinde hem Türkiye ekonomisinin hem de Türk sinemasının önemli makûs tarihi barındırmaktadır. Kalkınma planlamalarıyla Türk burjuva sanayisini oluşturma hedefinde ilerleyen Türkiye, ülke içinde ve dışında zuhur eden ekonomik ve siyasi gelişmeler nedeniyle öngörülen ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı gerçekleştirememiş ve 70'lerin ikinci yarısından itibaren ekonomik, sosyal ve siyasi krizlerle enerjisini harcamıştır. Türk sineması oluşan bu menfi durumlardan içerik ve biçim açısından oldukça etkilenmiştir. Ayrıca bu dönemde çekilen Türk filmlerinde biçim yönünden olmasa bile içerik yönünden döneminin gerçeklerini yansıtmaktadır.

Bu tez kapsamında 1970-1979 yılları arasındaki Türkiye'nin ekonomik gerçekleri ile bu dönemde çekilen yerli sinema filmlerinde gösterilen ekonomik gerçekler arasında kıyaslama yapılarak Türkiye'nin ekonomik gerçekleri analiz edilmiştir. Ancak 10 yıllık bir dönemin bütün iktisadi olayları bir filmde işlenmesi oldukça zordur. Bu sebeple tezde birden fazla film iktisadi yönden çalışmaya konu olmuştur. 1970-1979 yılları arasında Türk sinemasında çekilen 2019 filmde sadece altı tanesi seçilmiştir. Bu altı filmin seçilmesinin nedeni film yaratıcılarının ticari kaygılardan ziyade dönemin iktisadi, içtimai ve ideolojik gerçeklerini yansıtmaları, filmlerde biçimsel kaygıların ön planda tutulması ve özellikle iktisadi sorunları diyaloglarla değil, bunları görsel olarak aktarmalarıdır. Bu dönemde çekilen önemli filmlerden olan *Umut* (Yılmaz Güney, 1970), *Canım Kardeşim* (Ertem Eğilmez, 1973),

EndiŖe (Ŗerif Gören, 1974), *Diyet* (Lütfi . Akad, 1974), *Sürü* (Zeki kten, 1978) ve *Maden* (Yavuz zkan, 1978) analize konu edinen eserlerdir. Analiz sonucunda 70’lerde önemli ekonomik sorunlar olan bankacılık, g, makineleŖme, enflasyon, zam vb. konuların filmlerde dönemin gerçeklerini yansıtacak Ŗekilde iŖlendiđi grlmŖtr.

Anahtar kelimeler: Bilim, Sanat, 1970’ler, Türkiye Ekonomisi, Umut

ABSTRACT

Art and science are integral parts of the same whole. Science is the name of general disciplines that examine and explain the most important facts, phenomena and situations within a specific time and space. Art, on the other hand, is a mean of conveying scientific knowledge, to which the art adds feeling components, to its targets within a specific time and space. In all kinds of history research, pure knowledge can be obtained through establishing relationships among the facts extracted from scientific and artistic sources of the era of interest.

Turkey in 1970s embodies the unfortunate history of both Turkish economy and Turkish cinema. Despite its aim to create a Turkish bourgeois industry through development plans during these years, it couldn't achieve the projected economic and developmental growth rates set up at the beginning due to political and economic developments arised inside and outside of the country. As a result, from mid of 1970s forward it spent most of its energy on handling the economic, social and political crises. Turkish cinema was influenced considerably by this negative situation with regard to both content and form. Furthermore, Turkish movies made in this period reflected the realities of these years with regard to the content, though not so when it comes to the form.

Based on this backdrop, in this thesis, Turkish economic situation between 1970 and 1980 was analyzed through comparing and contrasting the country's economic situation and indigenous movies made in this period. Because it is not feasible and possible for a movie to treat the entire economic developments of a 10 years long period, which, in turn, would be highly likely to result in an incomprehensive picture of the period, the sample of the study included more than one movie. Specifically, a total of six movies were selected from among 2019 movies produced between 1970-1979 years, namely *Umut* (Yılmaz Güney,1970), *Canım Kardeşim* (Ertem Eğilmez, 1973), *Endişe* (Şerif Gören, 1974), *Diyet* (Lütfi Ö. Akad, 1974), *Sürü* (Zeki Ökten, 1978), and *Maden* (Yavuz Özkan, 1978). Three important priorities considered in these movies constitute the inclusion criteria: that producers gave particular importance to reflect economic, social and ideological realties of the period, rather than acting out of commercial concerns; they paid special attention to concerns regarding form issues; and

they preferred visual methods over dialogues in communicating economic problems of the period. The results indicated that the major economic and social problems of the period, such as banking and finance, immigration, mechanization, inflation, and price rises were well reflected in the movies.

Key words: *Science, Art, 1970s, Turkish Economy, Umut*

ÖNSÖZ

Bilim ve sanat, akıl ve duygu alanlarını kapsayan iki önemli alandır. Bir beşer varlık olan insan ve onun aktiviteleri akıl ve duygu yönünden birbirinden ayrıştırılamaz. Bilim ile sanat kalp ile akciğer gibidir. Biri sakatlanırsa, diğeri çalışamaz duruma gelir. İnsan tarihi bu iki alandaki gelişmelere bağlı olarak ilerlemektedir. Bu ilerlemeyi belirleyen pusula ise ideolojidir.

Gerçek bilim belirli bir zamanda, belirli bir mekânda ve belirli bir toplumda meydana gelen en önemli olayları, durumları, gerçekleri araştıran ve inceleyen disiplinlerin bütünüdür. Gerçek sanat ise belirli bir toplumda, belirli bir zamanda ve belirli bir mekânda bilimin aktarmış olduğu bilgilere duygu katarak insanlara bilgiyi duygulu bir şekilde aktaran içsel bir alandır. İdeoloji ise belirli bir toplumda, belirli bir zamanda ve belirli bir mekânda insanların amaçlarını, gayelerini, hedeflerini belirleyen bir kavramdır.

Sinema modern dünyada bilim ve sanatın etkileşimiyle oluşan görsel bir sanattır. Bu sanatın en vazgeçilmez aracı kameradır. Kamera dışsal gerçekliği olduğu gibi muhatabına sunar. Kameranin nesnelliği ve film yaratıcılarının içsel ve dışsal düşüncelerinin etkileşimiyle meydana gelen film, bilimin alt dalları için farklı imkânlar sunmaktadır.

1970 ve 1980 yılları arasında Türkiye, hem ekonomi alanında hem de sinema alanında önemli imtihanlar vermiştir. Sinema görsel özelliği ve diyaloglar o döneme ilişkin önemli bilgiler barındırmaktadır. Türk sineması özellikle 1950'den sonra Türkiye iktisat tarihi için önemli bilgiler içermektedir.

1970'lerin ilk yarısında 1963'te uygulamaya konulan kalkınma planlamaları sayesinde Türkiye'nin içinde ve dışında önemli ekonomik ve siyasi gelişmelerin olmasına rağmen ekonomik anlamda büyüme ve kalkınma trendi içindeydi. Ancak Kalkınma planlamalarında öngörülemeyen durumlarda belirlenen stratejilerin olmaması neticesinde 70'lerin ikinci yarısından itibaren Türkiye ekonomik, siyasi ve sosyal krizlerle mücadele etmek zorunda kaldı. Ayrıca Petrol şokları ve gurbetçilerin gönderdiği mevduatları fırsata dönüştüremeyen Türkiye, borç, döviz ve enerji sıkıntısı içindeydi. Bu kriz ve sıkıntılardan Türk sinema sektörü de kendisine düşen payı almıştı ve seks, arabesk gibi furyaların başlamasıyla Türk sineması hem biçim yönünden hem de içerik yönünden alt seviyelere düştü.

1970'lerin Türkiye'sini anlayabilmek için Türk sineması önemli bir kaynaktır. Her ne kadar içerik ve biçim yönünden zayıflamış olsa bile, dönemin iktisadi, siyasi ve sosyal olaylarının önemli bir bölümünü bünyesinde barındırmaktadır. Bilhassa bir davası, amacı ve ideolojisi olan yönetmenlerin filmlerinde Türkiye'nin gerçeklerini görmek mümkündür ve diğer disiplinlerle birlikte filmlerde gösterilen gerçekler arasında bir kıyaslama ya da doğrulama/yanlışlama yapılarak sentez yapılabilir.

Bu tezde bilim, sanat ve ideoloji kavramları göz önünde bulundurarak 1970 ve 1980 yılları arasında Türkiye iktisat tarihinin bilimsel kaynaklarıyla bu dönemde çekilen bazı önemli filmlerle kıyaslama yaparak Türk sinemasında Türkiye iktisat tarihiyle ilgili bilgiler gün yüzüne çıkartılmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada bana yol gösteren, maddi ve manevi yönde yardımlarını esirgemeyen tez danışmanım İbrahim Murat Bozkurt'a, tezimin değerli jüri üyelerine, eğitim hayatımın her döneminde bana destek olan aileme ve özellikle ağabeyim Ahmet Demirdağ'a, dostlarımdan Abdullah Miraç Bükey'e, Yunus Budak'a ve Betül Durdu'ya teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

ÖZ.....	i
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	x
TABLO LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ.....	xiv

BİRİNCİ BÖLÜM

BİLİM VE SANAT

1.1. BİLİM.....	2
1.1.1. BİLİM VE TARİH.....	5
1.1.2. BİLİM VE İDEOLOJİ.....	7
1.1.3. BİLİM VE İKTİSAT.....	8
1.1.3.1. BİLİM VE İKTİSAT TARİHİ.....	10
1.1.4. BİLİM VE SİNEMA.....	13
1.2. SANAT.....	17
1.2.1. SANAT VE İDEOLOJİ.....	18
1.2.2. SİNEMA VE TARİH.....	19
1.2.3. SİNEMA VE İKTİSAT.....	21

İKİNCİ BÖLÜM

1970'LERDE TÜRKİYE EKONOMİSİNİN VE TÜRK SİNEMASININ GENEL GÖRÜNÜMÜ

2.1. 1970'LERDE TÜRKİYE EKONOMİSİNİN GENEL GÖRÜNÜMÜ.....	24
--	----

2.1.1. 1970'LERDE TÜRKİYE'DE FİNANS VE BANKACILIK SORUNLARI.....	25
2.1.1.1. 1970'LERDE FİNANS SEKTÖRÜNÜN PANORAMASI.....	25
2.1.1.2.1. MERKEZ BANKASININ FAİZ VE ENFLASYON POLİTİKALARI.....	32
2.1.1.2.1. ENFLASYON POLİTİKASI.....	32
2.1.1.2.2. FAİZ POLİTİKASI.....	36
2.1.2. 1970'LERDE TÜRKİYE'DE TARIM, SANAYİ, SAĞLIK VE HİZMET ALANLARINDAKİ GELİŞMELER.....	37
2.1.2.1. TARIM SEKTÖRÜNDEKİ GELİŞMELER.....	38
2.1.2.2. SANAYİ SEKTÖRÜNDEKİ GELİŞMELER.....	39
2.1.2.3. HİZMET SEKTÖRÜNDEKİ GELİŞMELER.....	43
2.1.2.3.1. SAĞLIK ALANINDAKİ GELİŞMELER.....	46
2.1.2.3.2. ULUŞIM SEKTÖRÜNDEKİ GELİŞMELER.....	46
2.1.2.3.3. BARINMA HİZMETİ VE GECEKONDULAŞMA.....	49
2.1.3. DIŞ EKONOMİK VE SİYASİ GELİŞMELERİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ.....	51
2.1.4. 1970'LERDE TÜRK SİYASETİNİN GENEL GÖRÜNÜMÜ.....	55
2.1.5. 1970'LERDE TÜRK SİNEMASININ GENEL GÖRÜNÜMÜ.....	58

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK SİNEMASINDA TÜRKİYE EKONOMİSİNİN GÖRÜNÜMÜ

3.1. UMUT.....	61
3.1.1. UMUT FİLMİNİN KÜNYESİ.....	61
3.1.2. UMUT FİLMİNİN HİKÂYESİ.....	62
3.1.3. UMUT FİLMİNİN İKTİSADİ ANLATISI.....	63
3.2. ENDİŞE.....	67
3.2.1. ENDİŞE FİLMİNİN KÜNYESİ.....	67
3.2.2. ENDİŞE FİLMİNİN HİKÂYESİ.....	68

3.2.3. ENDİŞE FİLMİNİN İKTİSADİ ANLATISI.....	69
3.3. DİYET.....	72
3.3.1. DİYET FİLMİNİN KÜNYESİ.....	72
3.3.2. DİYET FİLMİNİN HİKÂYESİ.....	73
3.3.3. DİYET FİLMİNİN İKTİSADİ ANLATISI.....	74
3.4. CANIM KARDEŞİM.....	77
3.4.1. CANIM KARDEŞİM FİLMİNİN KÜNYESİ.....	77
3.4.2. CANIM KARDEŞİM FİLMİNİN HİKÂYESİ.....	77
3.4.3. CANIM KARDEŞİM FİLMİNİN İKTİSADİ ANLATISI.....	78
3.5.SÜRÜ.....	80
3.5.1. SÜRÜ FİLMİNİN KÜNYESİ.....	80
3.5.2. SÜRÜ FİLMİNİN HİKÂYESİ.....	81
3.5.3. SÜRÜ FİLMİNİN İKTİSADİ ANLATISI.....	82
3.6. MADEN.....	85
3.6.1 MADEN FİLMİNİN KÜNYESİ.....	85
3.6.2. MADEN FİLMİNİN HİKÂYESİ.....	86
3.6.3. MADEN FİLMİNİN İKTİSADİ ANLATISI.....	87
SONUÇ.....	90
KAYNAKÇA.....	93

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AET: Avrupa Ekonomik Topluluđu

AP: Adalet Partisi

C: Cilt

CEO: Chief Executive Officer

Çev: Çeviren

dk: Dakika

DP: Demokrak Parti

Ed: Editör

Gn: Genel

IBRD: International Bank for Reconstruction and Development

IKP: Birinci Kalkınma Planı

IMF: International Monetary Fund

IVKP: Dördüncü Kalkınma Planı

KİT: Kamu İktisadi Teşebbüsü

MB: Merkez Bankası

mm: Mili Metre

MSP: Milli Selamet Partisi

OECD: Organisation for Economic Co-operation and Development

OPEC: Organization of Petroleum Exporting Countries

S. : Sayfa

Ss.: Sayfa Sayısı

SBE: Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sn. : Sayın

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

T. C: Türkiye Cumhuriyeti

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TL: Türk Lirası

Vb.: Ve benzeri

Vd: Ve diğerleri

TABLO LİSTESİ

Sayfa NO:

Tablo 1: Türkiye İş Bankası'nın 1970-80 yıllarında açılan, kapanan, aktif şube sayıları ve artış yüzdesi.	27
Tablo 2: 1970-1979 Dönemi Türkiye ekonomisi ile ilgili dış borç verileri.	31
Tablo 3: 1970 ve 1979 Yılları arasında Dolar ve Alman Markı karşında TL'nin durumu.....	34
Tablo 4: 1970-1979 Yılları arasında Türkiye'de enflasyon oranı, ihracat ve ithalatın GSMH içindeki yüzdelik payı.	35
Tablo 5: 1970-1979 Yıllarında Bazı tarımsal girdilerin gelişimi.	39
Tablo 6: 1970-1979 Yılları arasındaki imalat sanayideki yıllık işyeri sayısı değişim oranı, çamaşır makinesi sayısı, çamaşır makinesi değişim oranı ve ihracatın ithalatı karşılama oranı.	42
Tablo 7: 1969/70-1979/80 Eğitim yıllarında ilköğretim okullarına ilişkin bazı veril....	45
Tablo 8: 1970-1979 Yıllarında sağlık sektörüyle ilgili bazı istatistiksel veriler.	47
Tablo 9: 1970-1979 Yıllarında Türkiye'de il ve devlet karayolları toplam uzunluğu, otomobil sayısı, kamyon sayısı, iş ve yol makineleri sayısı.	49
Tablo 10: 1970- 1980 Döneminde yapılacak konutlar ve yüzdeleri, tamamen veya kısmen biten yapılar, kooperatifler sayısı ve kooperatifler tarafından yapılan ev sayısı verileri.	51
Tablo 11: 1970-1979 Yıllarında İhracat birim değerleri ve ham petrol fiyatları.	55
Tablo 12: 1970'lerde Türkiye'deki hükümet değişimleri.	56
Tablo 13: 1970-1979 Yıllarında Türk sineması ile ilgili bazı istatistiksel veriler.	59
Tablo 14: <i>Umut</i> filminin künye bilgileri.	62
Tablo 15: <i>Endişe</i> filminin künye bilgileri.	68
Tablo 16: <i>Diyet</i> filminin künyesi.	73
Tablo 17: 1970-1979 Yılları arasında Türkiye'de arasında sendika sayısı ve sendikaya üye sayıları.	76
Tablo 18: <i>Canım Kardeşim</i> filminin künyesi.	77
Tablo 19: <i>Sürü</i> filminin künyesi.	81
Tablo 20: <i>Maden</i> filmi künyesi.	86

Tablo 21: 1973-1980 Yılları arasında Türkiye’de yapılan grev sayısı , grevlere katılan işçi sayısı, lokavt sayısı ve lokavta uğrayan işçi sayısı.88

GİRİŞ

İnsanoğlu var olduğu günden bu güne kadar sürekli bir bilme merakı içinde olmuştur. Bilme, akıl etme ya da düşünme insanoğlunun akıl ve duygu alanlarını bilim ve sanat kapsar. Bu iki alan birbirinden ayrı gibi görünseler de aralarında organik bir ilişki vardır. Bu ilişki bilgi akışı sayesinde sağlanır. Bilim dünyayla ilgili münferit ve bireysel olmayan açıklamalara ve yorumlara ulaşmayı amaçlar. Sanat ise bilimin tam tersi olarak insanın duymasal melekelerine ve duyarlıklarına uyarak evren ve insan gerçekliği hakkında açıklama ve yorumlamayı amaçlar.¹ Başka bir deyişle, bilimi daha çok dış dünyamızla ilgili insanın merak ettiklerini bilme, dış dünyayı ifşa etme ve onun gizemlerini açığa çıkartma olarak ifade edilebilir. Sanat da bilimin aksine daha çok insanın iç dünyasıyla ilgili gerçekleri ortaya çıkarma ve onun iç sırlarını ifşa etme olarak adlandırılabilir.

Bilim ve sanat ayrılmaz bir bütündür. Biri varlığın bedeni iken, diğeri o varlığın ruhudur. Bilim insanın nüfuz edebildiği yer dış alanı kapsarken, sanat da iç alanı kapsar. Bilim alanına A kümesi denirse, Sanat alanına da B kümesi denilebilir. Bilgi ve duygunun iç içe girdiği alan ise ikisinin kesişimi olan C Kümesidir. Bu kesişim alan insani yaşam alanıdır. Çünkü var olan dünya ne salt dış bilgiden oluşur ne de salt duygudan oluşur. İkisinin öznesi insan olduğu için yaşam kümesi C'dir. Bu yüzden bilimi ve sanatı birbirinden ayrı disiplinler olarak düşünülemez. Aynı şekilde bu iki alan birbirine bağlı olduğu için, birbirini etkiler. Bilim yanlış bir zeminde ilerlemeye başlarsa, sanat da ona bağlı olarak yanlış bir yolda ilerler. Bu durum bilim için de geçerlidir. Yani sanat yanlış bir yolda ilerlediğinde, bilim de yanlış olan yola sapar. Bu yönüyle bilime ve sanata bakıldığında, birbirleri üzerine hızlandıran bir etkiye sahiptirler. Bu durumda birinin yanlış ilerlemesine diğerrinin katılmasıyla kötüye ya da yanlışla daha erken bir zamanda ulaşılır. Bu durumun tersini de düşünmek pekâlâ mümkündür. Yani bilim ve sanat birbirini dizginleyebilir, kontrol edebilir. Bilim yanlış bir yolda ilerlediğinde, sanat alanından gelen uyarılar, saldırılar, eleştiriler ya da itirazlar bilim alanında bir farkındalık, bir bilinç hali oluşturabilir. Aslında bilimin ve

¹Vildane Özkan, Ed: Ahmet Cevizci, 'Bilim, Sanat ve Din', **Felsefe Ansiklopedisi**, C. 2, Etik Yayınlar, İstanbul, 2004, s. 459.

sanatın amaçlarından biri de budur: Tolstoy'un ifadesiyle, bilim ve sanat öylesine birbirine bağlıdır ki, tıpkı kalp ve akciğer gibi, biri sakatlanırsa, öbürünün de çalışması bozulur.²

Burada mevzu bahis olan konu genel bilim ya da genel sanat değildir. Yukarıdaki ilişkiyi ancak ve ancak gerçek bilim ve gerçek sanat için söylenebilir. Peki, gerçek bilim ve gerçek sanat nedir? Gerçek bilimi ve gerçek sanatı, taklidi bilimden ya da taklidi sanattan ayıran nedir? Gerçek anlamda insanların henüz bilim ve sanat tanımlamaları üzerinde bir uzlaşıya varamadıklarını göz önünde bulundurulursa, bunların çok çetin sorular oldukları aşikârdır.

Tolstoy'un ifadesiyle gerçek bilim, belirli bir zaman diliminde, belirli bir toplumun en önemli saydığı gerçekleri, en önemli saydığı bilgileri araştırır, inceler ve insanların bunları anlamalarını sağlar.³ Gerçek sanat ise belirli bir zaman diliminde, bir toplumun kabul etmiş olduğu en önemli gerçekleri, en önemli bilgileri, bilgi alanından duygu alanına aktarır. Gerçek bilimin ve sanatın önem derecesini belirleyen şey ise o toplumdaki insanların yaşamın anlamına ve amacına ilişkin genel anlayışıdır.⁴ Burada insanlar amaçlarına ulaştıracak olan konuların üzerinde daha fazla duracakları için gerçek bilim ve gerçek sanat ortaya çıkar. Yani toplumun bütünü göz önüne alarak ilk sıralarda olan bilgiler bilim ve ilk sıralarda olan duygular da gerçek sanatın konusu olurlar. Yani burada bir zümrenin, bir cemaatin veya bir ırkın değil, bütün bir toplum olarak ortaya çıkan gayenin, davanın konusu olan bilgi ve duygu gerçek bilimi ve sanatı oluşturur. Daha alt seviyelerde olan bilim ve sanat toplum tarafından kabul görmeyip zaman içinde unutulup gider.

² L. N Tolstoy, **Sanat Nedir?** Çev: Mazlum Beyhan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Basım, 2012, İstanbul, s. 220.

³Tolstoy, s. 220.

⁴Tolstoy, s. 220.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BİLİM VE SANAT

Bilim ve sanat varlık hiyerarşisinde insanları diğer varlıklardan üstte tutan iki önemli alandır. Bu iki alan insana hem toplumsal olarak hem de bireysel olarak şahsiyet kazandırır. Her birey ve toplum kendi ideolojisi, davası ve hedefleri doğrultusunda kendine ve insanlığa bilgi ve duygu biriktirmesiyle geleceği inşa eder.

1.1. Bilim

İnsanı diğer varlıklardan ayıran en önemli özelliklerinden biri bilinçli bilgi arayışı içinde olmasıdır. Bilgi arayışları sonucunda bilgi kümesinde biriken verilerin sistemli hale getirilmesiyle bilim denilen disiplin meydana gelir. Bu hiyerarşik düzlemde bilgi ve bilime bakıldığında, ilk olarak bilgi ya da bilgiler elde edilir ve bunun sonucunda bilim veya bilimler oluşur.

Bilgi, bilen varlıkla, yani özne ile bilinmesi istenen veya bilinen varlık, yani nesne ile arasındaki ilişki ya da ikisinin arasında oluşan süreç sonucunda elde edilen ürün olarak adlandırılır.⁵ Doğan Özlem'in ifadesiyle, çoğu filozof, insanda, bilen ve eyleyen varlık olarak iki temel yön ayırır ve bilen varlık olarak öznenin gerçekleştirdiği bilme edimini, öznenin nesne ile karşılaşmasında ortaya çıkan edim olarak gösterip, bilgiyi de özne nesne ilişkisindeki bir ürün olarak tanımlar.⁶ Özne ve nesne arasındaki ilişki sonucunda oluşan bilgi, öznenin amaçlı yönelmesiyle ilişkiyi özne sağlar. Bilen varlık bu ilişkide özne şeyin ya da nesnenin bilincine varır ve onu öğrenir. Burada bilgi elde eden özneye 'bilen', bilenin yöneldiği varlığa 'bilinen' ve ikisinin arasındaki ilişki veya ilişki sonrasında elde edilen varlığa da 'bilgi' denilir. Burada bahse konu olan bilgi, bilimsel bilgidir. Aksi takdirde öznenin farkında olmadan anlık olarak ya da vahiy ve rüya bilgilerinden mevzu söz konusu değildir. Vahiy veya rüya bilgisinden bilimsel bilgi ortaya çıkmaz. Çünkü bu ikisinin kapsamında öznenin amaçlı bir yönelimi olamaz.

⁵Hüseyin Subhi Erdem, Ed: Ahmet Cevizci, 'Bilgi', **Felsefe Ansiklopedisi**, Etik Yayınları, C. 2, İstanbul, 2004s. 381.

⁶Doğan Özlem, **Felsefe ve Doğa Bilimleri**, Doğu Batı Yayınları, 4. Basım, Ankara, 2008, s. 41.

İnsan bilinci dışında meydana gelen bilgi türünü kapsar vahiy ve rüya bilgisi. Mesela bir film yönetmeni bilim adamı olarak nitelenemez. Onu rüyalarını tabir eden özne ya da bilen olarak tanımlanabilir. Ancak şu da kabul edilmelidir ki sinema gibi diğer sanatlarda da sadece rüya bilgisinden meydana geldiğini ifade etmek zordur. Çünkü herhangi bir sanat türünün hem şekil bilgisi, grameri var hem de bu işi yapan özne dış dünyada meydana gelmiş olan bilgilerden bağımsız değildir. Yani sanat eseri çoğu rüya bilgisi ya da duygulardan elde edilen bilgi olması yanında dış bilginin karışımı sonucunda meydana gelir.

Felsefe tarihinde en çok tartışma konusu olan alanlarından biri de bilimin ne olduğuna dairdir. Platon'dan Lakatos'a kadar çeşitli bilim tanımları ve yaklaşımları olmasına rağmen, bilimin tanımı üzerinde ortak bir anlayışa, ortak bir sonuca varılamamıştır. Bilimin farklı tanımlarının olması onun sürekli bir değişim ve dönüşüm içinde olduğunu gösterir. 16. ve 17. yüzyıllarda başlayan modern bilim, biyolojiden jeolojiye, sosyolojiden psikolojiye kadar çeşitli alt sınıflara ayrılmış durumdadır. Her alt bilim dalının kendine has ve kendi çerçevesini oluşturacak şekilde bilimin tanımı vardır ya da en azından kendisinin bilim olup olmadığı üzerine tartışmalar olmuştur. Örneğin bazı bilimcilere göre tarih bir bilim alanı olamaz. Çünkü deney ve gözlem tarih için mezkûr değildir. Ama bazılarına göre ise tarihin kendine has araştırma yöntemleri olduğu için bilim olarak adlandırılabilir. Daha önceleri olduğu gibi günümüzde de bilimin ne olduğuna dair tartışmalar devam etmektedir ve bu devamlılık hali bilimin sürekli bir değişim ve dönüşüm içinde olmasından kaynaklanmaktadır.

Bilim neyi ifade ettiğini biraz da olsa anlaşılabilmesi için bazı bilim adamlarının ya da düşünürlerin bilim tanımlamaları hakkındaki fikirlerine bakmakta fayda vardır. Bunun için Einstein ve Russel'in bilim tanımlarına bakarak uygun bir bilim tanımı yapılabilir.

Einstein'e göre bilim: Her türlü düzenden yoksun duyu verileri (algılar) ile mantıksal olarak düzenli düşünce arasında uygunluk sağlama çabasıdır.⁷ Tanımdan anlaşılacağı üzere Einstein'e göre duyularımızı belirleyen olgular belirsizdir. Yani algı

⁷Nejat Bozkurt, **Kavramların Evrimi, Filozof ve Düşünürlerin Tanıklıklarıyla**, Say Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2008, s. 106.

dünyamız bir kaos içerisindedir. Bilim de, aklın bir düzenleyicisi olan mantığı kullanarak duyu verilerini anlaşılır kılmaya çalışmaktadır.⁸

Russel ise tanımı şu şekilde yapmaktadır: Bilim, gözlem ve gözleme dayalı akıl yürütme yoluyla dünyaya ilişkin olgunları, sonra bu olguları birbirine bağlayan yasaları bulma çabasıdır.⁹ Russel akla olguları düzenleme görevi vermez. Gözlem yolu ile belirlenen öğeleri arasındaki ilişkileri bulma görevini akla vermektedir. Yani Einstien'in tersine Russel doğayı düzenli olarak görmekte ve bilime bu düzeni keşfetme ve ifade etme görevi vermektedir.¹⁰

Genel anlamda bilim nedir diye sorulduğunda şu tanıma benzer bir açıklama yapılmaktadır:

“İçinde yaşadığımız dünya ve evrendeki olayları açıklama ve önceden kestirme gibi amaçlar taşıyan, gözlem ve deneye dayalı yöntem kullanan, eleştiriyi kuramsal olarak içselleştirmiş kuramsal ve pratik faaliyetlerin ve bunların sonucunda ortaya çıkan ürünlerin tümü olduğu söylenebilir.”¹¹

Yukarıdaki tanımda görüldüğü gibi günümüzde kabul edilen bazı bilim alanları kapsam dışında bırakılmıştır. Bunlar tarih, iktisat, psikoloji vd. Başka bir ifadeyle yukarıdaki tanım içtimai bilimleri yani kültür bilimlerini sistem dışı etmiştir. O halde, bilimin tanımı bu disiplinleri kapsayacak bir şekilde ifade etmek gerekmektedir.

Bilim ister doğaya yönelsin, ister tarihe ve ister topluma yönelsin, belli ilgi alanlarını ilgilendiren ve belli amaçlar altında gerçekleştirilen her türlü bilgi etkinliği olarak ifade edilebilir.¹² Genel olarak bilim tanımının en açık ifade şeklini Tolstoy'un bilim tanımında görülebilir. O'na göre bilim: Belirli bir zaman diliminde, belirli bir toplumun en önemli saydığı gerçekleri, en önemli saydığı bilgileri araştıran, inceleyen ve insanların bunları anlamalarını ve algılamalarını sağlayan faaliyetlerin bütünüdür.¹³

⁸Cemal Yıldırım, **Bilim Felsefesi**, Remzi Kitabevi, Birinci Basım, İstanbul,1979 s. 15.

⁹Bozkurt, s. 116.

¹⁰Yıldırım, s. 15.

¹¹Hançerlioğlu, Gürol Irzık, **Bilim, Bilim Felsefesi Ansiklopedisi**, s. 410.

¹²Doğan Özlem, **Kültür Bilimleri Ve Kültür Felsefesi**, Notos Kitap Yayınevi, Birinci Basım, 2010, İstanbul, Ss. 151-152.

¹³Tolstoy, s. 220.

1. 1. 1. Bilim ve Tarih

Tarih ilmi doğa bilimlerinde var olan yasalara sahip olmamasına rağmen, bilim camiasında çoğunlukla bir bilim disiplini olarak görülür. Çünkü tarih de diğer bilimlerdeki gibi kendi şahsiyetine uygun ve çoğu bilim adamlarınca kabul gören araştırma ve inceleme yöntemlerine sahiptir.

Tarih, ‘geçmiş’ ile ‘şimdi’yi kapsayan bir varlık kategorisidir. Tarih bilimi geçmiş dönemlerdeki olayları, durumları inceleyerek ‘geçmiş’i açıklama, ‘şimdi’yi anlama ve ‘gelecek’i tahmin etme bilimi olarak kaba bir tarifi yapılabilir. Çünkü ‘şimdi’yi ‘geçmiş’ten ve ‘gelecek’i de ‘şimdi’den ayrı olarak tasavvur edilemez. Medeniyet kavramı değişim ve dönüşüm içerisinde varlığını sürdürür. Tarih bilimine de bu değişim ve dönüşümlerin incelemesi, açıklanması olarak bakılabilir. Tarih bilimi bu bakımından dinamikdir. Tabakoğlu’na göre tarih, insanların toplum içerisindeki yaşayışlarını, zamanın akışı içerisinde yer göstererek, maddi ve manevi amillerin oluşturduğu bir etkileşim çerçevesinde ele alan bir ilimdir.¹⁴ Başka bir tanıma göre ise tarih; insanoğlunun siyasi, içtimai, ekonomik, fikri, manevi vb. hayatın bütün alanlarında yaşadığı gelişim üzerine yapılmış incelemelerdir.¹⁵ Tarih bir yanıyla bir bütün olarak geçmişe ait olayları ifade ederken, diğer yanıyla geçmiş olayların inceleme konusu yapıldığı bilgi ya da ilim dalını ifade eder.¹⁶ Yani tarih bir yönden ontolojik, diğer yönden de epistemolojik bir özellik taşımaktadır.¹⁷ Ayrıca bir başka önemli husus da değişimin olmadığı yerde tarihten de söz edilememesidir. Bu noktaya ilaveten tarih kendi içerisinde bir bütündür ve süreklilik göstermektedir. Biyografik tarihte bahsedilen kişi ya da kişiler aynı olmasına rağmen, onların değişimlerine tanık olunur. Tarihin bu özelliği tarihin diğer alanlarında da görülebilir. Mesela Türkiye İktisat tarihinden bahsedildiği zaman, aslında, bir değişim ve dönüşümden söz edilmektedir; ama değişmeyen ya da süreklilik arz eden Türkiye iktisat tarihidir.

Hiçbir toplum veya birey tarihe kayıtsız kalmaz. Çünkü yukarıdaki açıklamada belirtildiği gibi tarih, sadece geçmişin konusu değildir; o, ‘şimdi ve ‘gelecek’le de ilgilidir. Bundan dolayı bir toplumun veya bireyin tarihe karşı takındığı tavır açısından önem arz etmektedir. Toplumların veya bireylerin tarihe karşı gösterdikleri tavırları ve

¹⁴ Ahmet Tabakoğlu, **Türkiye İktisat Tarihi**, Dergâh Yayınları, 12. Baskı, İstanbul, 2014, s. 23.

¹⁵ Casim Sultan, Çev: Abdurrahim Şen, **Stratejik Tarih Yorumu**, Mana Yayınları, İstanbul, 2012, s. 17.

¹⁶ Sabri Orman, **İktisat, Tarih ve Toplum**, Küre yayınları, 2. Basım, İstanbul, 2010, s. 21.

¹⁷ Orman, s. 21.

duruşları, onların olgunluk, kalite ve çağdaşlık düzeylerini belirlemede belirleyici bir unsurdur.¹⁸ Burada tarihe karşı gösterilen duruş da önemlidir. Menfi bir duruş, topluma ve bireye negatif sonuçlar doğurur ve dolayısıyla tarihe karşı uygun bir tavır almak önemlidir.¹⁹ Bu tarih bilinci ve şuuru gerektirir. Geçmiş zamanda gerçekleşen olayları ve bu olaylarda rol alan tarafları o dönemin şartlarını göz önünde bulundurarak nesnel bir yaklaşım gerekmektedir. Bu tür bir davranış ile toplumda ve bireyde tarih şuuru, tarih idraki ve tarih bilinci oluşur.

Tarih bir bütün olarak ne iyidir, ne kötü; ne şanlıdır, ne şansız; ne yücedir, ne cüce; ne dosttur ne düşman; ne doğrudur, ne yanlış; ne güzeldir, ne çirkin; ne değişmeden ibarettir, ne tekkerürden... Tarih bunların bir halitasıdır ve hangi unsurun onda ne ölçüde yer aldığı yere, zamana ve olaya göre değişir. Nasıl ki, bir kişiye, topluma veya ülkeye, süpürücü bir hükümle, iyi ya da kötü denemez ise, aynı şekilde bir kişinin, toplumun veya ülkenin tarihine de iyi ya da kötü denemez.²⁰

Tarih hemen her dönemde insanoğlunun ilgisi çeken alanlardan biri olmuştur. Sabri Orman'a göre tarihle ilgilenmenin psikolojik, pedagojik, epistemolojik, toplumsal sağlık, manipülatif ve pragmatik gerekçeleri bulunmaktadır. Psikolojik gerekçe, insanın merak duygusuyla, pragmatik gerekçe eğitim amacıyla, epistemolojik gerekçe geçmişi sebep sonuç içinde anlamaya çalışmasıyla, toplumsal sağlık gerekçesi, bireyde ve toplumda bilinçli bir tarih şuuru oluşturmak amacıyla, manipülatif gerekçe, kasıtlı çalışmalarla toplumu ve bireyi yönlendirmek için, pragmatik gerekçe, tarihten faydalanmak amacıyla bireyi ve toplumu tarih çalışmasına götürür.²¹

Tarih denilebilir ki, diğer bütün bilimlerin ilgi alanlarını kapsayacak şekilde geniş bir bilgi alanıdır ve dolayısıyla tarihin belli bir metodu ve araştırma kaynakları olması gerekir. Tarihi bir araştırmayı neticelendirmek için onun tahlilini, dolayısıyla kaynaklarını ve o kaynakların geçerlilik derecelerinin tespit edilip yorumlanması ve nihayetinde bir sonuca veya senteze ulaşma metodu vardır.²²

¹⁸Orman, s. 18.

¹⁹Orman, s. 19.

²⁰Orman, s. 40.

²¹Orman, Ss. 31-38.

²²Tabakoğlu, Ss. 24-26.

Tarihin kaynakları müşahedeler, rivayetler (şifahi ve yazılı rivayetler, resimli belgeler, haritalar, fotoğraflar, sinema ve televizyon filmleri) ve kalıntılar (antropolojik ve arkeolojik kalıntılar, edebi eserler, hukuki belgeler) olarak sınıflandırılabilir.²³

Tarih çalışmalarında her zaman yeni kalıntı ve belgelerin bulunmasıyla bir doğrulama içindedir. Mesela Marmaray çalışmalarında elde edilen kalıntılarla İstanbul tarihi tekrar yazılmıştır. Özellikle milattan önceki çalışmalar için bu konuda her zaman belirsizlik olmuş ve elde edilen yeni bilgilerle tarih bilimi güncelleşmiş veya yenilenmiştir. Bu yönüyle tarihi konu alan çalışmalara bakıldığında araştırmanın kesin bir sonucu yoktur.

1. 1. 2. Bilim ve İdeoloji

Bilim üzerine yapılan tartışmalarda üzerinde en çok durulan kavramdan biri ideolojidir. Her ideolojinin belli bir amacı vardır. Bilimi icra edenlerin de belli bir amaçları olduğu için zorunlu olarak az ya da çok icra ettikleri şey üzerinde ideolojilerinin kalıntılarını görmek mümkündür. Bilhassa içtimai, başka bir deyişle kültür bilimlerinde, bireyin amacı bilim üzerinde etkisi daha fazladır. Anlaşıyor ki, ideoloji bilimi yönlendirebilir. Bu durumun zıddı da geçerlidir. Örneğin teleskopun icadıyla Ay'ın kusursuz olduğu inancı ya da ideolojisi yok olup yerine yeni bir ideoloji ortaya çıkması gibi.

İdeoloji kişisel veya toplumsal çıkarlara dayanan tarihsel bir faaliyet aracı olarak stratejik bir düşünce sistemidir.²⁴ İdeoloji, idea (görülen biçim) ve logos (bilgi) sözcüğünün birleşiminden ortaya çıkmaktadır.²⁵ İdeoloji genel olarak, bir toplumun veya grubun durumunu belirlemeye, açıklamaya ve yorumlamaya yarayan organize fikir ve yargı sistemidir.

İdeoloji bir toplumun düşünce, anlam, anlayış kavramlarını temsil eden bir kavramdır.²⁶ Dolayısıyla, toplumda kabul görülen genel ideoloji ya da resmi ideoloji yanlış bir zeminde ilerliyorsa, buna bağlı olarak bilim de yanlış bir zemine kayacaktır.

²³Tabakoğlu, Ss. 24-25.

²⁴Ali Özgüven, *İktisadi Düşünceler-Doktrinler ve Teoriler*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1984, s. 6.

²⁵Orhan Hançerlioğlu, 'İdeoloji' *Felsefe Ansiklopedisi, Kavramlar ve Akımlar*, C. 3, Remzi Kitabevi, Birinci Basım, İstanbul, 1977, s. 26.

²⁶Serpil Sancar, *İdeolojinin Serüveni, Yanlış Bilinç ve Hegemonyadan Söyleme*, İmge Kitabevi, 2. Baskı, Ankara, 2008, s. 8.

İdeoloji kavramı tartışmalarında yanlış bilinç olarak ifade edilmesi biraz da ideolojinin dogmatik olabileceği, yanlış yargı ve inançlar üzerine olabileceği hakkında olan endişeleri yansıtır.

İdeoloji insanların ürettiği bir inanç sistemidir. İdeolojisini sağlam temeller üzerinde inşa etmeyen bir bilime topal, bilimden yoksun olan ideolojiye ise kör denilebilir. Bilim insanı inandığı konular üzerine çalışmalarını yapar, inandığı şeyler yanlış ise yaptıkları da yanlış olur.

1. 1. 3. Bilim ve İktisat

İktisadi olayların ve iktisadi düşüncelerin tarihin ilk dönemlerinden beri var olmasına rağmen, iktisadın bir bilim olarak kabul edilmesi ancak fizyokratların kurucusu olan Quesnay (1694-1774)'ın 'İktisadi Tablo' (Tableau Economique, 1758)'su ile başladığı kabul edilmektedir.²⁷ Bunun nedeni iktisatla ilgili yapmış olduğu açıklamaların bir teoriye ve sistemli bir düşünceye dayalı olmasıdır. Mesela Aristophane (M. Ö448-338) *Kurbağalar* adlı eserinde kötü paraların iyi paraları kovduğunu belirtmesine rağmen, bu düşüncenin bir iktisadi kanun haline gelmesi ancak 16. Yüzyılda İngiliz maliyecisi Gresham'ın kendi adını verdiği "Gresham Kanunu" ile bir iktisadi kanun haline gelmiştir.²⁸ İktisat bilimi Fizyokratlardan önce ayrı bir bilim dalı değil, ahlak felsefesinin alt dalı olarak görülmekteydi. Bunun nedeni İktisadi Tablo'ya kadar, iktisat bilimi için, sistemli bir iktisat teorisinin kurulamamasıydı. Ancak iktisadın temel meseleleri olan çalışma, kredi, faiz gibi konular 16. yüzyıldan önce de hemen hemen tüm medeniyetlerde tartışma konusu olmuştur. Mesela Hammurabi kanunları iktisatla ilgili ciddi konuları kapsamaktadır. Bugün iktisadi olarak ele alınan konuları geçmişte, hem Doğuda hem de Batıda ahlak, hukuk ve tarih kitaplarında ele alındığı söylenebilir.²⁹

İktisat kelimesi tutumlu olmak, dengeli olmak gibi anlamlar taşımaktadır.³⁰ İktisat bilimi insanoğlunun elindeki sınırlı kaynak ve olanaklarla sınırsız istekleri araştıran ve inceleyen bir disiplindir. İktisat kitaplarında genel olarak kıt kaynaklarla sınırsız ihtiyaçları karşılanması olarak özetlenen iktisat kavramı aslında doğru bir tanımlama değildir. Çünkü hiç kimsenin herhangi bir meta üzerinde sınırsız ihtiyacı

²⁷Özgüven, s. 68.

²⁸Özgüven, s. 11.

²⁹Tabakoğlu, s. 27.

³⁰Tabakoğlu, s. 27.

olamaz. Örneğin; aşırı acıkıldığında ihtiyaçtan fazla istekte bulunulabilir. Ancak gerçekte doyurulduğunda anda o istek son bulur. Kısacası ihtiyaçlar sonludur ama istekler ihtiyaçlarımızdan çok fazla olabilir. Mesela; bir kişinin 100 gömleği olabilir. Bu kadar çok gömleğinin olması bir ihtiyaçtan değil, istekten kaynaklandığı rahatlıkla ifade edilebilir. İktisadi faaliyette bulunmak ya da günlük işlerde sürekli bir tercih yapma zorunluluğu ile karşı karşıya kalınabilmektedir. Her seçim bir yol ayrımıdır ve birçok seçenek arasında seçim yapmak zorunda kalınır. Bazı iktisatçılar iktisat ilmini tercih, seçim ilmi olarak da adlandırabilmektedir. İktisat jargonunda buna fırsat maliyeti ya da alternatif maliyet denir. Bu bir bireyin, firmanın ya da devletin birçok seçenek arasında kalması sonucunda birini tercih etmesi olarak ifade edilebilir. Bu tercih esnasında birey, firma veya devlet en rasyonel kararı verme durumunda kalır.

İktisat bilimi bir insan disiplini. İnsanların tutum ve davranışlarını ekonomik düzlemde inceler ve araştırır. İnsanlar veya toplumlar neden bazı iktisadi davranışlarda bulunurlar ya da onları iktisadi faaliyetlere yöneltten nedir? Kaynakların kıt olması ve insanların gelecekle ilgili kaygılarından dolayı insanlar iktisadi faaliyetlerde bulunurlar. Kaynakların kıtlığı ve insanoğlunun sınırlı gücü ile gelecekle ilgili kaygıların doğması sonucunda gerek birey, gerek firma ve gerekse devlet ister istemez tutumlu olma ve bir tercihte bulunma durumunda kalır.

Daha önce belirtildiği gibi iktisat önceleri ahlak felsefesi ve hukukun bir alt dalı olarak görülürdü. Ancak Batı toplumunda coğrafi keşifler sonucunda Amerika'dan gelen değerli madenlerle şartlar ve durumlar değişmiş ve iktisat kendi başına bir bilim olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü Avrupa'da ilk önemli teorik tartışmalar değerli madenlerin oluşturduğu fiyat hareketleri sebebiyle olmuştur.³¹ Teorik tartışmalar sonucunda iktisat ahlak felsefesinin bir dalı olmaktan çıkmış ve içtimai bir bilim olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Ancak şunu belirtmekte fayda var: Avrupa'da ilk olarak iktisat teorileriyle uğraşanların, iktisat teorilerini ortaya çıkarmadan önce ahlak felsefesi alanında çalıştıklarını görülür. Adam Smith bunun en iyi örneğidir. Dolayısıyla Avrupa iktisadi insan tasavvurunu yaratmadan önce, ahlaki insan tasavvurunu oluşturdu. Bu sebeple ki, Avrupa kendi içinde neredeyse her yönüyle ahlaki bir ekonomik sistem

³¹Tabakoğlu, s. 28.

oluşturmuştur. Doğu toplumları bu ahlaki sistem oluşturmada kapitalist sisteme geçiş yaptıkları için ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır.

İktisat bilimi birçok bilim disipliniyle iç içedir. İktisat; sosyolojiden psikolojiye, antropolojiden filolojiye, kimyadan eczacılığa kadar birçok bilim ile ilişki içindedir. Mesela iktisadın bir alt dalı olan mikro iktisat, bireyin veya firmanın davranışını konu edindiği için psikoloji ile ilişkilidir. Aynı şekilde makro iktisat toplum veya devlet ekonomisini konu edindiği için sosyoloji ile ilişkilidir. Gerçekte iktisat ilminin ilişkili olmadığı ne bir bilim alanı var ne de sanat alanı. Birey doğumundan ölümüne kadar en az yeme, barınma gibi konularda da olsa iktisadi faaliyetlerde bulunmak zorundadır. Bu sebeple bütün insan faaliyetleri aslında iktisadi faaliyetlerdir.

1. 1. 3. 1. Bilim ve İktisat Tarihi

İktisat tarihi, diğer bilim dallarında olduğu gibi, farklı tanımlamaları olmasına rağmen, bu alanda üzerinde uzlaşının sağlandığı bir tanım bulunmamakta ve hatta iktisat tarihi başlangıcını konusunda da ortak bir mutabakat sağlandığı söylenemez. Bazı iktisat tarihçileri iktisat tarihi ilminin başlangıcını Adam Smith'e kadar götürebilmektedirler. Çünkü Smith, *Ulusların Zenginliği* (1776)'ni yazarken ondan önceki dönemin iktisadi verilerinin bulunduğu iktisat risalelerinden faydalandığı, onları dipnot olarak gösterdiği görülmektedir. Harvard Üniversitesi'nde Sir William J. Ashley için özel olarak ilk defa iktisat tarihi kürsüsü kurulduğu yıl olan 1892 yılı bu alanın başlangıç tarihi kabul edenler olduğu gibi 1888 ve 1902 yıllarını da iktisat tarihi başlangıcı kabul eden görüşler bulunmaktadır.³² Zikredilen tarihlerin öznel olduğu açıktır. Bunun yerine başlangıç dönemi olarak 1830'lardan 1870'lere kadar süreyi kapsayacak şekilde belirtmek daha uygun olur.³³ Çünkü bu dönem her yönüyle Klasik İktisat Teorisi'nin en zayıf olduğu dönemdir.

İktisat Tarihi konusunda yapılan birkaç tanımlamaya değinmekte fayda vardır. D. C. North'a göre iktisat tarihi, toplumların çağlar boyunca, ekonomik yapılarındaki ve performanslarındaki değişimi inceleyen bilimdir.³⁴ N.S.Grass'ın da iktisat tarihi tanımı, iktisadi olayların zaman içinde sıralanması ve bu sıralama içindeki neden sonuç

³² Orhan Kurmuş, *Bir Bilim Olarak İktisat Tarihinin Doğuşu*, Yordam Kitap, İstanbul, 2009, s. 58.

³³ Kurmuş, s. 58

³⁴ Abdullah Mesud Küçükcalay, *Dünya İktisat Tarihi*, Beta Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 2016, s. 14.

ilişkilerinin ortaya çıkarılarak tarihteki o iktisadi olayların neden medyada geldiğinin açıklanmasıdır.³⁵ Ashley ise tanımı şu şekilde yapmaktadır: İktisat tarihi, insan pratiğinin hayatın maddi temellerine göre olan tarihidir.³⁶ İktisat tarihi tanımlamalarında görüldüğü gibi çoğunlukla öznel tanımlamalardır.

Türkiye’de iktisat tarihi üzerine Ahmet Tabakoğlu, Mehmet Genç ve Abdullah Mesud Küçükcalay’ın tanımlamalarını örnek olarak gösterilebilir. Genç’e göre iktisat tarihi, iktisat biliminin bugün için yaptığı, iktisadi değişkenler arasındaki ilişkilerle etkileşimlerdeki düzenlilikleri ve yapıları ortaya çıkarma ameliyesini, bu değişkenlerin geçmişteki oluşumları için yapan bilim dalıdır.³⁷ Tabakoğlu ise iktisat tarihi, insanların maddi hayatlarını sürdürebilmeleri için maddi ihtiyaçlarını nasıl karşıladıklarını açıklayan bir bilim dalı olarak ifade eder.³⁸ Dünya İktisat Tarihi eserinde Küçükcalay, yapılan tanımları kıyaslayarak geniş bir iktisat tarihi tanımı yapmaktadır. Ona göre iktisat tarihi tanımı şöyledir:

“İktisat tarihi bilimi, toplumların geçmiş çağlarındaki en önemli problemlerden birisi olan, kıt kaynaklar ile sonsuz ihtiyaçlarını giderebilmek için üretim, bölüşüm ve tüketim faaliyetlerini nasıl gerçekleştirdiklerini, bunu yapmak için hangi ekonomik ve siyasal kurumları kurduklarını ve ekonomik yapıyı etkileyen her türlü dışsal faktörü de işin içine katarak inceleyen, incelemeyi yaparken karşılaştığı değişkenler arasındaki düzenlilikler ile neden ve sonuç ilişkilerini saptayarak genellemelere ulaşabilen, ilişkili olduğu ölçüde diğer bilimlerin teorik bulgularından bir alet olarak yararlanan ve incelediği toplumsal ve ekonomik yapının zaman içinde geçirmiş olduğu değişimleri de göz önüne alan, iktisat ve tarih bilimlerinin birlikteliğinden doğmuş bir bilim dalıdır.”³⁹

İktisat tarihi, Ricardo ile başlayan soyutlama ve tümdengelimci yönetime karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır.⁴⁰ Çünkü 19. Yüzyılın sonlarına doğru iktisat biliminde bazı problemler baş göstermeye başlamıştı ve özellikle klasik iktisadın geliştirdiği teoriler ve politik iktisadın önerileriyle iktisat bilimi, çağın iktisadi olaylarına çözüm bulmakta zorlanıyordu. Böylece iktisadi çalışmalarda tarihsel verileri katması gerektiği ve iktisadın diğer bilim dalları ile birlikte çalışması gerektiği düşüncesi oluştu.⁴¹ Başka

³⁵Kurmuş, s. 60.

³⁶Küçükcalay, s. 14.

³⁷Küçükcalay, s. 14.

³⁸Tabakoğlu, s. 30.

³⁹Küçükcalay, s. 16.

⁴⁰Tabakoğlu, Ss. 30-31.

⁴¹Küçükcalay, s. 18.

bir deyişle geliştirilen iktisat teorileri kusursuz görünmelerine rağmen özellikle işsizlik, eksik istihdam, sınıflar arasındaki ekonomik çatışmalar gibi konularda pratik anlamda çözüm getirmekten uzak göründükleri için klasik iktisat düşüncesine olan inanç azalmaya başladı.⁴² Bu tür sebeplerden dolayı ilkin Alman Tarihçi Okulu ve onun sonrasında İngiliz Tarihçi Okulu temsilcileri klasik anlayıştan farklı bir anlayış getirerek ortaya çıktılar. Alman Tarihçi Okul'un öncüleri; Roscher, Hildebrand, Knies, Hegel, Sismondi, Schmoller, Brentano, M. Weber gibi isimlerden oluşmakta ve bunlara göre iktisadi olaylar sadece evrensellik, homo economicus ve tûmdengelimci yöntemlerle açıklanamaz.⁴³ Tarihçi okul klasik iktisadın içine düştüğü çıkmazlara yönelik farklı çözümlemelere ve yorumlamalarda bulunmuşlardır. Şöyle ki, evrensellik iddiasına karşılık, iktisadi rölativeyi (nisbilik, izafiyet), Homo Economicus' yönelik bireyin sadece çıkar amaçlı faaliyetlerde bulunmadığı, çıkarın yanında gurur, şöhet arzusu, vazife zevki, merhamet, itibar gibi eğilimleri de hesaba katmak gerektiğini belirterek tûmdengelimci yöntem yerine tûmevarımcı yöntemi öne çıkarmışlardır.⁴⁴

İngiliz Tarihçi Okulu T. E. Leslie, J. K. İngram, J. E. T. Rogres, A. Toynbee, W. Cunningham ve W.J.Ashley öncüleri olarak sayılmaktadırlar.⁴⁵ İngiliz Tarihçi Okulu mensuplarının bir kısmı Alman Tarihçi Okul'un öğrencileriydiler. Bunlar İngiltere'ye dönerek İngiltere'nin o dönem içinde bulunduğu ekonomik sorunlarına karşı yeni fikirler ve çözümler üretmişlerdir. Mesela; Toynbee, klasik iktisadi sanayi devrinin getirdiği içtimai meselelerin önünde en büyük engel olarak görüyor ve ona göre iktisadi gelişme ve tabi kanunlar hâkim güçlerin çıkarlarından başka bir şey değildir.⁴⁶ Toynbee'ye göre toplum arasında birlik ve beraberliği sağlamak, eğitim ve iş koşullarını iyileştirmek gibi konulara çare bulabilmek ancak bu konuların tarihsel süreçte nasıl gelişip günümüze geldiğine bakmakla mümkün olabilirdi.⁴⁷ Tarihçi okul için şu söylenebilir: Bilimsel teoriler yerine olayların tarih akışı içinde inceleyerek bireyin gurur, merhamet gibi duygularını ve davranışlarını da varsayarak tûmevarımcı bir yöntemle sorunlara çözüm bulunabilir.

⁴²Küçükcalay, s. 19.

⁴³Tabakoğlu, s. 34.

⁴⁴Tabakoğlu, s. 34.

⁴⁵Kurmuş, s. 117.

⁴⁶Tabakoğlu, Ss. 35-36.

⁴⁷Kurmuş, s. 187.

İktisat tarihini diğer içtimai bilimlerden ayrı tutarak soyutlamak mümkün değildir. İktisat tarihi temel olarak iktisat ve tarihle ilişkilidir. İktisat teorileri uzun bir geçmişin ürünleri olmasıyla tarihe, planlamalarda bulunarak geleceğe yönelir ve bu sebeple geçmiş, şimdi ve geleceği birbirinden ayırt etmek mümkün değildir.⁴⁸ Dolayısıyla iktisat, tarih ile sıkı bir ilişki içinde bulunduğu zaman şimdi ve gelecekle ilgili sağlıklı yorum ve çözümlemelerde bulunabilir. İktisat tarihi sosyoloji, psikoloji vb. alanlarla da ilişkilidir. Ayrıca iktisat muhasebe, ekonometri gibi alanlarla da ilgili olduğu için, içtimai bilimlerde fiziki bilimlere en çok yaklaşan bilimdir ve bu yönüyle içtimai bilimlerin fiziki olarak da kabul edilmektedir.

1. 1. 4. Bilim ve Sinema

Sinema sözcüğü Lumiere Kardeşlerin sinematograf dedikleri aygıtın kısaltılmasıdır.⁴⁹ Bu aygıt Yunanca hareket ve yazma sözcüklerinin yan yana getirilmesiyle oluşturulmuştur. Bu aygıtın anlamını kabaca hareketi saptayan, açıklayan, yazan ve gösteren olarak ifade edilebilir. Başka bir deyişle bu aygıt temel olarak görüntünün kalıcılığı olgusuna dayanmaktadır.⁵⁰

Sinema iki yönden bilimle ilişkilidir. İlk olarak yönetmenin ya da film yaratıcısının kameraya müdahale edemediği zaman ortaya çıkan nesnel ya da duygudan arındırılmış görüntülerin varlığı açısından bilime konu olabilmektedir. Diğer ilişkisi ise yönetmenin ya da film yaratıcılarının filmsel malzemeyi kullanımına bağlı olarak nesnel bir anlatı oluşturmaları ile oluşan ilişkidir.

Endüstri devriminden önce yapılan icatlara alet, sonrasında yapılan icatlara ise makine denilmektedir. Alet, insan uzvunun bir devamlılığı niteliğini taşıırken; makine insan uzvunun işlevini yerine getirmesine rağmen onun bir uzantısı değildir. Mesela dürbün ya da gözlük bir alet iken kamera bir makinedir. Çünkü dürbün ya da gözlük gözün bir uzantısı niteliğindedirler ve göz olmadan aktif olamazlar. Başka bir deyişle insanın tahakkümü alet üzerinde belirleyicidir. Bu açıdan bakıldığında alet bir nesnedir. Ama kamera için bunlar söylenemez. İlk olarak kamera da gözün işlevlerini yerine getirmektedir ancak gözün göremediği ve kamerayı kullananın fark edemediği

⁴⁸Tabakoğlu, s. 38.

⁴⁹Nijat Özön, **100 Soruda Sinema Sanatı**, Gerçek Yayınevi, Birinci Baskı, İstanbul, 1972, s. 7.

⁵⁰C. W. Ceram, **Sinemanın Arkeolojisi**, Çev: Hasan Aydın, Agora Kitaplığı, Birinci Basım, 2007, İstanbul, s. 8.

ayrıntıları kamera ondan bağımsız olarak kaydetme özelliğine sahiptir. Ayrıca kamera kullanan kişi ne kadar usta olursa olsun, kameranın yapılışı karmaşıklığından dolayı kamera üzerinde yüzde yüz bir tahakküm gücüne sahip değildir. Burada kamera görüntülemeyi yaratıcısıyla paylaşım durumundadır. Şöyle ki, kamera burada tam olmasa da özne konumundadır. Örneğin bir film çekildiği sırada yönetmen tarafından fark edilmeyen görüntüleri kamera kaydedebilir. Bu şekilde kaydedilen görüntüler yönetmen müdahalesi dışında görüntülendiği için bunlar bilimsel kaynak olarak ele almak mümkündür. Sinema pahalı bir sanat olduğu için bütün filmler yapay şekilde oluşturulmuş bir sette de çekilmeyebilir. Burada yönetmen çevreye müdahalesi kısmi olduğu için yetkilerinden bir kısmını zorunlu olarak kameraya vermek durumundadır. Burada da mevcut durumu kamera olduğu gibi kaydeder ve bu görüntüler de duygudan arındırılmış tarafsız belgeler olarak ortaya çıkar. Örneğin İstanbul boğazında geçen bir film için yönetmen istese de İstanbul'un her iki yakasında bulunan yapılara müdahale edemez. Filmin çekildiği zamanda mevcut durum kaydedildiği için sonraki dönemlerde yapılacak olan bir araştırma için bu görüntüler belge niteliğindedir. İnsanların günlük rutinlerinden devlet bürokrasisine kadar her şeyi kamera kaydedebilir.

Sinema filmlerinin bilimsel araştırmalara konu olması, yönetmenin filmi çekerken gerçeklere bağlı kalarak anlatısını oluşturması filme bilimsellik özelliği kazandırabilir. Gerçek sanatın işlevi zaten dönemin en önemli olayları, durumları, gerçekleri bilgi alanından duygu katarak anlatılmasıdır. Örneğin Lütü Akad'ın *Göç Üçlemesi* dönemin en büyük sorunlarından biri olan göçü ele aldığı için belge olarak kabul edilebilir. Çünkü kaynaklara bakıldığında Türkiye'de kent nüfusunun kır nüfusunu geçtiği yıl 1974'tür. Ve göç edenlerin günlük rutinleri, giyin kuşamları, toplumla olan ilişkileri ve ideolojileri açısından ele alındığında o dönemin göç edenleri hakkında sağlıklı bilgi edinilebilir.

Yönetmenin öznelliği açısından bir film bilimsellik taşıyabilir. Yönetmen bilim adamı titizliğinde dönemin verilerinden faydalanmış ise ortaya çıkaracağı film bir bilimsel eser olabilir. Bu konuda Yılmaz Güney filmlerini örnek gösterilebilir. Örneğin Güney *Endişe* filmi çekiminden önce sorularını listeleyip bir grup arkadaşına vererek onları Çukurova'ya gönderir ve gidenler çocuk işçilerinden kaymakamına kadar bir grup insanla görüşüp ve ön hazırlık içinde görüntü alarak geri döner. Aynı şekilde bir araştırma grubu da dönemin istatistik verilerine bakar ve sonuçta her iki grubun bilgileri

birleştirilip bir hikâye oluşturulur. Bu yönüyle bakıldığında, film bilimsel bir tarzda hazırlanmış yorumu yapılabilir. Elbette bir film bilimsel tarzda yazılmış bir çalışma gibi değildir. Filmi bilimsel olarak ele alındığında izleyici olarak değil bir araştırmacı hüviyetine bürünerek filmdeki duygulardan uzaklaşabildiği kadar uzaklaşmak durumunda olunmalıdır. Başka bir deyişle yönetmen duygularla filmin içindeki bilimsel gerçekleri kamufle eder ve izleyiciye düşen sis perdesini ortadan kaldırmaktır.

Yönetmen iki yönde bilimsel olarak filme çekebilir. Burada temel bilimler ve kültür bilimlerinde yaklaşım farklıdır. Temel bilimlerde yapılacak olan deneylerin her birisinin ayrı ayrı kaydını alarak filme çekebilir. Ancak bu işlemin hem pahalı hem de zor olması açısından pek tercih edildiği söylenemez. Bazı tekniklerin öğretilmesi bu şekilde gerçekleştirilen filmlerle yapılabilir. Örneğin; bir metropoldeki büyük bir yapının çevreye zarar vermeden nasıl yok edilebileceğini kayda alarak gösterebilir. Ancak bu şekilde yapılan çekimlerde birden fazla kameranın aynı anda kayıt yapması gerekebilir. Çünkü bu tür işlemlerde olayın bir daha tekrarlanması imkânsızdır. Başka bir örnek vermek gerekirse doğadaki canlıların yaşayışlarını kayda alınabilir. Ancak burada da çekimin ne kadar süreceğine dair kesin bir sınırlama olmadığı için bu işlemi yapmak da oldukça zordur. Doğa belgesellerinde olduğu gibi canlıların yaşadığı yerlere gizli kamera koyarak onların yaşayışları hakkında bilgi edinilebilir ancak kayıtların uzun olması bakımından bu kayıtların gereksiz yerlerinin montajla çıkartılması gerekmektedir. Görüldüğü gibi temel bilimlerde çalışmaların kayda alınması uzun bir süreç gerektirmektedir ve bu uzun süreci ancak montajla kısıtlanabilir. Ayrıca her bir deneyin tekrar tekrar kayda alınması da maliyeti yüksek olduğu için ancak bazı deneyleri kısaltarak ya da onların bir kısmını filme koymayarak bilimsel bir film oluşturulabilir.

Çoğu filmlere kültür bilimleri bakımından yaklaşılabilir. Çünkü sinema bir sanattır ve sanatı icra eden ve sanata konu olan insandır. Bu açıdan bakıldığında neredeyse bütün filmler içtimai bilimlerle ilişkilidir. Sinema zaten geçmişi betimleyen, şimdiyi açıklayan ve geleceği de tahmin eden bir sanat dalıdır. Örneğin tarihi filmlerde en az bir uzman tarihçinin danışmanlığında film hazırlanır. Danışman filmin çekileceği döneme ait her türlü bilgiyi film yaratıcılarına aktarır ve hatta senaryo aşamasında olayların kronolojik sıralamasına bile müdahale edebilir. Bu tür tarihi filmler vizyona girdikten sonrada tarihçiler arasında tartışılır ve filmin doğruları ile yanlışları ortaya

konulur. Bu tür filmler bir makale yazımına benzetilebilir. Makalede olduğu gibi film belli bir kurguya göre çekilir ve en son gösterimi yapılır. Başka bir deyişle filmin gösterilmesi bir tür jüri değerlendirmesidir. Her ırktan, her milletten, her yaştan ve her cinsiyetten bir jüri heyetidir bu.

Şimdiyi tahmin eden filmler ise çekildiği dönemi anlatan filmlerdir. Genellikle savaş ve kriz dönemlerinde öne çıkan tür komedidir. Çünkü halk zaten bir dramın içindedir. Halka biraz moral ve motivasyon vermek için bu tür filmler çekilir. Mesela; İkinci Dünya Savaşından sonra İtalya'da son derece kötü şartlar hâkimdi ama o dönemin İtalya sinemasına hâkim olan tür komedidir. Ancak çok sonraları o dönemi anlatan *Bisiklet Hırsızları* gibi filmlerin çekildiğini insanlar fark etmişti. Bir örnekte Türk sinemasından verilebilir. 1970'lerin Türkiye'sine bakıldığında ekonomik bunalım ve savaşın olduğu bir dönemdir ancak Türk sineması komedi türünün en iyi filmlerini bu dönemde verdiği görülmektedir.

Çekildiği dönemi anlatan filmlerde sayı bakımından dönemin tezaadını anlatan filmlerdir. Ancak dönemi nesnel bir şekilde anlatan yapımlara da rastlanmaktadır. Ancak bu oran diğerine göre çok azdır. Mesela 1970'lerde eski ve yeni kuşak yönetmenler olmasına rağmen dönemi nesnel bir şekilde anlatan yönetmenler bir elin parmaklarını geçememektedir. Dönemini anlatan filmlerle ilgili yapılacak olan araştırmalarda doğru filmleri seçmek önem arz etmektedir.

Bazı filmler ise gelecek hakkında tahminde bulunurlar. Bu türe daha çok bilim kurgu filmleri girmektedir. Dünya sinemasında ilk bilim kurgu ve hatta büyücü filmi denilebilecek eser, Fransız yönetmen Melies'in *Aya Yolculuk* filmidir. Bu film çekildikten yıllar sonra Ay'a seyahat gerçekleşmiştir. Bu tür filmler genellikle bilimdeki gelişmeleri göz önünde bulundurarak ya da o dönemde yapılması artık tartışabilen konu üzerinde yapılır.

Özet olarak filmler bir tür görsel makalelerdir. Makalelerdeki kurgu gibi filmlerde de sinemasal açıdan bir kurgu vardır ve yönetmen seyirciye göstermek istediğini gösterebilir. Ancak yönetmenin de fark edemediği tesadüfi gerçekleri kamera kaydedebilir. Yönetmenin ve kameranın nesnelliği ölçüsünde filmlere bilimsel açıdan yaklaşılmalıdır.

1.2. Sanat

Sanat kavramı Osmanlıcada sanayi-i nefise, sınaat, fen, mahâret, sâyibeşer, sanaat, hîrfet, hüner kavramlarıyla yakın anlamlıdır.⁵¹ Arapçada sanat kavramı, amel, iş yapma anlamını veren san'a kökünden türetilmiştir ve yapılan iş alet yardımı ve belirli bir el becerisiyle sürdürülen; marangozluk, duvarcılık vs. gibi meslek dallarını kapsamaktadır.⁵² Hint Avrupa dil grubunda da düzenleme ve bitişme anlamını veren 'ar' kökünden oluşmaktadır.⁵³ Sanat kelimesi İngilizce 'art', Almancada 'kunst' ve Türkçede 'suni' kelimelerinin yapay anlamını veren köklerden türetilmiştir.⁵⁴

Tarih boyunca sanatın ne olduğu ile ilgili birçok tartışma yapılmış ve yapılmaktadır. Eski Yunan felsefesinde Platon ve Aristoteles güzelliğe dayanan öykünmeli sanat, başka bir deyişle taklidi sanatı öne çıkarmışlardır. Ancak bu iki düşünürün sanat kavramı üzerine düşünceleri temelde farklıdır. Platon 'idea'nın öykünmesi olarak taklidi sanatı açıklarken, Aristoteles ise gerçeğin öykünmesi olarak sanat kavramını açıklar. 18. yüzyılda ise Fransız düşünür J.J.Rousseau ise anlatımlı sanat düşüncesini dile getirmiştir. Rousseau'ya göre sanatta önemli olan güzelliğin öykünmesi değil, güzelliğin anlatılmasıdır. Başka bir deyişle, duygusal taşkınlık güzelliği öykünmesinden daha önemlidir. Sanatı dinsel kurgular şeklinde ifade eden görüşlere de rastlanmaktadır. Bunlara göre sanat mutlak ruhun ya da tümel iradenin ürünüdür. Başka bir ifadeyle sanat bilinçaltı duygu ve düşüncenin ürünü olarak görülür. Ancak sanatı dinsel kurgular şeklinde gören anlayış hem yanlış ve hem de bilimsel değildir. Çünkü sanatta biçim ve içerik birbiriyle paralel bir biçimde hareket etmektedir. Kaynağı belli olmayan duygu ve düşünceler sanatın konusunu oluşturmaz. Sanat nesnel gerçekliğin estetik biçimde duygusal olarak aktarılmasıdır. Yani sanat, güzellik çerçevesinde somutlaşan duygu ve düşüncelerin muhataplarına akışıdır. Sanat her türlü duyguyu muhatabına aktarmaz. Tıpkı bilimde olduğu gibi belli bir zaman ve mekânda kabul edilen en önemli duyguları ancak gerçek sanat aktarabilir. Gerçek sanat her zaman meydana gelebilen, sanatçının yüreğinde bir an ortaya çıkan bir şey değildir. Tolstoy gerçek sanat ile taklidi sanat arasındaki farkı şöyle açıklar:

⁵¹Orhan Hançerlioğlu, 'Sanat' **Felsefe Ansiklopedisi, Kavramlar ve Akımlar**, Remzi Kitabevi, C. 6, Birinci Basım, İstanbul, 1979, s. 32.

⁵²Güler Ertan ve Emin Sansarcı, **Görsel Sanatlarda Anlam ve Algı**, Alternatif Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2016, s. 15.

⁵³Hançerlioğlu, s. 33.

⁵⁴Ertan, s. 15.

“Gerçek sanat, bir kadının gebeliği gibi, rahimde gelişen bebek gibi, içinde bulunulan yaşamı önceleyen özel yaşamın ürünüdür o. Taklidi sanat ise, işin usta ve zanaatçılarınca önü arkası düşünülmeden, dur durak bilmeksizin üretilen sanattır. (yeter ki tüketicisi olsun) Gerçek sanat, kocası tarafından sevilen bir kadına benzer; süslenip püslenmeye gereksinim duymaz; taklidi sanat ise fahişeler gibi sürüp sürüştürmek, takıp takıştırmak zorundadır.”⁵⁵

Üzerine sanat eseri etiketi yapıştırılan her şey gerçek sanat olmayabilir. Onun gerçek sanat olarak kabul edilmesi için toplumun büyük bir kesiminin kabul etmesi gerekir. Çünkü hemen herkesin hayat tecrübesiyle bir şeyler hissettiği ve anladığı eser gerçek sanat eseridir. Bazı eserler kendi dönemlerinde en çok tartışılan, en çok satılan, en çok izlenen, en çok dinlenen ve en çok ödül alanlar arasında bulunmaktadır ama böyle eserlerin gerçek sanat eseri olarak kabul edilebilmesi için zamanın ruhuna uygun ve sonraki nesil içinde anlaşılır olmaları gerekmektedir.

Sanatın kaynağı düşüştür. Düş ise mantıktan önce gelmektedir. Yani sanatsal gerçeklik bilimsel gerçekliğin ötesindedir. Sanat bilimi içerisine alabilen geniş bir kavramdır. Çünkü bilimin amacı gerçekliği soyutlayarak aktarmak iken, sanatın amacı hem fiziki gerçekliği hem de duysal gerçekliği somutlaştırarak aktarmaktır. Bilim için somut gerçeklik nihai bir hedef iken, sanat için ise somut gerçeklikler sadece birer araçtır. Aliya İzzetbegoviç’in dediği gibi süslenmek giyinmekten daha eskidir.⁵⁶ Yani ilk olarak bir şeyin düşü kurulur ve o düşün gerçekliği ortaya çıkar. Daha sonra o düşten çıkan şey somutlaşarak bir gereksinim haline gelir.

1. 2. 1. Sanat ve İdeoloji

Hem sanatın hem de bilimin çerçevesini oluşturan ideolojidir. İdeoloji geçmiş, şimdi ve gelecekle ilgili tasarımların bütünüdür. İdeoloji hem bireyseldir hem de toplumsaldır. Bu yönüyle sanatçının ve bilim adamının dünyasını betimleyen bir kavramdır. Tolstoy’ a göre gerek sanatın aktardığı duyguların ve gerekse bilimin aktardığı bilgilerin önemi içinde yaşanan toplumda ve zamanda geçerli olan dinsel bilinç; yani toplumdaki insanların, yaşamlarının anlamına ve amacına ilişkin görüşleri belirler.⁵⁷ Her bireyin ve toplumun maddi ve manevi bir amacı ve davası vardır. İdeoloji bu amaç ve davalara giden yolun levhasıdır.

⁵⁵Tolstoy, Ss. 208-209.

⁵⁶Mazhar Bağlı, **Modernizme Direnen Estetik**, Kapı Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2010,s.14.

⁵⁷Tolstoy, s. 220.

Mazhar Bağlı'ya göre ideoloji, siyasi ya da toplumsal eylemi yönlendiren düşünce, inanç ve görüşler sistemi; bir topluma, bir döneme ya da toplumsal sınıfa özgü inançlar bütünü; bir toplumsal duruşu veya durumu yansıtan düşünceler dizgesi; insanın kendi varoluş koşulları ve ilişkilerinden doğan yaşam tarzlarıyla ilgili tasarımların tümü olarak tanımlanır.⁵⁸

İlki siyasi ya da toplumsal eylemi yönlendiren düşünce, diğeri de düşünce biçimini belirleyen epistemolojik ve metodolojik içerimli yapısal bir durumdur. Biri,' epistemolojik ve metodolojik içerimli diğeri ise 'politik kurguya' dairdir. Metodolojik olan; insanların inanç ve düşüncelerinin gündelik yaşam ve varoluşlarının maddi koşulları ile sistemli bir bağlantı içinde olduğu varsayımı doğrultusunda şekillenen üst yapısal toplumsal olgu, epistemolojik olan ise; dış dünya ile olan bağlantıda ve anlamlandırmada zihni önceleyen, idelerin ve fikirlerin bilimi ile düşüncenin kaynağına ve dildeki ifadelerine yönelik olarak yürütülen çabayı belirleyen altyapısal gerçekliğin kurgusudur. Politik olan ise daha çok yönetsel olarak bir ideal öğreti ve toplumsal değer sistemi oluşturan ve bu öğretiyi/sistemi topluma benimseterek toplumun içinde bulunduğu olumsuzluklardan 'kurtarma'ya yönelik düşünceler/eylemler bütünüdür.⁵⁹

Belli bir zaman ve mekânda yaşayan bir toplumun amaç ve hedeflerinde bir sapma var ise bilim ya da sanatta da bir sapma meydana gelir. Ancak bilim ve sanat iki ayrı kutup olduğu için birbirlerini dizginleme özelliklerine sahiptirler. Çünkü sanatın aktardığı duygular bilimin sunmuş olduğu veriler üzerinden meydana gelmektedir. Bilim insanı da meraktan önce ilk olarak duygusal bir taşkınlıkla çalışmasına başlamaktadır. Başka bir deyişle sanat, bilimin sunduğu veriler üzerinde ilerlemekte ve bilimde çalışması duygu taşması sonucunda meydana gelmektedir. Bilim akıl üzerinden yapısını inşa ederken, sanat yapısını duygu üzerinde meydana getirir. İkisinin yapısına aynı anda bakıldığında elektriksel kutup mekanizması gibidir. Bir taraf artı iken, diğer taraf eksi ve elektriğin iletkenliğini sağlayan şey ise bu iki zıt kutbun aynı mekanizma üzerinde var olmasıdır.

1. 2. 2. Sinema ve Tarih

Hangi sanat dalı olursa olsun, kendi döneminde hâkim olan iktisadi, siyasi, kültürel ve bilimsel gelişmelerden bağımsız değildir. Sanatı icra eden kişi kendi

⁵⁸ Bağlı, s. 27.

⁵⁹ Bağlı, s. 30.

ideolojisi kapsamında bu gelişmeleri az ya da çok yapıtına dâhil eder. Bu dâhil edilme durumu sanat yapıtını, ne kadar kişisel olursa da olsun, bir belge haline getirir. Bir dönemi sadece bir sanatçının eseri üzerinden değerlendirmeye almak, gerçekliği bütün yönüyle bize göstermeyebilir veya yanlış bir istikamete yollayabilir. Ancak farklı ideolojilere sahip birden fazla sanatçının eserlerini kıyaslamalı olarak ele alındığında, dönemin gerçeklerinin saf halleri elde edilebilir.

Her dönemin kendine has hakikatleri vardır. Gerçek sanat eserleri dönemin en önemli hakikatlerini ele alır. Toplumda hakikatlerin önceliği değiştiğinde sanatta dönemler veya akımlar ortaya çıkar. Mesela; 1919 ile 1930 arasında meydana gelmiş olan Alman Dışavurumcu akımı neden Almanya’da, neden 1919 ile 1930 arasında ve bu akıma neden dışavurumcu denildiğinin sorularını o dönemin Almanya’sının iktisadi, siyasi, dini ve bilimsel gerçeklerinde gizlidir. Sinema akımlarına bağlı kalarak da bir kıtanın, ülkenin tarihi okunabilir. Sinema icadından sonra Avrupa tarihini, Dışavurumcu Alman Sineması, Şairane Gerçeklik, Yeni Gerçeklik, Yeni Dalga, Özgür Sinema, Yeni Sinema ve Deneysel Sinema akımlarına bakarak öğrenilebilir.⁶⁰ Bu akımlar Avrupa kıtasında neyin ne zaman en önemli olduğunun görsel ifade biçimleridir.

Sinema görsel olarak geçmişini betimleme, şimdiyi açıklama ve geleceği tahmin etme gücüne sahiptir. Bu özelliğiyle bakıldığında, sinema filmleri ya da görsel materyaller tarih için önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır. Çünkü görsel materyaller A zaman noktası ile B zaman noktaları arasında gözün gördüğü ve hatta gözün göremeyeceği görüntülerin kayıtlarıdır.

Sinema bir görsel düşünce biçimidir. Bir tarihçi araştırdığı dönemi anlatmak için nasıl istatistik verilerinden yararlanıyor ise bir yönetmen de bu veriler ışığında filmini yapar. Hatta bazı filmlerde dönemine ait ham veriler de görülebilir. Mesela *Sürü* filminde dönemine ait beyaz eşya ve mobilya fiyatları görülmektedir. Filmde gösterilen veriler kasıtlı olarak yanlış gösterilebilir ancak bu veriler resmi istatistik kaynaklarıyla test edilmelidir.

Bazı sinema filmleri konularını tarihin eski dönemlerinden seçer. Bu durum iki farklı amaçla yapılır. Ya çokça merak edilen, sevilen bir tarihi olayı gişe hâsılatını hesaba katarak yapılır ya da buna ek olarak tarihi bir araç haline getirerek kendi

⁶⁰Esra Biryıldız, **Sinemada Akımlar**, Beta Basım,3. Basım, İstanbul, 2002, s. 15.

dönemini anlatmak için yapılır. Mesela *Yüzüklerin Efendisi* film serisi 2001 ile 2003 yılları arasında gösterilmiştir. Bu seriye Amerika'nın Afganistan'a ve Irak'a müdahaleleri açısından bakılabilir mi? Bu ve buna benzer filmlere bakıldığında, Amerika'nın özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında bu ülkelere müdahale etmek için hem Amerika kamuoyunu hem de Dünya kamuoyunu ikna etmek için çekilmiş filmlerden olduğunu anlaşılmaktadır. Çünkü bu amaçla çekilmiş olan filmlerde tehlike Doğu'dan gelmektedir ve Dünya yok olmayla karşı karşıyadır. Böyle filmler dünyanın her ülkesinde yaygın bir şekilde izletilerek yapılan müdahaleleri meşrulaştırıldığını görülmektedir. İşte tarihçi tam burada Amerika'nın bu ülkelere saldırılarının sebeplerini kısmi de olsa bu filmler üzerinden görebilir. En azından araştırmanın bir kısmında bu tür filmsel araçlardan bahsedebilir. Başka bir örnek vermek gerekirse, günümüz Türkiye'sinde özellikle Çanakkale Savaşı üzerine farklı ideolojilere sahip yönetmenler tarafından birçok film yapılmıştır. Bu filmler Türkiye'nin hem bu dönemini anlatması hem de farklı ideolojilere sahip kesimlerin aynı konu üzerinde çalışmalarından dolayı hangi kesimin bu olaya nasıl baktığını tarihi bilinç açısından bize bilgi aktarmaktadır.

1. 2. 3. Sinema ve İktisat

İktisat ve sinema hem yapısal açıdan hem de işlevsel açıdan birbirlerine benzeyen ve iç içe geçmiş farklı alanlardır. Sinema bir yönüyle arz talep ilişkisi içinde varlığını devam ettirirken, bir yandan da neredeyse bütün sinema filmlerinde iktisadi olayları konu edinilmektedir.

İktisat ve sinema tanımlamaları itibariyle birbirine benzemektedirler. İktisat en genel anlamıyla kıt kaynaklarla sınırsız arzular arasındaki ilişkileri inceleyen bir bilim dalıdır. Başka bir şekilde tanımlanırsa, en az maliyetle en çok gelir elde etme uğraşıdır. Sinema görsel bir sanat dalıdır. Sinema en genel anlamıyla yönetmenin ya da film yaratıcılarının rüyalarında ve hayallerinde olan olay ve durumları en düşük maliyetle en iyi şekilde görsel verilere aktarmaktır. Bu durum örneklenirse, bir firmadaki işleri on kişi yapabiliyor ise on birinci kişiye gerek yoktur. Çünkü on birinci kişi aslında gizli bir işsizdir ve firmaya ek bir getirisi yoktur ve tersine maaş, sigorta gibi ek giderlere sebep olur. Bu durumu bir sinema filminde de örneklendirilebilir. Eğer film yaratıcısı on oyuncuyla rüya ve hayallerindeki durumları anlatabiliyorsa, on birinci oyuncuya gerek kalmaz. Çünkü bir sinema filminde fazladan bir yaprak bile olsa filmin duygusuna

menfi olarak yansıyabilir. Bu durum sinema filminin ön hazırlık aşamasından en son aşamaya kadar geçerlidir. Kamera önünde ve kamera arkasındaki her şey optimal seviyede olmalıdır.

İktisat ve sinema arasındaki benzerliklerden bir diğeri ise arz ve talep ilişkisidir. Bilindiği üzere mikro teorilerden makro teorilere kadar iktisat biliminde en çok arz ve talep ilişkisi açısından açıklanmaktadır. Farz edelim ki A malına olan talep eğer gelecek yıl az olacaksa, buna bağlı olarak da A malının fiyatı da belli bir oranda düşecektir. Sinema bu bakımından iktisada benzeşmektedir. Çünkü sinema pahalı bir iştir ve geleceği gelir ve gidere göre değişmektedir. Eğer gelecek yıl izleyici beklentileri komedi filmi üzerindeyse, yapım firmaları dram filmlerine pek önem arz etmezler. Çünkü bir filmde elde edilen hâsılat bir sonraki filmin parasal kaynağı olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, film yapımcıları gelir gider ilişkisi, ulusal ve uluslararası finansal olaylarla yakın bir ilişki içindedirler. Çünkü filmler birçok ülke arasında ortak yapım ile yapılabilen ve birçok ülkede vizyona girme şansına sahiptir. Sinema filmleri genellikle ya gişe hâsılatı göz önünde bulundurularak yapılır ya da bazı kuruluşlardan maddi destek alıp ve film festivallerinden elde edeceği parasal gelir ve prestij ile yapılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında film yaratıcıları bir firmanın çalışanı gibidirler ve film yönetmeni bir firmanın CEO'suna benzemektedir.

Sinema filmleri yapılış açısından iktisatla yakın bir ilişkide olduğu gibi filmin öyküsü açısından da iktisada konu olabilmektedir. Çünkü her film ve her iktisadi faaliyet insana yöneliktir. Bu açıdan bakıldığında, bazı iktisadi olayların filme konu olması kaçınılmazdır. Mesela *Gazap Üzümleri* (The Grapes of Wrath, Jonh Ford, 1940) filmi 1929 buhranı konu edinmiştir. Benzer şekilde *Oyunun Sonu* (Margin Call, J. C. Chondor, 2011) filmi ise 2008 Amerika'da başlayan finansal ekonomik krizi işlemiştir. Bu tür filmlerde yönetmenler sorunlara bir iktisatçı yaklaşımıyla konuları ele almıştır. Bu filmler çoğu iktisatçılardan daha yapıcı olarak konuları ele aldığını söylenebilir. Çünkü bu tür filmleri yapabilmek için en az bir iktisatçı kadar bilgi gerektirmekte ve dönemin giyim kuşamından bürokratik işlere kadar hemen her şey canlandırma esasına dayalıdır. Benzer filmler Türk sinemasında da vardır. Lütfi Ömer Akad'ın *Göç Üçlemesi* 1970'lerde Türkiye'deki göç sorunlarını ele almaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. 1970'LERDE TÜRKİYE EKONOMİSİNİN VE TÜRKİYE SİNEMASININ GENEL GÖRÜNÜMÜ

1970-1980 yılları arasında Türkiye’de hem sinema alanında hem de ekonomi alanında büyük değişimler yaşanmıştır. Bu 10 yıllık süreçte Türkiye her bakımdan büyük imtihanlar vermiştir ve bu imtihanların en büyükleri sinema ve ekonomi alanlarında meydana gelmiştir. Türkiye’nin 70’li yıllarını siyasi, ekonomi ve kültürel açıdan anlayabilmek için ilk başvurulacak kaynaklardan birisi Türk sinemasıdır. Çünkü bir film, hangi amaçla çekilirse çekilsin, senaryocusundan, yönetmeninden, yapımcısından ve oyuncusundan bağımsız bir ‘gerçeklik’ alanı, imkânı vardır. Bu alanlarda kent fotoğrafı, günün modası, meta fiyatları ve insanlar arasındaki gündelik ilişkiler gibi gerçekleri film makinesi, film yaratıcılarından bağımsız bir şekilde muhataplarına aktarır. Filmler, içinde üretildikleri toplumun ve yaşanan toplumsal, siyasal ve ekonomik koşulların şekillendirdiği kültürel ürünlerdir.⁶¹

1960’lardan sonra Türk sineması gerek “neyi” anlatacağını, gerekse “nasıl” anlatacağını çok daha dikkatli ve kendi olanakları içinde bilinçli bir şekilde saptamaya ve denemeye koyulmuştur. 1960’tan itibaren Türk sineması, toplumsal ve siyasal olaylara, buhranlara, çalkantılara, hükümet değişikliklerine ve bunların getirdiği özgürlüklere-daha çok sınırlamalara- daha duyarlı olmaya başlamış, hatta zorunda kalmış ve kaçınılmaz bir paralellikle her türlü buhran, umut, hatta her belirgin ve etkin “moda”, “akım” ister dolaylı ister dolaysız,- sendikal olaylardan cinselliğe, 12 Eylül öncesinden feminizme kadar- beyaz perdede yankısını bulmuştur.⁶²

Senaryo rekortmeni olan Bülent Oran bir konuşmasında sinema ve ekonomi arasındaki ilişkiyi şöyle açıklıyordu:

⁶¹Serpil Kirel, *Yeşilçam Öykü Sineması*, Babil Yayınları, İstanbul, 2005,s. 136.

⁶²Giovanni Scognamillo, *Türk Sinema Tarihi*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 8.

“Özellikle ekonomik durumu takip etmeye çalışıyordum. Devlet istatistik Enstitüsü’nün yıllıklarını toplardım. Halkın durumu nedir, refah seviyesi artmış mı, düşmüş mü? Ona göre filmlerin konularını belirlemek gerekirdi. Ona göre komediye yahut drama daha ağırlık verirdim. Yani borsa oynar gibi oynuyorsun senaryoculuğu. Halkın nabzını tutmaya çalışıyorsun. Öyle çalakalem yaptım oldu değil”.⁶³

2. 1. 1970’lerde Türkiye Ekonomisinin Genel Görünümü

1960 darbesinden sonra Türkiye ekonomik anlamda iki seçenekle baş başa kaldı. İlk seçenek ekonomiyi liberal politikalarla yürütmektir. İkinci seçenek ise 1930’lar da tatbik edilen planlı ekonomi seçeneği idi. Osmanlı devletinin son yıllarında da görülen kendi sanayi burjuvazisini yaratma isteği, cumhuriyet döneminde de devam etmişti. Denilebilir ki, bu isteğe kısmen de olsa 1960’larda uygulamaya konulan kalkınma planları ile başarılabildi. Bu dönemde ortaya çıkan büyük holdingler, sendikalar, verilen grev-lokavt hakları bunun göstergelerindendir.

1970’lerin Türkiye ekonomisini anlayabilmek için en azından kalkınma planlarını bilmek gerektirmektedir. Çünkü 1960’larda alınan kararların sonuçları bir sonraki dönem olan 1970’lerde ortaya çıkmıştı.

Türkiye ekonomisi literatürüne bakıldığında 1963-1973 ile 1973-1980 olmak üzere iki döneme ayrıldığı görülmektedir. 1963-1973 dönemi genel olarak artan bir ekonomik büyüme ve kalkınmaya şahit olunmaktadır. Tarımda katma değer oranı büyük bir düşüş gösterse de, sanayi de katma değer oranı büyük bir yükseliş olmuştur. Bu dönem Türkiye’nin kredi ve döviz sorunu ile karşı karşıya gelmediği bir dönemdir.

1973-1980 dönemi ise önceki dönemin iyimserliklerini karamsarlığa bıraktığı bir dönemdir. Petrol şokları ile yaşanan enerji sıkıntıları ve buna bağlı olarak ortaya çıkan döviz sıkıntısı, Kıbrıs harekâtı ve haşhaş olayını sebep gösteren Batı’nın uyguladığı silah ve örtülü ekonomik ambargolar. Yağ, şeker gibi kuyruklarla üniversitelerde başlayan ideolojik eylemler ile şehirler mahalle mahalle, sokak sokak işgal edilmişti.

İkinci dönemde Türkiye borç sorunuyla büyük bir imtihan vermişti. Özellikle 70’lerin başlarında alınan ucuz kredilerin verimli kullanılmaması sonucu kamu ve özel kesim borçları büyük sorunlar yaratmıştı ve özel kesimin borçları millileştirildi.

⁶³İbrahim Türk, **Senaryo Bülent Oran**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2004, s. 161.

Dönemin sonlarına doğru enflasyon tarihi rekorları kırıyordu. Bu dönemde ilk defa kent nüfusu kır nüfusunu aşmıştı. Dönemin en belirleyici özelliklerinde biri de siyasal istikrarın olmamasıydı. Koalisyonlar kuruluyor, hükümetler güvenoyu alamıyor ve Türkiye Cumhurbaşkanı seçemiyordu. Siyasi, ekonomik, içtimai ve güvenlik sorunları Türkiye’yi 12 Eylül darbesine doğru hızlı adımlarla götürüyordu.

2. 1. 1. 1970’lerde Türkiye’de Finans ve Bankacılık sorunları

Bir ülkenin finans ve bankacılık konularındaki performansı, ülke ekonomisinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Finans ve bankacılık konularında görülen bir iyileşme reel ekonomiye pozitif anlamda hızlandırıcı bir etkiye sahiptir.

2. 1. 1. 1. 1970’lerde Finans Sektörünün Panoraması

Türkiye’de 1960 sonrasında uygulamaya konulan kalkınma planlamaları sonucunda banka sayısında önemli bir artış ve azalış meydana gelmemiştir. Kepenek’e göre dönemin başında 1000 olan şube sayısı dönemin sonunda 3000’e yaklaşmıştır.⁶⁴

⁶⁴Yakup Kepenek, **Gelişimi, Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla Türkiye Ekonomisi**, Teori Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, 1987, s. 271.

Tablo 1

Türkiye İş Bankası'nın 1970-80 Yıllarında açılan, kapanan, aktif şube sayıları ve artış yüzdesi

Yıllar	Açılan Şube Sayısı	Kapanan Şube Sayısı	Çalışan şube Sayısı	Bir Önceki Yılla Göre Artış Oranı (%)
1970	35	-	439	9
1971	49	-	488	11
1972	34	2	520	7
1973	61	-	581	12
1974	106	1	686	18
1975	38	-	724	6
1976	60	1	783	8
1977	63	2	844	8
1978	24	-	868	3
1979	2	5	865	0

Kaynak: Uygur Kocabaşoğlu ve Diğerleri, **Türkiye İş Bankası Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul,2001,s. 428.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi Türkiye İş Bankası şube sayısında 1970-1980 yılları arasında önemli bir artış meydana gelmiştir. Şube sayısının en fazla arttığı yıl 1974'tür. 1970'e göre şube sayısı toplamda 1979'kadar neredeyse iki katı kadar artmış durumdadır. Şube sayılarına bakıldığında en çok İstanbul, İzmir, Ankara, Konya, Adana, Aydın, Antalya, Bursa, Manisa, Antalya, Denizli, Muğla, Aydın, Balıkesir, Sivas, Kayseri, Trabzon, Zonguldak, Samsun, Kastamonu illerinde açıldığı görülür.

Şube dağılımına bakıldığında ise en çok şube açılan yerler, İç Anadolu, Batı ve kıyı bölgelerinde yoğunlaştığı görülmektedir.⁶⁵

Bu dönemde Türkiye’de yabancı banka sayısında da bir değişim yaşanmamış ve yabancı banka sayısı beş olarak görülmektedir. 1964’te Amerika ve İtalya sermayesi ile kurulan Amerikan Türk Dış Ticaret Bankası ile 1977’de kurulan ve Libya ve Kuveyt sermayeli Arap-Türk Bankası dönemin yabancı sermayeli ticari bankalarıdır.⁶⁶

Bu dönemde bankacılık alanında en önemli gelişme, kamu bankalarının planlamalarda belirlenen hedeflere ulaşmak için yatırım alanlarına göre yeniden düzenlenmesidir.⁶⁷ Planlama amaçları doğrultusunda Devlet Yatırım Bankası kuruldu, Türkiye Turizm Bankası, T. C Turizm Bankası olarak yeniden düzenlendi, Merkez Bankası Yasası değiştirilerek sermayesi 25 milyon TL’ye çıkarıldı ve hükümetin banka üzerindeki mali denetimi artırıldı. Ayrıca Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası 1975’te kuruldu ve bu bankanın amacı yurt dışında çalışanların gönderdikleri parasal kaynakları kamusal alana yönlendirmek idi.⁶⁸ Diğer yatırım bankaları ise şunlardır: Türkiye Maden Bankası ve Sınai Yatırım ve Kredi Bankası.⁶⁹

1970’lerdeki bankacılık sorunlarını anlaşılır kılabilmek için MB ve ticari bankalardaki parasal araçlar ve amaçlar ve bunların sonucunda vuku bulan gelişim ve değişimlerden bahsetme zorunluluğu doğmaktadır. Çünkü bir ekonomide planlı hedefler oluşturulmuşsa, kullanılan kaynakların hedeflenen amaçlara göre kullanılıp kullanılmadığına bakarak başarılı veya başarısız olarak o ekonomi hakkında yorum yapılabilir.

Ülkemizde yasal olarak banknot çıkarma yani emisyon yetkisi sadece Merkez Bankası’na aittir. MB bu yetkiyi Maliye Bakanlığı ve devletin diğer yatırım ve mali kurumlarına göre belirler. Dolayısıyla dolaşımdaki para miktarı MB’nin işlemlerine göre değişim gösterir. Planlama dönemi boyunca, 1968 yılı hariç, dolaşımdaki para sürekli bir şekilde artmıştır. 1970’lerin kriz dönemleri olan 1973 ve 1977 yıllarında dolaşımdaki para aşırı denilebilecek bir düzeydedir.⁷⁰ Daha sonra bahsi edileceği gibi

⁶⁵Kocaoğlu, s. 430.

⁶⁶Selami Er, **Devletin Bankacılık Sektöründe Düzenleyici Denetleyici Rolü ve Türkiye Uygulaması**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, 2009, s. 137.

⁶⁷Kepenek, s. 271.

⁶⁸Kepenek, 271.

⁶⁹Er, s. 137.

⁷⁰Kepenek, s. 146.

para miktarındaki bu artışın üretimle veya reel ekonomiyle bir ilişkisi yoktu. Siyasi anlamda Türkiye bu dönemde siyasi bir kargaşa içindeydi ve yapılan kamu harcamaları güncel veya kısa vadeli idi. MB'nin elindeki bu parasal araç bu doğrultuda kullanılmış ve başarı sağlanamamıştır.

Merkez Bankasının açık piyasada borç ve ortaklık senetlerin gibi açık piyasa işlemleri olan para politikası araçlarını 1980'ne kadar ülkemizde yaygın olmadığından MB'nin bu araçları kullanımı sınırlı kalmıştır.⁷¹ Ayrıca MB planlı dönemde kredileri aşırı şekilde artırmıştır. IKP döneminde %381 iken, İİKP'nin da bu oran %528,9 olmuştur ki, nereden bakılırsa bakılsın, bu oran aşırı sayılabilecek bir miktardır.⁷²

1970'ler de kısaca MB parasal kaynakları, gerçek üretim artışlarına bağlı olarak değil, parasal ögelere göre hareket etmiştir ve bu da parasal kaynakları üretimde kullanılmasını zorlaştırmıştır.

Özel sektör alanlarında üretimde artış sağlamak için bu dönemde holding bankacılığı özendirilmiştir.⁷³ Özel bankalara verilen imkânlar bu amaç doğrultusunda kullanılmadığı için enflasyonist etkilere sebep olmuştur. Özel bankalar da MB gibi parasal kaynakları üretime değil daha çok üretim dışı alanlarına doğru genişletmiştir. Özel bankalar kısa dönemde karlarını en çok artıran alanlara yöneldikleri için, krediler üretim alanlarına doğru bir seyir izlememiştir. Gerek MB'si ve gerekse özel sermayeli bankalar planlama döneminde, hedeflenen amaçlara göre parasal araçları yönlendirmemiş ve parasal kaynaklar üretime yönelik alanlara akmamıştır.

1970'leri de kapsayan planlı dönemde iç ve dış sermaye kaynaklarında da belirlenen amaçlara göre kullanılmamıştır. Özellikle 1960'larda vergilerle ilgili yasal düzenlemelerin yapılamaması, kamu alanında kaynak kaybına neden olmuştur. Belirlenen hedeflere kaynak sağlamak için devlet iç ve dış borçlanma araçlarına başvurmuştur. 1970'lerin ilk yarısında düşük faizli iç ve dış kaynaklardan elde edilen parasal kaynaklar, 1977 başlayan krizle birlikte ödeme sorunuyla baş başa kalınmıştır. Çünkü bu borçlar bir yanda tüketimi ve ithalatı pompalarken, bir yandan da sabit yatırımları ve buna bağlı olarak ithalatı pompalamış; geri ödemeleriyle ilgili ne iç, ne

⁷¹Kepenek, s. 146.

⁷²Kepenek, s. 150.

⁷³Er, s. 137.

dış gelir artışı yaşatmamıştı.⁷⁴ Dış borçların büyük bir bölümü yabancı hükümetler, Avrupa Para Piyasası ve yabancı firmalardan; bir bölümü de IMF gibi uluslararası kuruluşlardan sağlanmıştı. Dış borçlar genellikle bir önceki dönemin anapara ve faizini karşılamada kullanıldığı için ekonomiye katkısı giderek daha az olmaktaydı ve dış kaynaklarda yeni borçlanmada daha yüksek faizli ve daha ağır koşullarda borç vermekteydi.⁷⁵ Kazgan'a göre dış dünyaya indirimli kürk satışlarına geziler, otomobil fabrikaları önünde uzayan kuyruklar, dünyanın dört bir yanından değişik markalardaki traktörlerin ithali, gelişigüzel devlet sübvansiyonları rizikosu yüksek olan bu borçlarla karşılandı.⁷⁶ Planlı dönemde sanayi üretiminin girdileri dış alıma bağlı olması, dış ticarete sürekli açık verilmesi gibi sebepler yüksek faizli ve kısa dönemli borçlanmaya Türkiye'yi itmişti ve bu durum sürekli devam ederek bir bağımlılık halini almıştı.⁷⁷ Mevduat faizlerinin reel olarak negatif düzeylere düşmesi, aileleri altın ithalatına yöneltti; 1974'te ülkeye 18 ton altın girerken, 1975'te 55 ton, 1976'da 115 ton altın girdi ve bu oran neredeyse işçi girişine eşitti.⁷⁸ Türkiye bir yandan yurt dışında çalışan vatandaşların birikimlerini ülkeye getirmeye çalışırken, diğer yandan uyguladığı faiz politikasıyla bireylerin mevduatlarını başka alanlara yöneltmişti. Yani devletin politika uygulamada kararsızlığı planlanan hedeflere doğru parasal kaynakların akmasını engellemişti.

⁷⁴Gülten Kazgan. **Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, Birinci Küreselleşmeden İkinci Küreselleşmeye**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1999, s. 111.

⁷⁵Kepenek, s. 181.

⁷⁶Kazgan, s. 113.

⁷⁷Kepenek, s. 182.

⁷⁸Kazgan, Ss. 111-112.

Tablo 2**1970-1979 Dönemi Türkiye ekonomisi ile ilgili dış borç verileri**

	Dövizle Ödenecek Olanlar (ABD Doları)		TL İle Ödenecek Olanlar (TL)	
Yıllar	Toplam	Yıllık Artış Yüzdesi	Toplam	Yıllık Artış Yüzdesi
1970	1830	11,1	4173	33,7
1971	2105	14,5	3846	7,8
1972	2163	4,1	3741	2,7
1973	2460	15,3	3638	2,7
1974	2659	19,3	3427	5,7
1975	2728	3,8	3413	0,4
1976	3427	26,8	3417	0,1
1977	3770	15,4	3545	3,7
1978	5361	38,9	3923	12,1
1979	8503	51,3	4867	22,7

Kaynak: Kepenek, s. 178.

1970'lerin sonlarına doğru Türkiye borç ödeme sıkıntısıyla baş başa kalmıştı. Bu sorundan kurtulmak için borç erteleme ve bazı devlet ve uluslararası kuruluşlarla yeni anlaşmalar imzalamış idi. Ayrıca özel kesim borçlarının bir kısmını da millileştirildi. Örneğin OECD'ye olan 1,3 milyar dolar tutarındaki kamusal ve kamu garantili kısa, orta ve uzun vadeli ticari borçlardan. Kısa vadeli borçlar 2 yıl ödemesiz olarak 4 yıl, orta ve uzun vadeli borçlar ise %80'i 3 yıl ödemesiz olarak 5 yıl ertelenmişti.⁷⁹ Türkiye 1978'de IMF ile bir stand-by anlaşması imzalamış ve 1979 yılı başlarında ABD, Batı Almanya, Fransa ve İngiltere gibi OECD ülkeleri Türkiye'ye finans alanlarında mali

⁷⁹Kocabaşoğlu, s. 487.

yardım kararı almışlardı. Başka bir deyişle ekonomik kriz içinde olan Türkiye'ye gelişmiş ülkeler ya uluslararası kuruluşlarla ya da doğrudan Türkiye üzerinde mali ve siyasi amaçları doğrultusunda operasyon düzenlenmişlerdi.

2. 1. 1. 2. Merkez Bankasının Faiz ve Enflasyon Politikaları

Enflasyon ve faiz oranları ülkede yapılması planlanan yatırımları etkiler. Parasal durumlardaki zıtlık hedeflenen politikaların aksine gelişim gösterebilir.

2. 1. 1. 2. 1. Enflasyon Politikaları

Enflasyon, kavram olarak genel fiyat düzeyindeki sürekli artışı ifade etmektedir.⁸⁰ Enflasyon, üretim faktörlerinin, başka bir deyişle, sermaye, iş gücü ve toprak fiyatlarının arttığı bir dönemde ortaya çıkmaktadır.⁸¹ Başka bir tanıma göre enflasyon, cari fiyat düzeyinde toplam talebin toplam arzı aşmasıyla oluşur ve toplam arz ile toplam talep arasında denge, genel fiyat seviyesinin yükselterek toplam talebin kısılmasıyla sağlanır.⁸² Türkiye'de 1960'tan sonra yapılan planlamalarda enflasyon sürekli artması ve tarihi rekorlar kırması, o dönemin en korkulan iktisadi terimi olmuştu. 1970'ler Türkiye ekonomisini anlamak, o dönemde ortaya çıkan enflasyonun sebep ve sonuçlarında saklı olduğu bir gerçektir.

1970 sonrasında ortaya çıkan enflasyonun dört ana sorundan kaynaklanmaktadır: Arz ve talep arasındaki dengesizlikler, tatbik edilen para ve kredi politikaları, maliye politikası ve dış ekonomik faktörler.⁸³ Talebin hızlı artışı karşısında arzın artırılmaması enflasyonun temel nedeni olmuş ve talep ile arz arasındaki bu dengesizlik Türkiye toplumunu bir tüketim toplumu haline getirmişti.⁸⁴ Çiftçi, memur, işçi gibi kesimlerine yapılan hızlı gelir transferleri ve her kesime adil ve eşit şekilde dağıtılmadığından artan bu gelirler tüketim harcamalarına dönüşmüştü.

Ekonomide arzı artırmak talebi artırmak kadar kolay değildir. Arzın artırılması için devlet ve özel kesim için gerekli olan yasal düzenlemelerin zamanında yapılması, alt ve üst yapı yatırımlarının geciktirilmemesi, tarımsal alanlarda doğaya olan bağlılığın azaltılması ve işveren ile işçi arasındaki ilişkilerin adil bir seviyede tutulması ve buna

⁸⁰Fatma Doğruel ve A. Suut Doğruel, **Türkiye'de Enflasyonun Tarihi**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005, s. 1.

⁸¹Tevfik Çavdar, **Yüz Yıllık Pahalılık**, Ülke Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, 1983, s. 16.

⁸²İlhan Özer, **Türkiye'de 1970-1980 dönemi Enflasyonu**, Maliye ve Gümrük Bakanlığı Araştırma, Geliştirme, Planlama ve Koordinasyon Kurulu:1984, s. 8.

⁸³Özer, Ss. 50-51.

⁸⁴Özer, s. 51.

bağlı olarak grev ve lokavt durumlarının en aza indirilmesi gerekmektedir. Özellikle 1970'lerden sonra yukarıda bahsedilen durumların iyileştirilmemesi sonucu enflasyonist baskı meydana gelmişti.

Tatbik edilen para ve kredi politikası enflasyonu artırmıştı. Çünkü bu dönemde merkez bankasının kamu ve özel kesime açmış olduğu krediler, likidite talebinin çok üstünde üzerindeydi.⁸⁵ Özel ve kamu kesimine açılan krediler yayında döviz rezerv birikiminde iyi değerlendirilmemişti. Örneğin 70'lerin ortalarında gurbetçiler tarafından Türkiye'ye döviz akıtılmıştı. Ancak bu durumun devamlı sürüp gideceğini varsayıp bunların iyi kullanılmaması sonucu Türkiye 70'lerin sonlarında döviz darboğazına girmişti.

Maliye politikasında özellikle bütçe politikalarında yapılan hatalar, vergi reformlarının zamanında yapılamaması, bilinçsiz aşırı borçlanma ve borçlanmadan elde edilen kaynakların etkin kullanılmaması gibi nedenler enflasyonu artırmıştı.

Enflasyonun yanında deflasyondan da az da olsa bahsetmekte fayda vardır. Devalüasyon genel olarak ülke parasını bazı yabancı ülke paralarına göre değerinin düşürülmesidir. 70'lerin Türkiye'sinde bu sık sık başvurulmuş bir durumdu. Buradaki amaçlar; ihracatın artırmak, döviz girişlerinin süratlenmesi özellikle gurbetçilerin parasal kaynaklarını ülkeye yönlendirmek, ithalatın kısmak ve genel olarak ödemeler dengesini sağlamaktır. Ancak devalüasyonların devamlı yapılması ekonomik anlamda bir şüphe oluşturduğu gibi ihraç edilen malların fiyatlarını da yükseltir. Türkiye'de ithalatın Dolara bağlı olarak yapıldığı göz önüne alındığında, Dolar TL karşısında 9 liradan 35 liraya kadar yükseldiği görülmüştü.⁸⁶ Bu durum ithal edilen malların fiyatlarında ne kadar bir artış olduğunu göstermektedir. Planlı dönemde Türkiye'de özellikle üretilmeyen, bulunmayan malların ithalatı zorlaştırıldığını söylenebilir. Özellikle petrol, gübre, ilaç, boya, lastik gibi endüstriyel mal ve mamullerin fiyatlarında sürekli ve olağanüstü bir şekilde artış olmuştu.

⁸⁵Özer, s. 72.

⁸⁶Özer, s. 102.

Tablo 3

1970 ve 1979 Yılları arasında Dolar ve Alman Markı karşında TL'nin durumu

Yıllar	ABD Doları	Alman Markı
1970	14,85	4,0909
1971	14,00	4,3444
1972	14,00	4,3444
1973	14,00	5,25
1974	13,85	5,65
1975	15,00	5,95
1976	16,50	6,85
1977	19,25	8,60
1978	25,00	13,8657
1979	35,00	20,2195

Kaynak: Özer, s. 101.

Hem devleti yöneten siyasal kesim hem de bürokratik kesimin 1970'lerde ülkenin ve Dünyanın içinde bulunduğu konjonktürel durumları basit ekonomik politikalarıyla ve bu politikaların ısrarla devam ettirilmesi sonucu TL'nin kaybettiği değer oranında hem moral hem ekonomik ve hem de siyasi anlamda ülkenin itibar kaybına uğrattığı bilinen bir gerçektir.

Enflasyonun sebepler kadar sonuçları da önemlidir. 1970'lerde enflasyon yıpratıcı ve sarsıcı sonuçlara sebep olmuştu. Ali Tigril 70'li yıllardaki enflasyon durumunu şöyle açıklamaktadır: "...enflasyon yaşamamızın nedeni, bütçe açıkları vermemiz, daha fazla borçlanmamızdı. Bütçe açıkları ve borçlanma giderek artı, dış dengemiz giderek daha fazla açık vermeye başladı; sonuçta devalüasyon kaçınılmaz hale geldi."⁸⁷

⁸⁷Doğruel, s. 179.

Tablo 4

1970-1979 Yılları arasında Türkiye'de enflasyon oranı, ihracat ve ithalat'ın GSMH içindeki yüzdelik payı

Yıllar	Enflasyon Oranı (TÜFE-Yüzde)	İhracat (GSMH İçindeki Pay-Yüzde)	İthalat (GSMH İçindeki Pay- Yüzde)
1970	11,80	3,10	4,99
1971	21,80	3,90	6,75
1972	15,30	4,00	7,06
1973	15,80	4,70	7,44
1974	15,40	4,00	9,86
1975	19,00	3,00	10,15
1976	16,39	3,70	9,68
1977	22,50	2,90	9,59
1978	53,30	3,40	6,83
1979	62,00	2,80	6,28

Kaynak: Doğruel, s. 178.

Enflasyon, ekonomik sonuçlar, mali sonuçlar ve içtimai sonuçlar olmak üzere üç açıdan değerlendirmeye tabii tutulabilir.

Enflasyon ekonomik anlamdaki sonuçları, fiyatların devamlı olarak yükseltmeye, milli gelirden zahiri artışa, kar ve rant ve faizde ücretlere göre hızlı artışa, tüketimin artmasına, tasarrufların azalmasına ve yatırım fonlarını azaltmaya, kaynak kullanımını saptırmaya, yatırım maliyetlerini yükseltmeye ve ödemeler dengesini menfi yönde etkilemeye sebep olmuştur.⁸⁸ Örneğin; enflasyon gönüllü tasarrufları azaltmaktadır. Çünkü faizin düşük olduğu bir dönemde bireylerin tasarruf mevduatına

⁸⁸Özer, Ss. 102-107.

yönelmesi düşünülemez. Bireyler birikimlerini düşük faizle banka mevduatlarında bekletme yerine bazı malların alımı ve spekülâtif hareketler için beklenti içinde olurlar.

Mali açıdan enflasyonun sonuçlarına bakıldığında ise vergilerde ve bütçe harcamalarında artışlara sebep olmaktadır. Mesela enflasyonun en hızlı olduğu dönemde vergilerde artmakta ve bütçe gelirleri artmaktadır. Enflasyon hem bütçeleri büyütür ve bütçe açıkları da enflasyonun beslemeye ve sürekli olmasına sebep olmaktadır.

Enflasyona içtimai neticeler açısından bakıldığında; gelir dağılımında dengesizliklerin artmasına, karaborsaya, haksız kazançlara, hızlı zenginleşme arzusuna, sığınma malları olan arsa, tarla gibi malların taleplerini artırma gibi durumlara sebep olmuştur.⁸⁹ Türk sinemasında örneklerini çokça görüldüğü gibi enflasyonist ortamda satıcılar bazı malları stoklayarak, spekülâtif bir şekilde hızlı bir zenginleşme beklentisi içine girerler. Enflasyonun sürekli bir hal alması, toplumu psikolojik olarak da etkilemekteydi. Enflasyonun kısa sürede önlenemeyeceğini düşünen bireyler, birikimlerini ve hatta gelecekte harcamayı düşündüğü birikimlerini harcama eğiliminde olmaktadır. Sürekli enflasyonist bir durum yaşayan ülkede harcamalar artmakta ve bunun sonucu olarak bazı mallarda üretim yetersizliği görülmektedir ve dolayısıyla karaborsa ve kaçakçılık ortaya çıkar. Bu durumda devletin bazı kalemlerde gelir kaybına neden olmaktadır. Ayrıca karaborsa ve kaçakçılığın artması sonucu ahlaki ve hukuki açıdan topluma tedavisi güç olan içtimai yaralara sebep olmaktadır.

2. 1. 1. 2. 2. Faiz Politikası

Planlı dönemde hızlı büyüme ve kalkınma hedefleri olduğu için devlet yatırımlarını hızlandırmak ve özel kesim yatırımlarını teşvik etmek amacıyla düşük faiz politikası izlenmiştir. Bu dönemde genel olarak faiz oranları sıkı bir denetim altındaydı ve çok seyrek olarak değiştirilmişti.⁹⁰ Kazgan'a göre ekonominin büyümesine ivme vermek amacıyla, yüzde 20'nin üstüne çıkan enflasyonist baskıya rağmen, nominal faiz hadleri bunun çok altında tutuldu: Bankalara mevduat faizi yüzde 9, devlet tahvillerinin faizi yüzde 11'di; yani reel faiz hadleri negatif bir düzeydeydi.⁹¹

⁸⁹Özer, Ss. 110-112.

⁹⁰Kocabaşoğlu, s. 507.

⁹¹Kazgan, s. 104.

Faiz oranlarının planlı dönemde düşük tutulması, para ve kredi politikalarına bağılıydı. Para ve kredi politikalarında benimsenen yöntemler ve uygulanacak araçlar ülkenin yatırım ve tasarruf düzeylerine etki etmektedir. Planlı dönemde tatbik edilen para ve kredi politikalarının ana amaçları; fiyat istikrarını bozmayan, ödemeler dengesine baskı yapmayan ve verimsiz yatırımları teşvik etmeyen bir uygulama ile ekonominin ihtiyacı olan finansmanı sağlamak ve kredi sisteminin denetimli ve etkin olarak işleyebilmesi için gerekli olan düzenlemelerin gerçekleştirilmesiydi.⁹² Ancak parasal ilişkiler iyi izlenmediğinde, kullanılacak araç ve teknikleri iyi seçilmediğinde ve zamanlama iyi yapılmadığında para ve kredi politikaları sonucunda belirlenen faiz oranlarından beklenen iç ve dış tasarruf gerçekleşemez.⁹³ Mesela enflasyonist baskıya rağmen bankalar üzerindeki faiz kontrolünün devam etmesi sonucunda bankalar negatif faiz oranları ile fon toplayabilmişlerdi.⁹⁴ Türk halkının enflasyonist baskıdan dolayı bir tüketim toplumu haline geldiği dönemde planlamalarda ve özel yatırımlar için fon sağlamak adına faiz oranları negatif düzeyin üzerinde olmalıydı. Ancak bu durum 1977 ve sonrasında Türkiye'nin içine girdiği ekonomik kriz sonucunda gerçekleşti.

2. 1. 2. 1970'lerde Türkiye'de Tarım, Sanayi, Sağlık, Eğitim ve Hizmet Alanlarındaki Gelişmeler

Tarım, sanayi, sağlık, eğitim ve hizmet sektörlerindeki gelişmeler, ülkenin gerçek iktisadi durumu gösterir. Bu alanlardaki gelişmelerin olması için ülkenin öngörülebilir planlamalara, finansal araçlardan optimal bir düzeyde yararlanma ve özel sektör yatırımları için devletin ekonomide fırsat yaratması gerektirmektedir. Kamu sektörünün bu alanlardaki yatırımları özel kesim yatırımları için hızlandıran bir etkiye sahiptir ve kamu yatırımları öngörülebilir ve kesintisiz olmalıdır. Ayrıca devletin bu alanlarındaki ekonomik politikaları ile finansal politikaları paralel ve dengeli olmak zorundadır.

⁹²Mustafa Çıkırıkçı, **Türk Bankacılık Sistemine İlişkin Bir Değerlendirme(1973-1988)**, Milli produktivite Merkezi Yayınları, Ankara, 1990,s. 23.

⁹³Çıkırıkçı, s. 24.

⁹⁴Kocabaşoğlu, s. 510.

2. 1. 2. 1. Tarım sektöründeki gelişmeler

Az gelişmiş bir ülkede tarımsal veriler ülkenin gidişatı ile ilgili önemli istatistikler barındırmaktadır. Az gelişmiş ülkelerde nüfusun çoğu tarım alanlarında çalıştığı ve gelirin büyük bir kısmını da bu alanda elde ettiği bir gerçektir. Cumhuriyet tarihinde sık sık gündeme gelen ve polemiklere sebep olan toprak reformu, 1970'lerde anayasal düzenlemelere tabi tutulmuş ancak yargının düzenlemeyi iptal etmesi üzerine bu sorun 1970'lerde de çözümlenememiştir.

Planlı dönemde öncelik sanayileşmede olmasına rağmen, Türkiye nüfusunun yarısından fazlası kırsal bölgelerde ikamet ettiği için tarımda öngörülenden daha fazla büyüme göstermişti. Planlı dönem boyunca tarımda makineleşme ve tarım alanlarında kimyasal gübre kullanımı gittikçe artmıştı. Kimyasal gübre kullanımı 62 yılından 67 yılına 7,8 kat artış gösterirken, 67'den 72 yılına 2 kat, 72'den 77 yılına da 2 kat olmak üzere artış göstermiştir.⁹⁵ Kepenek'e göre 1960'ların başlarında tarım alanlarında doğal sınırlara yaklaşmasına rağmen, tarımda çağdaş girdi kullanımı artmıştı.⁹⁶ Bu durum 1970'lerde de sürdürülmüştür. Ancak planlamada öngörülmeleyen bu tarımsal büyüme dengesizliğe yol açmış ve bazı tarım girdilerin temininde sıkıntılar yaşanmasına sebep olmuştur. O dönemde tarım sektörünü yaklaşık yüzde 35'ini hayvancılık sektörü olmasına rağmen, meraların ekili alanlara dönüştürülmesi, kalan meraların iyi işletilmemesi ve hayvancılıkla ilgili hastalıkların önlenmesinde yeterli önlem alınmaması sonucunda bu alanda istenilen düzeyde bir gelişme meydana gelmemiştir.⁹⁷

1970'lerde başlayan siyasi kargaşa ile siyasi partilerin tarım kesimine yönelik gelişigüzel sübvansiyon vermesi, işçi ve işveren arasındaki hukuki düzenlemelerin vaktinde yapılmaması, bazı ürünlerde taban fiyatlamanın yanlış yapılması veya zamanında yapılmaması gibi nedenler, tarım kesimine ülkenin içinde bulunduğu siyasi durumdan da olumsuzluklar yansımıştı.

⁹⁵Durmuş Kurt, **Dünden Bugüne Türkiye'nin Sosyo-Ekonomik Yapısı**, Yıldız kitaplar, Birinci Basım, İstanbul, 2015, s. 192.

⁹⁶Kepenek, s. 202.

⁹⁷Kurt, s. 189.

Tablo 5
1970-1979 Yıllarında bazı tarımsal girdilerin gelişimi

Yıllar	İşlenen Alan Bin Hektar*	Traktör Sayısı	Kullanılan Gübre (Ton)	Tarımsal Kredi
1970	24294	105865	2217,3	6550,8
1971	24294	118825	2536,5	6190,9
1972	25073	135726	3284,3	9810,7
1973	25014	156139	3720,4	16247,2
1974	24660	200466	3136,1	22715,6
1975	24407	243066	3691,6	368346
1976	24239	281802	5944,6	39565,0
1977	24472	320578	6577,0	47701,3
1978	24552	370259	7474,0	64177,9
1979	24972	402777	7666,0	119643,4

*Ekilen ve nadasa bırakılan tarla alanı

Kaynak: Kepenek, s. 203.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi tarım alanlarında fazla bir değişim olmamasına rağmen traktör sayısında önemli artış görülmektedir. Kullanılan gübre miktarında yıllar arasındaki dengesizlik sunum yetersizliğinden kaynaklanmakta ve tarımsal kredilerin sürekli artışı ise ülke yönetimine talip olan partilerin çekişmesi ile ortaya çıkmıştı.

2. 1. 2. 2. Sanayi sektöründeki gelişmeler

Osmanlı devletinin son yıllarında ortaya çıkan milli sanayi burjuvasını oluşturma hedefi, cumhuriyet döneminde de devam etmiş ve 1963'te planlı ekonomiyle bu hedefe kısmen ulaşıldı. 1960 askeri darbesinde sonra Türkiye'nin önünde ekonomik anlamda 2 seçenek vardı. Ya içe kapanıp kontrollü ve denetimli bir ekonomi yöntemi uygulayacak

ya da dışa açılıp liberal ekonomi kurallarına göre ekonomisine yön verecekti. Türkiye kontrollü ve denetimli dışa kapalı ekonomi planı seçti. Bu planın öncelikli hedefi planlı bir sanayileşmeyle ülkenin tarihi, coğrafi, siyasi ve kültürel açıdan hak ettiği bir seviyeye getirmektir. Başka bir deyişle çağdaş medeniyet seviyesine ulaşmanın ekonomik anlamda şartı sanayileşmek olarak düşünüldü. Bunun için planlı bir ekonomiyle ithal ikameci sanayi politikası benimsendi ve 5'er yıllık planlarla uygulamaya konuldu.

İthal ikameci sanayi politikası, içe dönük sanayileşmeyi esas alan, ithalatı denetim altına alan, ithalata kotalar ve vergi koyarak yerli üretimin yaygınlaşmasını sağlayan, yurt dışından ithal edilen sanayi mallarını zamanla ülke içinde üretilmesini hedefleyen bir iktisat politikasıdır.⁹⁸ Planlı dönemin temel sanayi politikası, sanayi ürünlerinin dış alımı yerine yerli üretimi sağlamak ve önce sanayi mallarında temel tüketim malları üretiminden sonra dayanıklı tüketim mallarını üretimini sağlamaktır.⁹⁹ Bu sanayileşme politikasını gerçekleştirmek için öncelikle iç piyasada üretilen veya üretilmesi planlanan malların piyasasını oluşturmak ve yerli üreticileri dış pazardan korumak ve bu alanlarda yerli üretimi özendirmektir. Zaten planlamada devlet yatırımları zorunlu kılmak ve özel yatırımları teşvik etmek temel sanayileşme politikasıydı. Ayrıca yerli üretim için yatırımların karlı bir düzeye gelene kadar korumak zorunluydu ve özendirme politikası ise bu yatırımları hızlandıran bir etkiye sahipti. Ülke içinde üretilen sanayi ürünlerinin fiyat ve kalitesine bakılmadan iç piyasa talebi karşılandığında bu ürünlerin dış alımı yasaklanması ve gümrük vergileri ve kotalar gibi yöntemler aracılığıyla benzer yabancı ürünleri iç piyasada dolaşımı sınırlandırması yöntemi izlenmişti. Bu tür sınırlandırma ve yasaklama yöntemine ek olarak yerli üretimin kar düzeyine erişebilmesi için, erişebilen kredi imkânı sağlamak, yatırım indirimi ve vergilerin taksitlendirilmesi gibi yerli üreticiyi rahatlatacak imkânlar da sağlandı. Fakat planlamanın en büyük eksiği, üretimde kullanılacak teknoloji, üretim ölçeği ve üretimin niteliği konularında herhangi bir sınırlama ve düzenlemenin olmamasıydı.¹⁰⁰ Düzenlemelerin olmaması sonucunda rekabetsiz ve yüksek fiyat düzeyleriyle iç piyasayı ele geçiren sanayi burjuvazisi, karı düşük ve pazar sorunu olan

⁹⁸Kurt, s. 199.

⁹⁹Kepenek, s. 224.

¹⁰⁰Kepenek, s. 225.

ara ve yatırım malları üreten sanayileşmeye değil, tüketime yönelik dayanıklı ve dayanıksız tüketim malları yatırımlarına yöneldi. Bunun sonucu olarak 1970'lerin ortalarına kadar hedeflenen sanayi mallarının üretiminde ya çok yavaş bir seyir izlendi ya da bu malların üretimine hiç geçilemedi.¹⁰¹

Planlı sanayileşme politikasıyla Türkiye ihracat ve ithalat arasındaki farkı azaltıp ve zamanla dış ticarete pozitif bir fark yaratmayı arzulamıştı. Ancak Türkiye bu planlı sanayileşme hedefine ulaşmak için yeterli kaynak birikimine sahip değildi. Hedeflenen yatırımları gerçekleştirmek için Merkez Bankası gibi devletin finansal kurumlarının elindeki araçları kullanmanın yanında dış ülkelerden de sermaye transferi yapmak zorundaydı. Bu aslında bir tezat durumunu ortaya çıkarıyordu. Çünkü kapitalist ülkelerin ekonomik etkilerinden kurtulmak için yine bu ülkelerin finansal kaynaklarına başvurmak hem bir çelişkiydi hem de onların Türkiye'nin bu hedeflerine ulaşmasını önünde engeller çıkarma imkânı veriyordu.

Planlı sanayileşme süresince tarımsal alanlardan sanayi alanlarına emek transferi sürekli olmuştur. Bu emek transferleri genellikle tarımsal alanlarda atıl, topraksız ve yarıcılıkla geçimini sağlayanların sanayi bölgelerine akışı şeklinde olmuştur. Göç edenlerin büyük bir kesimi belli bölgelerde kümeleşmeye neden olmuştur. 1960'larda işçi-işveren arasındaki grev, lokavt ve sendikalaşma gibi bazı düzenlemelerin yapılması da kırsal alanlardaki göç etme konusunda cesaretlendirmişti. Kırsal alanlardan gelen göç sonucunda Türkiye tarihinde ilk kez 1974 yılında kent nüfusu kır nüfusunu geçmişti. Bu yoğun göçlerde ise Türkiye bir planlamaya gidemedi. Alt yapı, konut, ulaşım, sağlık ve eğitim gibi alanlardaki yetersizliklerden dolayı gecekondulaşma aşırı bir şekilde artı ve bunun hızlandıran etkisiyle günümüzde de hala çözümüne kavuşturulamayan olumsuzluklara yol açmıştı.

¹⁰¹Kurt, s. 200.

Tablo 6

1970-1979 Yılları arasında imalat sanayideki yıllık işyeri sayısı değişim oranı, çamaşır makinesi sayısı, çamaşır makinesi değişim oranı ve ihracatın ithalatı karşılama oranı

Yıllar	Sanayide İşyeri Sayısı Yıllık Değişim Oranı(%)	Çamaşır Makinesi Sayısı	Çamaşır Makinesi Değişim Oranı(%)	İhracatın ithalatı karşılama oranı(%)
1970	38. 3	60009	-9. 7	62. 1
1971	2. 3	84811	41. 3	57. 8
1972	11. 9	103303	21. 8	56. 6
1973	5. 3	97187	-5. 9	63. 1
1974	1. 3	130992	34. 8	40. 6
1975	3. 0	163322	24. 7	29. 6
1976	-0. 2	206969	26. 7	38. 2
1977	7. 7	151364	-26. 9	30. 2
1978	9. 4	304852	101. 4	49. 8
1979	4. 3	297340	-2. 5	44. 6

Kaynak: T. C Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, **İstatistik Göstergeler 1923-1995**,Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara,1996,Ss. 188,198 ve 262.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi imalat sanayideki işyeri sayısı yıllık değişim yüzdelere bakıldığında, 1976 yılı hariç pozitif bir düzeyde seyretmektedir. Ancak 1970'ten sonra imalat sanayide işyeri açma sayısı yüzdesi önemli bir düşüş göstermekte ve yıllar arasında da bir dengesizlik durumu mevcuttur. Çamaşır makinesi ile ilgili verilere bakıldığında, yıllar arasında önemli zikzaklar görülmekte ve bu durum plansız bir büyüme göstergesi ya da yıllar arasında Türkiye'de ekonomiyle ilgili müspet-menfi durumlarda iş dünyasının çok etkilendiğini göstermektedir. Bu durum 1960'larda

planlanan sanayileşmenin yapısal anlamda iç ve dış olaylara karşı ne kadar hassas olduğunu göstermekte ve planlamada öngörülme­yen değişimlerin ülke ekonomisini menfi olarak etkilediğini açık göstergesidir.

Sanayileşmede en önemli göstergelerden biri dış ticaretle ilgili verilerdir. 1970-1979 yılları arasında ihracatın ithalatı karşılama oranı diğer veriler gibi zikzaklar çizmekte ve ihracatın hiçbir yıl ithalatı karşılamadığı görülmekteydi. Bu durum planlı sanayileşmede hedeflenen oranlara gelmediği açıktır. Ülke bu yıllarda da dışa bağımlıdır. 1975'ten sonra birkaç yıl bu oran yüzde 30'lara kadar gerilediğini gösterdiği halde, bu durumun yurtdışında çalışan gurbetçilerin döviz transferleri ile ilişkili olduğu söylenebilir. Çünkü yüzde 30'lara kadar gerileyen bu oranın yüzde 40'ın üzerine çıkması bu durumun ürün ticaretinden değil, parasal transferlerin sonucunda olduğunu ifade eder.

Planlamada bunalım planlamadığına göre, sanayileşme politikasını oluşturanların öngöründe bulunmada başarısız oldukları bir gerçektir. Planlamada esas olan yapısal ve hukuki düzenlemelerle ekonominin hedeflere ulaşmasını sağlamak ve devletin kararsızlığını ortadan kaldırarak yatırımcılara güven sağlamaktır. Devletin kararsızlığını gören yatırımcı kısa dönemli ve yüksek kar oranlarına sahip alanlara yönelmesi kaçınılmazdır. Meydana gelen değişimlerin sonucunda yapılması gereken yasal düzenlemelerin zamanında yapılmaması yatırımcıyı korkutur ve sermayeyi ülkeden uzaklaştırır. Ayrıca yüksek kar marjı ortamı yaratmak ve bazı alanları rakipsiz yatırımcılara teslim etmek, ülkede monopol piyasaların oluşmasına neden olur.

2. 1. 2. 3. Hizmetler Sektöründeki Gelişmeler

Ülkenin büyümesi ve kalkınması planlamasını hizmet sektörünü de kapsamaktadır. Hizmet sektörü eğitimden sağlığa, ulaştırma ve haberleşmeden barınmaya kadar bütün toplumun mevcut durumunu iyileştiren ve geleceğine de umut veren içtimai alanları içermektedir. Bu alanlarda özel sektör yatırımlarından çok devlet yatırımlarının daha çok yer aldığı bilinmektedir. Devletin bu alanlardaki yatırımları özel sektör yatırımlarına hızlandıran etkisi vardır ve bu yatırımlar özel sektör yatırımlarının verimliliğini ve karlılığını artırır. Özel sektörün yapamadığı ve karlılık düzeyi düşük olan alanlarda planlamalarda belirtildiği gibi devlet için zorunlu yatırım alanlarıdır. Devletin bu yatırım alanlarında yetersiz kalması veya yatırımların zamanında

gerçekleştirilmemesi toplumun her bireyini menfi bir şekilde etkilediği kadar özel kesim yatırımlarını da bir o kadar menfi olarak etkiler. Mesela planlı sanayileşmede eğitilmiş ve kalifiyeli işgücü talebinde bir kıtlık yaşandığında, devletin bu alanlarda süratle kurs, okul açarak özel kesimin talebini karşılaması beklenir. Bu alanda talep karşılanmadığı zaman özel sektörün verimliliği düşer ve karlılığı azalır.

Planlı dönem boyunca hizmet kesimlerinde hızlı ama dengesiz bir gelişme olmuştu.¹⁰² Bu durum niceliksel bir genişlemenin pozitif etki yapabilmesi için niteliksel gelişmenin varlığına bağlıdır. Ekonomik ve toplumsal alanlardaki talepler devlet tarafından karşılanamadığında, verimlilik, karlılık, toplumsal iyileşme vb. alanlarda olumsuz etkilendiği gibi öngörülmeleyen gelişmelerde toplumun ve devletin geleceğini de etkileyen yeni sorunların ortaya çıkması muhtemeldir.

Planlı sanayileşme de en önemli sorunlardan biri niteliksel işgücünün gelişmesidir. Eğitimin gelişmesi insan beyninin gelişmesi demektir. Başka bir deyişle zihniyet değişimidir. Zihniyet değişimi ülkenin büyümesi üzerine çarpan bir etkiye sahiptir.

1960-1980 dönemi boyunca eğitimde planlamaların altında kaldığı gibi toplumun kesimleri arasında eğitimde fırsat eşitliği sağlanamamıştı. Köy-kent ve Doğu-Batı arasında eğitim hem nicelik yönünden hem de nitelik yönünden büyük farklar göstermekteydi. Kepenek'in araştırmasına göre, 1970'de 4662 olan okulsuz köy sayısı 1975'te 3116 olmuş ve bu okulsuz köylerden 14'nün nüfusu 1000'den fazladır.¹⁰³

¹⁰²Kepenek, s. 257.

¹⁰³Kepenek, s. 259.

Tablo 7

1969/70-1979/80 Eğitim yıllarında ilköğretim okullarına ilişkin bazı veriler.

Eğitim Sezonu	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı	Okul Başına Düşen Öğrenci Sayısı	Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayısı
1969/1970	37171	722458	132	40
1970/1971	38234	773018	131	38
1971/1972	39268	735041	130	36
1972/1973	40005	728979	131	34
1973/1974	40327	818260	132	34
1974/1975	41191	875232	131	34
1975/1976	41981	938792	130	32
1976/1977	42848	989222	128	30
1978/1978	43221	894034	126	30
1978/1979	44957	912154	127	30

Kaynak: T. C Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, **İstatistik Göstergeler 1923-2002**, Ankara, 2003, Ss. 58,68 ve70.

İlköğretimin zorunlu olması ile ülkede yaşayan her bireyin doğrudan okuryazarlık hizmetine ulaşması gerekmektedir. Tabloda görüldüğü gibi ilköğretim okullarında önemli bir gelişme mezkûr değildir. Bu yıllarda ilköğretim okullarında 1000'den fazla bir artış görülmesine rağmen, okul başına düşen öğrenci sayısı ve öğretmen başına düşen öğrenci sayısında önemli bir azalış görülmemektedir. Bu durum planlanan düzeyde eğitimde bir gelişmenin kaydedilmediğinin göstergesidir. İlköğretimde okullaşma oranının 1972'de %100 ulaşması beklenirken, ancak bu

beklenti 1977’de %87 ulaşabilmişti.¹⁰⁴ İlköğretimden sonra bölgesel ve sınıfsal anlamda eğitimde fırsat eşitliği sağlanmadığında özellikle dar gelirli ailelerin çocuklarında okula devam etmeme durumu vardır. Planlamalarda bazı eğitim alanlarına daha önem verilirken bazı alanlar ise göz ardı edilmişti. Bu durum eğitim aşamalarında bir kopukluğa sebep olmuş, eğitimde dengesiz bir gelişmeyi ortaya çıkartmıştı. Bazı alanlarda eğitim planlamalarında %100’ü aşılması ve bazı alanlarda hedeflenen büyümenin altında kalması cumhuriyet tarihi boyunca eğitimde tatbik edilen plansız gelişmedir.

2. 1. 2. 3. 1. Sağlık Alanındaki Gelişmeler

Eğitim sektörü gibi geniş bir alanı kapsayan sağlık sektörü de toplumun geleceğinin belirlemede önemli rol oynamaktadır. Sağlık sektörü bireyin beslenmesinden çevre sorunlarına kadar öncelikli olarak kamu sektörünü ilgilendiren bir alandır. Bir toplumun gelişmişliğini gösteren en önemli göstergelerden biri sağlık sektöründeki ilerlemeler ve bireylerin sağlık sektörünün sunmuş olduğu imkânlara erişebilmesi durumlarıdır. Modern sağlık teknolojilerden hasta başına düşen doktor ve yatak sayısı gibi veriler ülkenin sağlık sektörü hakkında bize bilgi verebilir.

Planlamalarda öngörülen hedeflere sağlık sektöründe de ulaşılammıştı. Özellikle gelişmemiş bölgelerde bireylerin sağlık hizmetlerine ulaşımı sınırlı ve bu bölgelerdeki personel ve sağlık araç gereçleri yetersizdi. Sağlık sektöründe Ankara ve İstanbul ülkenin uzman doktor ve pratisyenlerinin % 50’den fazlasını barındırmıştır.¹⁰⁵ Planlama süresince doktor sayısında hızlı bir artış olmasına rağmen istenilen seviyeye ulaşılmamıştır ve tamgün yasasının olmaması personel yönünden toplumu olumsuz etkilemiş ve sağlığı pahalılaştırmıştır. Ayrıca çevre sağlığı, beslenme, ilaç ve kan sağlama gibi alanlarda düzenli bir hizmet politikası izlenmemiş ve bunun sonucunda temel hizmetlerin özelleştirilmesi gündeme gelmişti.¹⁰⁶

¹⁰⁴Kepenek, s. 263.

¹⁰⁵Kepenek, s. 264.

¹⁰⁶Kepenek, Ss. 264-265.

Tablo 8

1970-1979 Yıllarında sağlık sekt6r6yle ilgili bazı istatistiksel veriler

Yıllar	Yataklı Sağlık Kurumu	Yataksız Sağlık Kurumu	Hekim Sayısı	Hekim Başına Düşen Kişi Sayısı	Hemşire Sayısı	Hemşire Başına Düşen Kişi Sayısı	Eczane Sayısı
1970	746	4543	13843	2572	8796	4048	2524
1971	758	4764	16514	2193	9436	3838	3280
1972	783	4962	16284	2280	11358	3269	3700
1973	791	4972	18511	2057	13410	2839	4295
1974	799	5340	20868	1871	12641	3088	4331
1975	798	5626	21714	1858	14806	2725	4742
1976	790	6161	23388	1749	16566	2470	5296
1977	772	7385	23920	1746	19859	2103	5878
1978	776	7172	25230	1690	20966	2034	6193
1979	822	7481	26298	1655	23797	1829	6174

Kaynak: İstatistik Göstergeler 1923-1995, Ss. 40, 41, 43 ve 45.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi 1970-1979 yılları arasında kişi başına düşen, hemşire ve hekim sayısında büyük bir artış olmasına rağmen kişi başına düşen hemşire ve hekim sayısı oldukça düşüktür. Yataklı ve yataksız sağlık kuruluş sayısında önemli bir artış görülmemekle birlikte bazı yıllarda düşüş de yaşanmıştır. Eczane sayısında ise 2 katı kadar bir artış olduğu görülmektedir.

2. 1. 2. 3. 2. Ulaşım Sektörü

Planlı sanayileşme politikasında öncelik verilmesi gereken en önemli konuların başında ulaşım gelmektedir. Yatırımcının kaynağa ulaşımı ve kaynaktan tüketiciye ürünlerin ulaşımı iç ve dış piyasa açısından hayati önemdedir. Üretimin yapılabilmesi,

fiyat farklılıklarının asgari seviyelere indirilmesi ve üreticilerin piyasaya ulaşması ulaşım ile ilişkilidir.

Planlı dönem boyunca Türkiye’de ulaşım politikası bir önceki dönemin uzantısı niteliğindedir. Bu dönemde de karayolu ulaşımına öncelik verilmiş, deniz ve demiryolu ulaşımı mevcut konumunu koruyamamış ve ulaşım içindeki önem ve payını yitirmişti. Hava yolu ulaşımı yaygın olmamasına rağmen artış sağlanmıştı.

Planlı dönemde demiryolunda özellikle trenlerin modernleşmesi konusunda çalışılmış ancak istenilen düzeye getirilememiştir. Şehirlerarası yük ve yolcu taşımada demiryolu payı azalmıştır. Yolcu sayısı %3’ün, yük oranı da %4’ün altına düşmüştür.¹⁰⁷ Denizyolunda da demiryoluna benzer bir gerileme gösterilmiş, toplam yük ve yolcu oranında azalış görülmektedir.

Planlı dönem boyunca temel ulaştırma politikası karayolu üzerinedir. Karayollarını nitelik olarak iyileştirmek ve tüm köylere yol yapma amaçları güdülmüştür. Karayolları üzerine ana ulaştırma politikasını belirlemesi sonucunda planlamada öngörülen gelişmenin ötesine geçilmişti. Özellikle binek taşıtlarında aşırı bir artış görülmüştü. Türkiye’nin ulaşımı göz önüne alındığında karayollarında ulaşım tıkanıklığı gibi sorunlar ortaya çıkmıştı. Petrol bunalımı döneminde de karayollarında enerji ile ilgili sıkıntılar görülmüştü. Ayrıca ulaşımdaki gelişmeler sanayileşmeye yönelik istenilen yönde olmamıştı. Binek otomobillerin aşırı olarak artması sanayileşmenin değil, toplumun tüketim alışkanlığı değişiminin göstergesidir.

¹⁰⁷Kepenek, s. 267.

Tablo 9

**1970-1979 Yıllarında Türkiye'de il ve devlet karayolları toplam uzunluğu,
otomobil sayısı, kamyon sayısı, iş ve yol makineleri sayısı**

Yıllar	İl ve Devlet Karayolları Uzunluğu toplamı (kilometre)	Otomobil Sayısı	Kamyon Sayısı	Yol ve iş makineleri sayısı
1970	59483	137771	52152	6195
1971	59469	153676	57011	6474
1972	59469	187272	62796	6887
1973	59279	240360	71043	7789
1974	59499	313160	81025	9561
1975	59069	403546	98579	11157
1976	59615	488849	116861	14548
1977	59407	560424	134213	18150
1978	59718	624438	144695	20894
1979	60059	688687	155278	22875

Kaynak: İstatistik Göstergeler 1923-1995, Ss. 219 ve 221.

2. 1. 2. 3. 3. Barınma Hizmeti Ve Gecekondulaşma

İbrahim Bey ve Kuran'ın Çiçekleri (François Dupeyron, 2003) filminde ilginç bir diyalog geçmektedir. Batıdan Doğuya seyahat eden İbrahim Bey beraberindeki arkadaşına ülke gelişmişliklerini çöpler üzerinden anlatmaktadır. Filmde İbrahim Bey “Eğer bir ülkede çöp miktarı çöp kutusundan fazla ise orası azgelişmiş bir ülke, çöp miktarı ile çöp kutusu eşit ise orası gelişmekte olan bir ülke ve çöp kutuları çöp miktarından fazla ise orası gelişmiş bir ülkedir” anlamın gelen görüntüler eşliğinde

fikrini ifade eder. Şu tespit ifade edilmeye çalışılmaktadır; bir ülkenin gelişmişliğini konut tipine ve o konutlara bağlı olan hizmetlere bakarak anlaşılabilir.

Planlı dönemde özellikle sanayi bölgelerinde konut sorunu vardı. Planlı dönemde öngörülen konut yatırımlarının %80'ni gerçekleştirmiş olsa bile bu konut sorununu ortadan kaldıramamıştı.¹⁰⁸ Göç eden nüfus büyük şehirlerde kiralayacak veya satın alacak konut bulamadığında, kamu toprağı veya başkalarının toprağı üzerinde sağlıksız ev inşa girişimlerine başlanır. O evler modern bir şekilde yapılmış olsa bile, su, elektrik ulaşım ve eğitim gibi konularda yetersiz hizmet alacağı açıktır. O bölgelere zamanında hizmet götürülmediği için o bölgelerde yaşayan aileler ve onların çocukları menfi bir şekilde etkilenir. Planlı dönemde özellikle Ankara ve İstanbul gibi illere nüfusun yarıya yakını gecekondu bölgelerinde yaşamaktaydı. Konut kıfayetsizliğinden dolayı kiralar yükseldi ve spekülasyonlar arttı. Bunların sonucunda özellikle düşük gelirli ailelerde gelirlerinin yarısına yakın konut giderlerine gider. Ayrıca gelişigüzel yapılan evlerle şehirlerde çarpık yapılaşma gibi kent görünümünü de olumsuz etkiler. 1970'lerin Türkiye'sinde ticaret, tarım, hizmet ve sanayi açısından cazibe merkezi olan illerde böyle sorunlar üst seviyedeydi. Bu illerin temel özelliğı işçi nüfusunu çekmesiydi. Planlı dönemde hedefler oluştururken sadece sanayileşme açısından önem verilmesi, öngörülmeven durumlarda hızlı çözümlerin üretilememesi gibi durumlardan kaynaklanan gecekondu gibi içtimai olumsuzluklar ortaya çıktı. Kooperatiflerle konut gereksinimlerinin karşılanması, yoksul kesime yönelik kredili evlerin yapılması ve hızlı göç karşısında kontrollü ve düzenli bir iç göç politikası izlenmesi durumunda gecekondu ve ondan kaynaklanan sorunlar asgari seviyelere indirilebilirdi.

Planlamalarda bazı sektörlerde sorunların çıkmasının en büyük nedeni tek taraflı plan yapılmasıydı. Gerçek anlamda sanayideki bir gelişme tarımı etkiler, tarımdaki gelişme hizmetleri, hizmetlerdeki gelişme ülkenin başka sektörlerini etkiler. Yani ekonomi bir bütündür ve tek taraflı olarak düşünöldüğünde, gelişmeden çok gerileme görölür.

¹⁰⁸Kepenek, s. 269.

Tablo 10

1970-1980 Döneminde yapılacak konutlar ve yüzdeleri, tamamen veya kısmen biten yapılar, kooperatifler sayısı ve kooperatifler tarafından yapılan ev sayısı verileri.

Yıllar	Yapılacak Konutlar	Yapılacak Konut (%)	Tamamen veya Kısmen Biten Bina sayısı	Kooperatif Sayısı	Kooperatif Ev Yapı Sayısı
1970	56113	74. 3	42274	346	1672
1971	56719	76. 2	42442	356	1947
1972	58136	76. 3	52182	421	2340
1973	64162	74. 8	52560	451	3847
1974	54849	74. 9	48068	220	3661
1975	59134	76. 0	55314	138	1379
1976	64901	86. 5	49550	285	781
1977	63863	87. 3	58028	334	2237
1978	73251	86. 9	56525	330	11507
1979	77254	88. 4	57351	545	1633

Kaynak: İstatistik Göstergeler 1923-1995, Ss.210, 211 ve 212.

2. 1. 3. Dış Ekonomik ve Siyasi Gelişmelerin Türkiye Ekonomisine Etkileri

Planlı dönemde Türkiye ekonomisi dış ekonomik ve siyasal gelişmelerden etkilenmiştir. ABD, SSCB, AET ve üçüncü dünya ülkelerindeki gelişmeler ve bunların Türkiye ile olan ilişkileri Türkiye'deki planlı sanayileşmenin hedeflerine ulaşılmasında önemli bir role sahiptiler.

Planlı dönemde ABD Türkiye'ye dış ekonomik yardım yerine borç verme politikası uygulamıştı. Planlı dönemin ilk aşamasından son aşamasına kadar ABD'nin itiraz etmesinin sebebi ekonomi politikasındaki değişimdi. Çünkü Türkiye ithal ikameci

sanayileşme politikası, başka bir ifadeyle DİS'in hedefi sanayi ürünlerinde dış alımı azaltmak ve Türkiye'de üretilmeyen sanayi ürünlerini üretmek idi. Başka bir deyişle sanayi alanında Türkiye'nin dışa bağımlılığını azaltmak ve dış ticaret açığını kapatmaktı. Ancak ABD Türkiye'nin dışa kapalı ekonomik politika yerine, dışa açık ekonomik politikaya özendiriyordu. Türkiye'nin ısrarlı sanayileşme politikası sonucunda ABD dış ekonomik yardım yerine borçlanma politikasını tercih etmesinin asıl nedeni bu idi. Bu borçlanmayı OECD aracılığıyla gerçekleştiriyordu. Bu politika 1970'lerin son yıllarında değişti. Çünkü 1978 Türkiye'nin içinde olduğu ekonomik bunalımdan dolayı IVKP'nı bir yıl gecikmeyle uygulamaya koydu ve Türkiye o dönemden sonra uygulayacağı ekonomik politikalar ABD'nin arzu ettiği dışa açık ekonomik politikaya yavaş yavaş geçiyordu. Türkiye'nin ekonomik anlamda dışa açılmaya başlamasıyla birlikte ABD Türkiye'ye IMF ve IBRD aracılığıyla ekonomik yardımda bulunmaya başladı. Bu ekonomik yardımlar IMF gibi kuruluşların şartlarına bağlı olarak gerçekleştiriyordu.

Türkiye ABD arasındaki anlaşmazlıklarından biri de Kıbrıs sorunu idi. ABD Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi durumunda, Türkiye'ye vermiş olduğu silahların Kıbrıs'ta kullanamayacağı konusunda uyarıyordu. Türkiye 1974 yapmış olduğu Kıbrıs harekâtıyla ABD yardımlarının tümünü kesti ve silah ambargosu uyguladı. Ayrıca Türkiye haşhaş ekimi konusunda da ABD ile sorun yaşıyordu. ABD Türkiye'den haşhaş ekiminin tümüyle yasaklamasını dayatmaktaydı. 1971 Askeri harekât ile haşhaş tümüyle yasaklandı. Ancak 1974'te seçimle gelen hükümet bu yasağı kaldırdı ama haşhaş ekim alanlarında sınırlamaya gitti.

ABD tek taraflı olarak doların altına olan bağımlılığını kaldırdı. ABD dolarının altına bağımlılığını kaldırarak parasal gelişmeleri serbest piyasa koşullarına bıraktı ve parasal durumları esnek olmasını savunuyordu. Bu Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için belirsizlik demekti. Türkiye 70'lerin ilk yıllarından başlayarak devalüasyon aracını kullanmaya başladı. TL'nin ABD Doları karşısında değerinin düşürülmesiyle birlikte gurbetçilerin dövizleri Türkiye'ye akmaya başladı. Türkiye 70'lerin ortalarına kadar döviz konusunda bir sıkıntı yaşamadı ancak daha sonra bahsedileceği petrol şokları etkisiyle Türkiye döviz sıkıntısı ve dış borç ödemede sorun yaşamaya başladı. TL'nin değeri yabancı para karşılığında değerinin sürekli düşürülmesi belirsizlik oluşturdu ve bu da Türkiye ekonomisini olumsuz etkiledi.

Türkiye SSCB ile planlı dönemde önemli ekonomik işbirliğinde bulundu. Özellikle uzun vadeli ve ucuz kredi SSCB kanalıyla gerçekleştirmesi ve dış teknik yardım sağlaması konusunda ilerlemeler kaydetti. SSCB ile ilişkiler KİT çerçevesinde oluşturulmuş ve bunların en önemlileri İskenderun Demir-Çelik, Seydişehir Alüminyum ve petrol rafinerisi Aliağa'dır.¹⁰⁹

AET 1958 kurulması ardında Türkiye 1959'da katılım başvurusunda bulundu. 1963 yılında bir anlaşma imzalandı ve 1964 yılında yürürlüğe konuldu. Türkiye AET'ye üye olmasının amacı Türkiye'nin hızlı kalkınmasına sağlayarak istihdam düzeyini artırma ve iyi yaşam koşullarını sağlamaktı. Ayrıca taraflar arasındaki ekonomik ilişkileri devamlı hale getirip dengeli olarak sürdürmektir. Bunun için hazırlık, geçiş ve üyelik aşamaları oluşturuldu. 1970'te imzalanan Ankara Antlaşması ile hazırlık aşaması tamamlandı ve geçiş süreci başladı.¹¹⁰ Bu süreçle birlikte gümrük vergilerin indirilmesi, bunun nitelikleri ve zamanlamasını; malların serbest dolaşımı; işçilerin serbest dolaşımı ve ekonomi politikalarının yakınlaştırılması düzenlemesi sağlamaktı.¹¹¹ Ancak Türkiye ve AET arasındaki ilişkiler imzalanan anlaşmaya göre yürütülemedi. Karşılıklı gümrük vergileri 1976'da durduruldu ve serbest işçi dolaşımı konusunda da vize uygulamasına geçildi.¹¹² Ayrıca Kıbrıs Harekâtı ile birlikte AET ülkeleri 'Türkiye'ye ekonomik ambargo uygulamaya başladılar. Kısaca Türkiye AET üyelik başvurusuyla başlayan olumlu süreç, Kıbrıs ve ekonomik bunalım gibi sebepler ile bozulmaya başladığı söylenebilir.

Üçüncü dünya ülkeleri planlı dönemde Türkiye ile olan ekonomik ilişkilerine iki yönden bakılabilir. Bunlardan ilki petrol şokları ve diğeri ise Batı ile ilişkilerin bozulması sonucunda ekonomik anlamda yeni bir eksen arama zorunluluğuydu.

OPEC ülkelerinin 1970'lerin ortalarından itibaren ham petrol fiyatlarını yükseltmeye başlamasıyla Türkiye gibi petrol kaynağı olmayan ve sanayileşmeye çalışan ülkelerin dış ödemeler dengesini üzerinde etkili oldu. Türkiye birinci şokta gurbetçilerin dövizleri ve dışarıdan alınan ucuz krediler sayesinde fazla etkilemeden bu şoku atladı. Ancak petrol kaynaklarını tasarruflu bir şekilde kullanacağına, sübvansiyonlarla petrol tüketimi artırdı. Türkiye özellikle 70'lerin ikinci yarısından

¹⁰⁹Kepenek, s. 282-283.

¹¹⁰<http://www.ab.gov.tr/111.html>, Erişim Tarihi: 25. 03. 2017.

¹¹¹Kepenek, s. 284.

¹¹²Kepenek, s. 284.

sonra sık sık yapmış olduğu devalüasyonlarla ülke de bir belirsizlik yarattı ve ülkeye döviz girişı azaldı. Uzun vadeli borçların vadesi gelmesi, döviz girişinin azalması ve dış kredinin bulunamaması sonucunda Türkiye dış ödemelerde sıkıntı yaşamaya başladı. Petrol alımı Dolara endeksli olduğu için ve Türkiye'nin döviz sıkıntısı çekmesi sonucunda enerjide kısıtlanmalara gidildi ve özellikle sanayi alanında sıkıntılar yaşanmaya başladı.

Türkiye'nin Batı ile ilişkileri bozulmasıyla dış ekonomik alanda yeni eksen arayışlarına başladı. Daha önce Batı'ya göndermiş olduğu işçiler gibi bu defa da Türkiye Ortadoğu ülkelerine inşaat sektörü alanında işçi göndermeye başladı. Ancak bu emek transferi devlet eliyle değil daha çok özel girişim sonucunda oldu. Bazı önemli inşaat firmaları Ortadoğu'da yapmış oldukları yatırımlar sayesinde Türkiye'ye önemli dış kaynak sağladılar. Ayrıca Kuveyt gibi bazı ülkelerle petrol sermayeli dış kaynak ülkeye getirilmeye başlandı ve Türkiye kısmen de olsa bu ülkelerden kredi sağladı. Türkiye coğrafi konumunun yakınlığı ile tarihi, dini ve kültürel bağları sayesinde Arap ülkeleriyle ilişkilerini Batı'da kurulan ilişkilerle birlikte dengeli bir şekilde yürütebilirdi. Ancak emperyalist ekonomiden kurtulmak için yapmış olduğu sanayileşme planlamalarında emperyalist sermaye kaynaklarına başvurması bir çelişkidir ve Arap ülkeleriyle ticari ve ekonomik anlamda geç yönelmesi Türkiye'ye bunalım yaşamasına neden oldu.

Tablo 11

1970-1979 Yıllarında ihracat birim değerleri ve ham petrol fiyatları

Yıllar	Dünya	OPEC	Petrolü olmayan azgelişmiş ülkeler	Endüstrileşmiş ülkeler	Petrol fiyatları
1970	47	47	15	52	24,72
1971	49	49	19	54	29,03
1972	54	54	21	60	30,28
1973	66	66	29	72	36,10
1974	92	92	95	90	105,03
1975	100	100	100	100	100,00
1976	102	106	105	101	105,42
1977	111	117	122	109	105,75
1978	122	117	126	123	94,04
1979	147	170	145	142	111,18

Kaynak: Türkiye'de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım, Çağlar Keyder, Ergün Türkcan vd. Yurt yayınevi, Ankara, 1984, s. 59.

2. 1. 4. 1970'lerde Türk Siyasetinin Görünümü

1970'lerde Türkiye'deki ekonomik istikrarsızlığın sebeplerinden biri siyasi istikrarsızlıktı. Siyasi ve toplumsal istikrarsızlık meydana gelmemiş olsaydı Türkiye ekonomik planlamalarda daha büyük gelişmeler kaydedecekti.

Tablo 12

1970’lerde Türkiye’deki hükümet değişimleri

Hükümet sırası	Hükümetin Görev Yaptığı Zaman Aralığı	Dönemin Başbakanları
31. Hükümet	03. 11. 1969-06. 03. 1970	SÜLEYMAN DEMİREL
32. Hükümet	06. 03. 1970-26. 03. 1971	SÜLEYMAN DEMİREL
33. Hükümet	26. 03. 1971-11. 12. 1971	NİHAT ERİM
34. Hükümet	11. 12. 1971-22. 05. 1972	NİHAT ERİM
35. Hükümet	22. 05. 1972-15. 04. 1973	FERİT MELEN
36. Hükümet	15. 04. 1973-26. 01. 1974	MEHMET NAİM TALU
37. Hükümet	26. 01. 1974-17. 11. 1974	BÜLENT ECEVİT
38. Hükümet	17. 11. 1974-31. 03. 1975	SADİ IRMAK
39. Hükümet	31. 03. 1975-21. 06. 1977	SÜLEYMAN DEMİREL
40. Hükümet	21. 06. 1977-21. 07. 1977	BÜLENT ECEVİT
41. Hükümet	21. 07. 1977-05. 01. 1978	SÜLEYMAN DEMİREL
42. Hükümet	05. 01. 1978-12. 11. 1979	BÜLENT ECEVİT
43. Hükümet	12. 11. 1979-12. 09. 1980	SÜLEYMAN DEMİREL

Kaynak:https://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Global/_Government/pg_CabinetHistory.aspx, Erişim Tarihi: 27. 03. 2017.

Türkiye 1970’lerde siyasi anlamda tam bir çıkmazın içindeydi. 1969 ve 1980 yılları kapsayan zaman aralığında tam 13 hükümet değişmiştir. Bu durum ortalama 1 yıldan az bir sürede hükümetler görevlerinde kaldıklarını ifade eder. Başka bir deyişle her yıl bir seçim var ve siyasi partiler başa gelebilmek için vaatlerde birbirleriyle yarıştıkları gerçeğini anlaşılar. Bu Türkiye’yi yönetmek isteyenlerin gerçekçi, mantıklı ve rasyonel davranmadıklarını gösterir. 1960’larda her ne kadar ekonomiyle ilgili

planlamalar yapılmış olursa bile, böyle bir siyasi ortamda bu ekonomik planlamalara gerçek anlamıyla uyulamayacağı ortadadır. Kazgan'ın "bütün dünya petrol tasarruf etmeye çalışırken, Türkiye'nin petrole sübvansiyon vererek tüketimi patlatması ise, yaşanan bir diğer gerçektir."¹¹³ ifadesi o dönemin hükümetlerinin genel bir özelliğidir.

1970'ler de partiler dışında da önemli iç siyasi gelişmeler oluyordu. 12 Mart 1971 tarihinde askeri cunta siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar sebep gösterilip hükümeti fes ettirmişlerdi. Cumhuriyet Halk Partisi'nden (CHP) istifa eden Ferit Melen partiler üstü bir hükümet kurdu. Partiler kapatılmamasına rağmen TBMM'de birlik oluşturulamıyordu. 1973'te yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde cumhurbaşkanı ancak 15. turda seçilebilmişti. Cumhurbaşkanı seçiminden sonrada siyaset dünyasında sular durulmadı. Tablodan anlaşılacağı üzere hükümetlerin art arda geldiği görülmektedir. Siyaset dünyasındaki bu uzlaşmazlık durumu toplumda da bir kutuplaşma yaratmıştı. Ülkede bir terör hali mevcuttu. 1970'lerin son iki yılında kutuplaşmalar artmış, günde altı ve daha fazla insan cinayete kurban gidiyordu, başka bir deyişle iki yılda yaklaşık 3. 000 cinayet işlenmişti.¹¹⁴ Cumhurbaşkanlığı görev süresi tamamlanamayan Fahri Korutürk'ün ardından yapılan cumhurbaşkanlığı seçiminde 115 tur yapılmasına rağmen TBMM cumhurbaşkanı seçemedi.

1970'lerdeki bu siyasi tablo ülke ekonomisi açısından menfi bir etkiye sahipti. O dönemin tanıklarının birinin ifadesiyle siyasi durumun ekonomiye ne kadar menfi olarak yansıdığı görülebilir. Ekrem Pakdemirli o dönemi şöyle anlatıyor:

"Hükümet oluyorsunuz, ama vergi kanunları çıkaramıyorsunuz. Her şey karaborsa, yakıt bulamıyorsunuz, şeker-tuz bulamıyorsunuz... Ben planlamaya geçmeden önce Özkat Grubu'nun teknik danışmanıydım; Türkiye'de fren sistemleri imalatını yapacaktık ve bununla ilgili olarak İngiltere'nin önemli sanayicilerinden birini getirmiş, Türkiye'yi geziyorduk. İkena edip ondan know-how almayı, makine, ekipman almayı ve Türkiye'de kamyon ve minibüslerin fren sistemlerini yapmayı tasarlıyorduk. Birlikte dolaşırken, tekel'in önünden geçiyorduk, Konak istikametinde bir kuyruk gördük. 'Bu nedir?' dedi. O günkü sigara alma kuyruğuydu. Biraz ötede bir çay kuyruğu, bir müddet sonra bir tuz kuyruğu gördük. Hayret etti; 'Bunların üçünü siz yapmıyor musunuz?' dedi. 'Evet, biz yapıyoruz. ' 'Peki, bu kuyruklar ne?' dedi. '

¹¹³Kazgan, s. 104.

¹¹⁴Kemal H. Karpat, **Türk Siyasi Tarihi**, Timaş Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2011, s. 240.

Bilmiyorum, hükümete sormak lazım. ' dedim. Bu sanayici o kuyrukları gördü ve yatırım yapmaktan vazgeçti. ”¹¹⁵

2. 1. 5. 1970’lerde Türk sinemasının Genel Görünümü

Türkiye sinema sektörü 1970’lerde hem nitelik yönünden hem de nicelik yönünden önemli imtihanlardan geçmiştir. TV’nin yaygınlaşması, sokakta, siyasette ve ekonomide artan güvensizlik hem film izleyicilerini hem de film yaratıcılarını farklı yönlerle sevk etmişti. Renkli filmlerin yaygınlaşması, enflasyon, zamlar ile artan maliyet, TV’nin getirdiği rekabet ve çocuk ve aile seyircisini sokaktan eve hapseden içtimai sorunlar, Türk sineması arabesk, parçalı gibi alanlarda var olma mücadelesini verdirmiştir.

1970’ler sineması 1960’ların devamı niteliğindedir. Bu dönemi bir önceki dönemden film kalitesi, filmin siyah beyaz veya renkli oluşu, filmin hitap ettiği kitle açısından ayırılır. Dönemin içtimai ve ekonomik koşulları içinde sinemamız buhran girdabı içindeydi. Kötü paranın iyi parayı kovduğu gibi, kötü filmler de iyi filmleri kovmuştu. Ekonomik anlamda nasıl bir enflasyon var ise, film sayısında, kalitesinde, seyircisinde ve içeriğinde enflasyonist bir durum mevcuttu. Büyük siyasi, iktisadi ve sosyolojik değişimler her sektörde olduğu gibi sinema sektörünü de derinden etkilemiştir.¹¹⁶

¹¹⁵Doğruel, s. 185.

¹¹⁶Ertan Tunç, **Türk Sinemasının Ekonomik Yapısı (1896-2005)**, Doruk Yayıncılık, 2012, İstanbul, s. 122.

Tablo 13

1970-1979 Yıllarında Türk sineması ile ilgili bazı istatistiksel veriler

Yıllar	Film Sayısı	Siyah Beyaz Film Sayısı*	Yeni Yapımevi Sayısı	Ham Film İthalatı (kg)
1970	224	78	26	123. 305
1971	265	138	39	131. 762
1972	300	156	38	190. 566
1973	209	179	23	269. 072
1974	189	183	26	150. 671
1975	225	0	19	148. 452
1976	164	0	19	137. 886
1977	124	0	8	103. 221
1978	126	0	14	246. 520
1979	193	0	25	140. 780

Kaynak: Tunç Ss. 130, 131 ve 133.

*Sinemamızın Umut Yılları-1970-80 Türk Sinemasına Bakışlar, Atilla Dorsay, İnkılâp Kitapevi, Birinci Basım, İstanbul,1989, s. 16.

Türk sineması dönemin koşullarından fazlaca etkilenmiştir. Siyasi alanda sağ-sol olayları silahlı hale bürünmesi, aileleri ve çocukları sokaktan eve hapsedmiştir. Kamusal alanlarda güvenliğin azalması sinema seyircilerinde büyük azalmalara neden olmuştur.

1970’lerde Türk sineması ekonomik çıkmazlardan kurtulmak için dış piyasalara açılmaya başladı. 1973’te toplam 89, 1974’te 81, 1975’te de 119 film ihracatı yapılmıştır.¹¹⁷ Ancak Kıbrıs Harekâtı ile Yunanistan pazarı, İsrail-Arap savaşları ile

¹¹⁷Tunç, s. 123.

Ortadoğu ve Mısır pazarı, Şah'ın devrilmesiyle İran pazarı Türk sinemasına kapanmıştır.¹¹⁸

1970'lerde Türkiye ekonomisinin genel görünümünde ve onun alt başlıklarında belirtilen ekonomik gelişmelerden Türk sineması o ekonomik gelişmelere bağlı olarak değişime uğramıştır. Atıf Yılmaz Batıbeki Türk sinemasının nasıl ekonomik gelişmelere bağlı olarak değiştiğini şöyle açıklar:

"Enflasyonun tabii ki bir etkisi oldu: Dünyanın her yerinde teknik araç gereç, hammadde bütçenin yaklaşık yüzde 10'unu tutuyorken, bizde bütçenin yarısına denk geliyordu. Ham film, kamera, laboratuvar ilaçları dışarıdan geliyordu... Yine sinemacılığın uzun bir döneminde, hammaddeyi karaborsadan ancak alabiliyorduk. Bu durum da doğal olarak filmlerin kalitesini etkiliyordu; çünkü yeterli miktarda film kullanamıyorduk. Yurtdışında olduğu gibi bire sekiz, bire on film kullanma ihtimali yoktu; yönetmenler filmleri bire iki, hatta bazen bire bir kullanmaya gayret ediyorlardı. Enflasyonun bir başka etkisi prodüktörlerin de paradan para kazanma mantığıyla paralarını sinemaya yatırmayıp tefecilerle, bankerlerle katlamaya uğraşmaları oldu."¹¹⁹

Türk sineması 1970'lerde televizyonun yaygınlaşmasıyla birlikte sinema sektöründeki ekonomik krizin derecesini artırmıştı. Sinemanın bu ekonomik krizden kurtulması için film yaratıcıları farklı tekniklere ve yöntemlere başvurmuştu. Televizyonda gösterilemeyen sinema göstermeye başlamıştı. Kırdan kentte göçün hızlanmasıyla birlikte sinema salonlarında seks filmleri, arabesk filmleri, vurdulu kırdılı filmler, bir bilete dört film şeklinde sinema seyircisini ikna etmeye çalışılmıştır. Bu durum Türk sinemasının nicelik yönünden kalite seviyesi düşmesine ve özellikle aile sineması çerçevesinde büyük bir seyirci kitlesine sahip olan sinema seyirci kaybına uğratmıştı. Aile seyircisini kaybeden sinema bu defa düşük kaliteli filmlerin yapımlarına başlamış ve kısa yoldan köşeyi dönmek isteyen yatırımcıların bu sektöre girmelerine neden olmuştu. Ayrıca Türkiye özellikle 1977'de başlayan krizle birlikte enerji kısıtlamalarına girmiş ve sinema yapanlar bu kısıtlamalardan menfi olarak etkilenmişlerdi.

¹¹⁸Tunç, s. 123.

¹¹⁹Doğruel, s. 31.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRK SİNEMASINDA TÜRKİYE EKONOMİSİNİN GÖRÜNÜMÜ

Türk sineması iktisadi olarak Türkiye'nin gerçeklerini önemli derecede kendi bünyesinde barındırmaktadır. Bu bölümde 1970 ve 1979 yılları arasında çekilmiş olan Türk filmlerinden o dönemin iktisadi gerçeklerinin izini aramak olacaktır.

3. 1. Umut

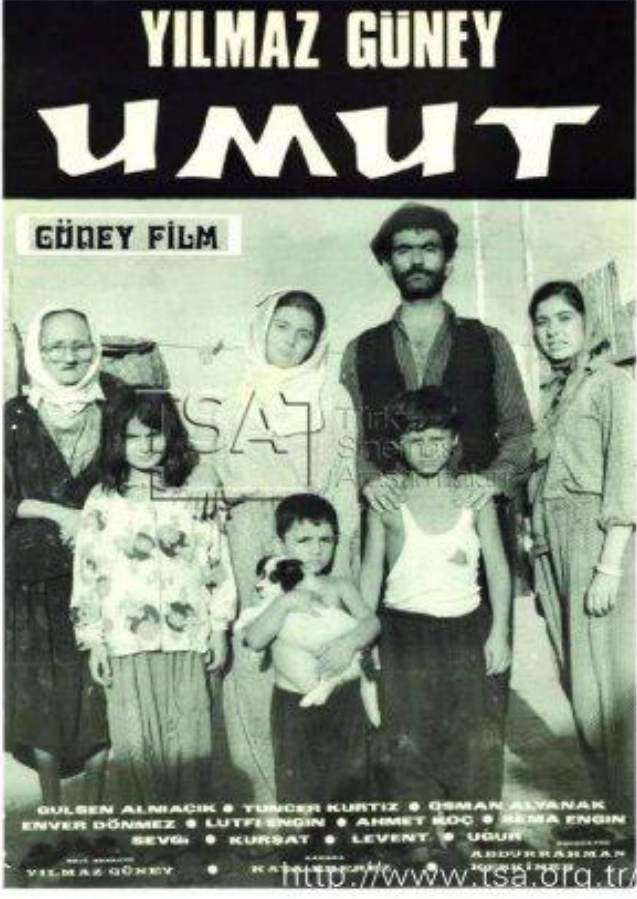
Bu bölümde *Umut* filminin kimliği, hikâyesi ve iktisadi anlatısı konuları üzerinde durulacaktır.

3. 1. 1. *Umut* Filminin Künyesi

Umut filminin künyesi aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 14

Umut filminin künye bilgileri

	Yapımcı	Abdurrahman Keskiner
	Yönetmen	Yılmaz Güney
	Senarist	Yılmaz Güney
	Oyuncular	Yılmaz Güney, Tuncel Kurtiz, Gülsen Tunç Çelik, Osman Alyanak vd.
	Tür	Dram
	Yapım Yılı	1970
	Yapım şirketi	Güney Film
	Özellikler	35mm, Siyah-Beyaz
	Süre	100dk

Kaynak: <http://www.tsa.org.tr/tr/film/filmgoster/1750/umut>, Erişim Tarihi: 15. 04. 2017.

3. 1. 2. *Umut* Filminin Hikayesi

Umut filmi faytoncu Cabbar'ın (Yılmaz Güney) yoksulluğu ve çaresizliği üzerine anlatısını oluşturur. Cabbar, annesinin, eşinin ve beş çocuğunun geçimini faytonculuk yaparak sağlamaktadır. Atları zayıf ve arabası eski olduğu için fayton müşterileri tarafından pek tercih edilmemektedir. Cabbar evin geçimini, büyük kızının okul masraflarını, atların yemi ve bakımı, bakkala, atın sahibine, yemciye ve tamirciye olan borcu yüzünden gecesini gündüzüne katarak çalışmaktadır. Bir yandan da borçlarını ve masraflarını ödeyebilmek umuduyla piyango bileti almaktadır. Cabbar, aldığı piyango biletlerini arkadaşlarına, çocuklarına baktırır ama aldığı biletlerden amorti bile çıkmamaktadır. Bir gün bir büfeden sigara almak için atlarını yolun

kenarındaki bir gölgeye bırakır ve bir otomobilinonun atlara çarpması sonucu atlarından biri ölür. Cabbar davacı olur ama suçlu bulunur. Otomobil sahibişikayetini geri alması üzerine mahkum olmadan kurtulur. Uçan kuşa borcu olan ve henüz kazada ölen atın borcu bitiremeyen Cabbar işsiz duruma düşer. Eskiden yanlarında çalıştığı ağaların kapısını borç almak için çalar. Kapılar birer birer yüzüne kapanır. Birkaç gün günübirlik işlerde çalışır ama alacaklılar Cabbar'ı ödeme konusunda sıkıştırmaktadırlar. Cabbar; soygunculuk, yankesicilik gibi illegal işlere bulaşmak istememesine rağmen, içine düştüğü borç bataklığı ve arkadaşının onu ikna etmesiyle bir illegal işe karışır. Ancak burada da yediği dayak ile yetinir. Eşine danışarak evdeki eşyalarının bir kısmını satar. Amacı elde edeceği para ile bir at satın alabilmektir. Fakat Cabbar evde yokken alacaklılar evden zorla atı alıp pazarda satmışlardır. Cabbar tam bir çaresizlik içindedir. Daha önce define aramak için ikna etmeye çalışan arkadaşını yanına alır ve eve 40 lira para bırakarak bir hocayla birlikte define bulmaya giderler. Definenin gömülü olduğu varsaydıkları yeri bulurlar. Günlerce, haftalarca kazarlar; su çıkar, çamur çıkar ve yılan çıkar fakat define çıkmaz. Cabbar ailesinin içinde olduğu kötü durumu düşünmekte ve onlar için kaygılanmaktadır. Bunun üzerine sayıklamaları artar ve arkadaşları onu tesselli etmeye çalışır. Cabbar yokluk ve borç girdaplarından çıkamamıştır ve o girdapta durmadan etrafında döner.

3.1.3. *Umut* Filminin İktisadi Anlatısı

Umut filmi 1960 darbesinden sonra uygulamaya konulan ekonomik planlamalar ve Türkiye ekonomisinin 1970'lerinin ilk yarısına dair önemli ekonomik göstergeler ve diyaloglar barındırmaktadır. *Umut* filminin ekonomik anlatısı borçlanma, bankacılık, sanayileşme, göç ve yoksulluk gibi konulardan oluşmaktadır. Özellikle filmin ilk yarısında bu konular belgesel tarzında açık bir şekilde gösterilir.

Umut filminde ekonomiye dair ilk konu bankacılıktır. Filmin ilk sahnelerinde ve hatta bir sahnenin içinde birden fazla bankanın bir arada gösterilmesi, bu göstergelerin tesadüfi olmadığını kanıttır. Filmin ilk sahnelerinde gösterilen bankalar şunlardır: Türkiye Öğretmenler Bankası (Bankacılık hizmetleriyle emrinizde), Sümerbank (Birikmiş paranızın teminatı), Garanti Bankası, Yapı ve Kredi Bankası, Etibank ve Türkiye Vakıflar Bankası. Türkiye Vakıflar Bankası hariç diğer bankaları yönetmen kendi iradesiyle sahneye yerleştirdiği çok açıktır. Çünkü diğer bankaların gösterildiği

sahnelerin mekanları aynıdır. Ayrıca yönetmen o sahnelerde öznelliğini belirtmek adına kendi adına bir fabrika reklam levhasını da yerleştirir. Yönetmenin öznelliğini gösteren levha, Güney Sanayi Basma Ve Havlu Fabrikaları'dır. Fabrikanın ismi de mecazi olarak bir anlam ifade edebilir. Türkiye vakıflar Bankası'nda yönetmenin öznelliği olmamasını düşündürten durum ise banka ve banka reklamlarını gördüğümüz yer işlek bir caddedir. Bu banka ile ilgili yönetmenin öznelliği ya da kameranın nesnelliği üzerinde görüş farklılıkları olabilir.

Yönetmen Bankacılıkla ilgili sorunlarda yukarıda bahsedilen bankaları göstermekle yetinmiştir. Yönetmenin bankacılık ile ilgili sorunları sadece birkaç banka göstererek anlatması, bankacılık sorunuyla ilgili tasarrufunu izleyiciye bıraktığı söylenebilir. Yönetmenin burada "bankacılık konusunda dikkatli olun, ileriki yıllarda bir maraz çıkabilir" demek istediği düşündürmektedir. Çünkü 1970'lerin başlarında uluslararası bankalardan Türkiye'ye ucuz ve uzun vadeli kredilerin yoğun bir şekilde girdiği bilinmektedir.

Bankacılık sorununu borçlanma ve kredi sorunları çerçevesinde de incelenebilir. İlk olarak ülkeye giren ucuz kredilerden kimler faydalanabilirdi? Bu sorunun cevabını verebilmek için 1960'tan sonra uygulamaya konulan ekonomik planlamalara bakmak gerekmektedir. Ekonomik planlamalarda yatırımlar özel ve kamu yatırımları olmak üzere ikiye ayrılırdı. Devlet özel kesim yatırımlarında teşvik edici ve yol göstericiydi. Burada amaç Türkiye sanayi burjuvazisini oluşturmaktı. Bu teşviklerden yararlanan kesim o dönemin varlıklı sınıfıydı. Başka bir deyişle devlet eliyle varlıklı kesimlere devlet hem rehberlik yapıyordu hemde kredi sağlanıyordu. Devletin bu politikası varlıklı kesim ile yoksul kesim arasındaki makasın daha da açılmasına neden oluyordu. Yönetmenin bankacılık ve borçlanma konularında değindiği konu budur.

Otomobilin Cabbar'ın arabasına çarptıktan sonra karakolda varlıklı kesimden biri olan otomobil sahibine olan iltifatı, devletin sanayi burjuvazini oluşturma amacıyla okunabilir. Haklı olan Cabbar karakolda suçlanır, eleştirilir ve kapı dışarı edilir. Otomobilin sahibine ise ikramlarda bulunulur. Cabbar bir at almak amacıyla önceden yanında çalıştığı ne kadar bey, ağa varsa hepsine uğrar ama eli boş döner. Burada devletin hangi kesimin tarafında olduğu, varlıklı kesimin duyarsızlığı, toplumsal ve ekonomik adaletsizliği vurgulanır. Ülkeye gelen parada toplumun kesimleri arasında eşit bir şekilde paylaştırılmadığı yorumu da yapılabilir.

Umut filminde üzerinde durulan bir konu da sanayileşmedir. Motorlu taşıtlar hızla artmaktadır ve belediye faytonların bir kısmını yavaş yavaş kaldırmaktadır. Başka bir deyişle yeni eskinin yerini almaktadır. Daha kullanışlı ve modern olan araçların eski araçların yerine ikame edilmeye başlanması doğru bir politikadır. Ancak yönetmenin burada karşı çıktığı şey sanayileşme değil, hızlı sanayileşme karşısında küçük esnafın yok olmaya başlamasıdır. Bir kesimin maddigücü hızla yükselirken, diğer kesimin maddi yönden çöküş içinde olması ekonomi planlamalarında görülen bir çelişkidir. Yönetmen bu durumla ilgili şöyle bir açıklama yapmaktadır:

“Gelişen şartlar içinde araba fiyatına otomobil satılıyorsa, arabacı yok olacaktır. Küçük üretim yok olacaktır. Bir şey yok olurken bir takım insanlar da proleterleşiyor. Proleterleşmek zorunda. Bu sadece arabacı değildir. Küçük bakkaldır, terzidir, tamircidir, toprak sahibidir vb. Çünkü bugün gelişen tekelleşme süreci içindeki bir ülkede bütün küçük üretim alanları yok olacaktır, yok olma yolundadır. Bir takım insanlar o küçük üretime sahip çıkmaya çalışıyorlar. Mesele bu değildir. Mesele bu tekerci aşamada asıl değeri yaratanı, emekçi sınıfını iktidara getirmektir. Bunun için bizim de yapacağımız şey şudur: küçük üretimin yok olacağına dair kaçınılmaz gerçeği göstermektir.”¹²⁰

Filmde fayton yerine otomobilin ikame edilmeye başlamasıyla birlikte fayton piyasasında var olan işsizlere yeni işsizlerde katılmaya başlar. Bir ekonomi planlamasında teknolojiye ya da üretim biçiminde bir değişim düşünülüyorsa, bu sadece teknik ve üretim biçiminde değil, o piyasada faaliyette bulunan herkese farklı imkânlar sunularak da sağlıklı bir geçiş yapılabilir.

Filmde Cabbar’ın atını kaybetmesiyle işsiz duruma düştüğü görülmektedir. Cabbar ne ilk ne de son kişidir. Ekonomik anlamda piyasa el değiştirdiği için seslerini duyurmak adına aileleri ve arkadaşları ile birlikte birlik olmaya çalışırlar. Filmde faytoncuların yürüyüşünde gösterilen pankartlarda görülen yazılardan bazıları şöyledir: "Arabacı uyandı bıçak kemiğe dayandı, Yarının Türkiyesi fakirin Türkiyesi, Haksızlıklara karşı birleş, Artık sömürülmeyeceğiz, Arabacılar birleşiniz, Çocuklarımız okumak istiyor, Fakir fukara haksızlıklara karşı birleş". Pankartlarda yazılı bu yazılarda fayton piyasasının içinde bulunduğu ekonomik tablo ve onların talep ve şikâyetlerini

¹²⁰Mehmet Ergün, *Bir Sinemacı ve Anlatıcı Olarak Yılmaz Güney*, Doğrultu Yayınevi, İstanbul, 1978,s. 131.

göstermektedir. Filmde bu bilgilere ek olarak işsizlikle ilgili bazı diyaloglarda bulunmaktadır.

“Arkadaşlar, yürüyüşümüzün amacı hak ve hukuklarımızı korumak içindir. Bu haklarımızı birlik ve beraberlik olursak alacağımıza eminim. Biliyorsunuz ki her zaman için bizim ekmek kapılarımızı kapatıyorlar. Buna rağmen biliyorsunuz ki her zaman bununla mücadele ediyoruz. Mücadelemize haklarımızı alıncaya kadar devam edeceğiz.

...

Birlikten kuvvet doğar. Biz de birleşelim arkadaşlar. Arabalarımızı kaldırmak istiyorlar, fakat bu kadar insanın neyle doyacağını sormuyorlar. Bu arabalar kalkarsa ne yaparsınız, sorarım size arkadaşlar.

...

Biliyorsunuz memlekette bir sürü işçi aylak geziyor. Bu kadar işsiz yetmiyormuş gibi arabalarımızı ellerimizden alarak bizi de onların arasına katmak istiyorlar”.¹²¹

1969 ve 1971 yılları arasında kayıtlı işsiz sayısına baktığımızda bir artış görülmektedir. 1969’da 39040 kişi, 1970’de 43778 kişi, 1971’de ise 44946 kişidir. Sadece kayıtlı işsizlerde bu yıllarda artış olduğuna göre toplam işsizlikte de bir artışın olduğu aşikârdır. Filmde işsizliğin üzerinde durulması, bir ideolojiden değil, o dönemin gerçeklerinde hareket edilerek filme dâhil edilmiştir.

Faytoncu piyasasında oluşan işsizlik ve buna gösterilen tepki daha önceden başlamıştır. Başka bir deyişle Cabbar filmde özel bir kişi değil sıradan bir vatandaşdır. Cabbar’ın atı ölmeden önce, onun piyango biletlerine umut bağlaması çalıştığı piyasada olan durgunluğu gösterir. Cabbar’ın piyango bileti almasının sebebi kısa yoldan zengin olmak değil, borçlarından kurtulmak isteğidir. Borç batağında olan Cabbar’ın işsiz kalması önceden inanmadığı defneciliğe umut bağlamasına neden olur.

Umut filminde üzerinde durulan bir başka konuda eğitim meselesidir. Faytoncuların yürüyüşünde "çocuklarımız okumak istiyor" pankartı olması ve Cabbar’ın kızı ekonomik zorluklardan dolayı başarısız olup sınıfı geçememesi, eğitim de fırsat eşitliğinin olmadığını ifade eder. Tezin ikinci bölümünde incelenen eğitim sektörünün

¹²¹Yılmaz Güney, *Umut*, 4. Basım, İstanbul, 2000, Ss. 60 ve 61.

Doğudan Batıya, kırdan kente doğru bir iyileşmenin olduğu ama planlamalarda hem nitelik hem de nicelik yönünde belirlenen hedeflere ulaşılamadığını görülmüştür.

Sonuç olarak *Umut* filminde sanayileşme karşısında küçük üreticilerin yavaş yavaş yok olmaya başladığı ve bu yok olmanın sebebi de ülkeye uluslararası banklardan gelen kaynaklar ile ülke içinde üretilen kaynakların toplumun farklı kesimlerinde adil bir şekilde dağıtılmadığı gösterilmiştir. Yönetmen çağdaş olarak görülen bazı planlamalarda toplumun bütün kesimi düşünülmediği takdirde olumsuzluklarında kaynağı olabileceğini anlatmak istemiştir.

Yönetmenin ideolojisi herkesçe bilinmesine rağmen, filmde herhangi bir ideolojik bulguya rastlanmaması eserin nesnelliğini artırmaktadır. Ayrıca filmin otobiyografik bir hikâyeden oluşması ve filmin ilk bölümünde belgesel yakın görüntülerin olması da filmin tecrübe süzgecinden geçtiğini gösterir.

3. 2. *Endişe*

Bu bölümde *Endişe* filminin künyesi, hikâyesi ve iktisadi anlatısı üzerinde durulacaktır.

3. 2. 1. *Endişe* Filminin Künyesi

Endişe filminin künyesi aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 15

Endişe filminin künye bilgileri

	Yapımcı	Suha Pelitözü
	Yönetmen	Şerif Gören
	Senarist	Yılmaz Güney
	Oyuncular	Erkan Yücel, Kamran Usluer, Aden Tolay, Ayşe Emel, Nizam Ergüden, Mehmet Eken vd.
	Tür	Dram, Politik
	Yapım Yılı	1974
	Yapım şirketi	Güney Film
	Özellikler	35mm, Renkli
	Süre	79 dk

Kaynak:<http://www.tsa.org.tr/tr/film/filmgoster/5236/endise>, Erişim Tarihi: 20. 04. 2017.

3. 2. 2. *Endişe* Filminin Hikayesi

Endişe filmi, kan davasından kurtulmaya çalışan bir pamuk işçisinin hikayesi üzerine kuruludur. Cehver'in (Erkan Yücel) kan davasından kurtulabilmesi için 45 gün içinde 15 bin lirayı kanlılarına vermesi gerekmektedir. Aksi takdirde öldürülecektir. Cevher hem kan parasını hem de kışını çıkarmak için köyünden ailesiyle birlikte yola çıkar. Cehver, eşi ve kızı Beyaz (İnsel Ardan) ile günlerce pamuk toplar ama pamuk taban fiyatları belli olmadığı için işçiler arasında rahatsızlık başlar. Devrimcilerin pamuk işçilerinden tarım kanunları ve işçilerin haklarından bahsetmesiyle birlikte işçiler grev yapmaya karar verirler. Toprak ağası ve işçi sendikasıyla görüşürler vesonuçta ne işçiler grevden vaz geçer ne toprak ağası onlarla bir anlaşma sağlayabilir. Günler hızla

geçmekte ve Cehver'in ölüm korkusu artmaktadır. Cehver'in kızına talip olan işçi başı da bir türlü başlık parasını artırmamaktadır. Cehver ise 30 bin lira başlık parasıyla hemkan parasını hem de bu parayla kışını çıkartmayı düşünmektedir. 45 günün tamamlamasına az bir süre kala Cehver grevi kırar ve pamuk toplamaya başlar. Ancak Cevher'in kızı bir pamuk işçisiyle birlikte bir gece ansızın kaçar ve kanlılarda Cevher'in peşine düşer.

3. 2. 3. *Endişe* Filminin İktisadi Anlatısı

Endişe filmi dönemin gerçeklerini belgesele yakın bir tarza sade bir şekilde beyaz perdeye aktarılmıştır. *Umut* filminin aksine yönetmen bu filmde ideolojisini ve siyasal görüşünü açık bir şekilde göstermiştir. Ancak filmin ön hazırlığında dönemin gerçeklerini akademik bir makale tarzında araştırması ve bu araştırmaların üzerine hikayeyi ve ideolojisini katarak seyirciye sunulması, eseri önemli kılmaktadır. Filmin hikayesi tam olarak belirlenmeden önce dönemin istatistik verilerinden yararlanılmış, köylüler, işçiler, sendikalar, muhtarlar vb. kişilerle fikir alış verişinden bulunduktan sonra filmin hikyesi yazılmıştır. Başka bir deyişle nesnel bilgiler üzerine duygu ve ideoloji süzgecinden geçirilerek kurmaca hikayeye dönüştürülmüştür.

Endişe filmi iktisadi anlatısını holdingleşme, makineleşme, işsizlik, siyasi istikrarsızlık gibi konulardan oluşturmaktadır.

Filmin ilk karalerinden kamera bir yandan mevsimsel işsizleri taşıyanları kamyonları çekerken bir yandan da yol kenarında reklam levhaları ve fabrikaların tabelalarını çeker. Filmde gösterilen levhaların üzerinde yazılı olan markaların bazıları şunlardır: Sasa, Pilsa, Bossa, Marsa ve Yağsa. Bu markaların gösteriminden sonra ise Adanasa tabelası gösterilir. Yönetmen burada sadece Adana bölgesinde bir ailenin ekonomik yönden bu kadar etkin olmasını eleştirmektedir. İşsizliğin ve yoksulluğun kaynağının nedenlerinden biri olarak ekonomide fırsat eşitliği olmaması ve üretilen ürünlerin büyük kısmının bir elde toplanmasıdır.

Filmde üzerinde durulan bir konuda makineleşmedir. Pamuk toplama araçları pamuk tarlalarında pamuk toplamaya başladıkları sırada işçilerin tümü işi bırakır ve endişe dolu bakışlarla makineleri seyretmeye başlar. Makineleşme hızlı bir şekilde artması işçilerin bir anda işsiz kalacakları anlamına gelir. Pamuk toplama makinelerinin renkleri kırmızı olması ve pamuk toplama sırasında birinin öldürülmesi ve kanın

pamuğa sıçraması, makinelerin ölüm ifade ettiğini gösterir. Önceki bölümde değinildiği gibi 1970'lerde siyasi rekabetten dolayı Türkiye'de hükümetlerin siyasi iktidarlarını artırmak veya var olan güçlerini korumak için Türkiye'ye gelen kredileri üretime yönelik değil de bilinçsiz bir şekilde tüketime yöneltmişlerdir. Gereğinden fazla makineleşme hem kaynakların israfına hem de işsizliğe sebep olmuştur.

Yönetmen holdingleşme ve makineleşmeye karşı çözümü "birlik"te aramaktadır. İşçiler ilk olarak bilinçlenmelidir. Bunun için okur yazarlığı ve hukuki mevzuatları bilen birilerinin işçilere öncülük etmeleri gerekmektedir. Filmde pamuk toplama araçlarının gösterilmesi paralelinde işçileri bilgilendirmeye gelen devrimci gençlerin gösterilmesi ve bu kişilerin tarım kanunlarından işçilerin haklarına kadar işçilere bilgi aktarması ve işçileri greve ikna etmeleri, yönetmenin önerdiği çözümdür. İşçilerin greve başlamasıyla ağa ve arkadaşları arasında şöyle bir konuşma geçer:

“Ahmet:-İnsan idare etmek başlı başına bir sanattır kardeşim. Bu işin bir okulu var.

Ağa:-Bırak bu ayakları ya, Almanya'da okudun da başımıza alim mi oldun sanki ya!

Ahmet-Öyle deme dostum. Bunlar babamın zamanında bizim yanımıza yaklaşmazdı. Adam mı olmuşlar sanki.

Şişman-He ya oldular...

Ahmet- Bir şey mi dedin?

Ağa-Bir şey mi dedin yavrum...

Şişman-Yok bir şey demedim. Canın sağ olsun.

II:Ağa- Az insafli olmalıydık. Irgatlar da bizim için değerli insanlardır.

Ahmet- Ayrıca dostum, bunların hepsinde silah var.

Ağa- He ya... Her zaman tedbirli olmak lazım.

Ağa-Ne oldu elçi? Durumdan bir değişiklik var mı?

Elçi-Ağam işler gittikçe karışıyor. Ne dediysem dinletemedim. Cevher'den başka çalışan yok.

Ağa-Bir de yağmurlar başlarsa...

Ahmet-Dostum akıl vermek gibi olmasın ama, o çalışanı mükafatlandır, bak göreceksin durumda çok değişiklik olacak.”¹²²

Cevher’in peşinde kanlıların olmasından dolayı grevi kırması ve pamuk toplamaya başlaması, grevin başarısızlığına neden olur. Bu başarısızlığın nedeni isetoplu haklar karşısında bireysel haklardan vazgeçilmesidir. Cevher’in kan parası işçiler ve gelen devrimciler arasında toplansaydı, ağaya karşı başarı elde edilebilirdi.

Endişe’de kullanılan aktarım araçlarından biri de radyo konuşmalarıdır. Radyo haber bültenlerini kullanarak o dönemin gerçeklerini izleyiciye sunmuştur. Radyodan aktarılan bilgilerden bazıları şunlardır:

“...Türkiye ihracatı ortak Pazar ülkelerinin yıllık ihracat artış oranı %23 geçen ülkelerin başında gelmektedir. Ama toptan eşya fiyatında artış bakımından da ön sıradayız...

...Enflasyonist baskının önlenmesi için yetkililerce tedbirler alınıyor elbette ama ortalamayurttaş bu tedbirlerden çok yaklaşan kış dolayısıyla yakacak fiyatları ilgilendiriyor...

...Son yapılan 70 liralık zam dolayısıyla apartman sahipleri ve kiracılar kara kara düşünüyor...

... Başbakan Bülent Ecevit başkanlığında toplanan bakanlar kurulu pamuk taban fiyatlarını görüşüyor. Dünya pamuk piyasasında görülen fiyat düşüşlerini göz önüne alan bakanlar kurulu daha önceki toplantılarında pamuk için herhangi bir taban fiyatı belirlememiş, alımlarda kilo başına 7 lira avans verilmesi kararlaştırılmıştır. Daha önce yapılan açıklamalarda pamuk taban fiyatları mutlaka 7 liranın üzerinde teklif edileceğini bildirmiş ve pamuk üreticilerinin kaygıya düşmemeleri istenmişti...

... Gazeteciler daha sonra Bozbey’e şu soruyu yönelttiler: Sn. Erbakan sağ koalisyona kurulması olasılığının arttığı belirti. Siz bunun aksini söylüyorsunuz. Acaba Erbakan bir yanılgı içinde midir? DP Gn. Başkanı Bozbey bu soruyu cevaplandırırken şunları söyledi: AP, MSP ve DP’nin hükümet kurması temennisinin çoğaldığını ifade edebilirim. Demirel ‘kesinlikle benim başbakanlığım kabul edilmediği böyle bir

¹²²Yılmaz Güney, *Endişe*, Güney Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1998, Ss. 166 ve 167.

hükümete girmemiz mümkün değil. " diye orada açıkça söyledi. Sn. Demirel kendisinin başbakanlığı dışında hiçbir formüle evet dememiş,böyle olunca işaret buyurduğunuz gibi temenni olarak söylenebilir...”

Radyo konuşmalardan anlaşılacağı üzere Türkiye’de ihracat artışı olmasına rağmen enflasyon ve zamlar gibi konular istenilen durumda değildir. Bu dönemde ekonomide büyüme oranları da ortalama %7 civarındadır. Radyo yayınlarında ekonomi açıklamalarında görülen paradoksların sebebi, ekonomi ve ihracattaki artışın kaynağı üretim değil, ülkeye gelen kaynakların tüketime yönetilmesidir.

Ekonomide görülen çelişkilerin bir kaynağı da iç siyasi istikrarsızlık;ABD ve AB’nin Kıbrıs sebebiyle Türkiye’ye uyguladığı baskılardır. Türkiye 1970’lerde koolisyonlarla yönetilen bir ülkeydi. Bu durumda ekonomik istikrarsızlığa ve planlamaların uygulanmamasına sebep oluyordu. Kıbrıs Harekatı, haşhaş olayı gibi nedenlerden dolayı ABD Türkiye'ye silah ambargosu uygulamış ve AB ile birlikte örtülü ekonomik ambargolar hayata geçirmişti.

Filmde ağa kötü gösterilmez. Çünkü pamuk taban fiyatları hem iç hem de dış ekonomik ve siyasi istikrarsızlıktan kaynaklanmaktadır. Başka bir deyişle filmin çekildiği dönemde sorun ne işçilerden ne de işverenlerden kaynaklanmaktadır.

Endişe filminin dayanağı marksist ideolojidir. Devrimci gençlerin tarım işçilerine bildiri dağıtması ve marksist ideolojiye has söylem ve davranışlarında bulunmaları bunu gösterir. Filmin dönemine ait gerçekleri izleyiciye aktarması bakımından nesnel fakat ideolojik olarak taraf olduğu açıktır.

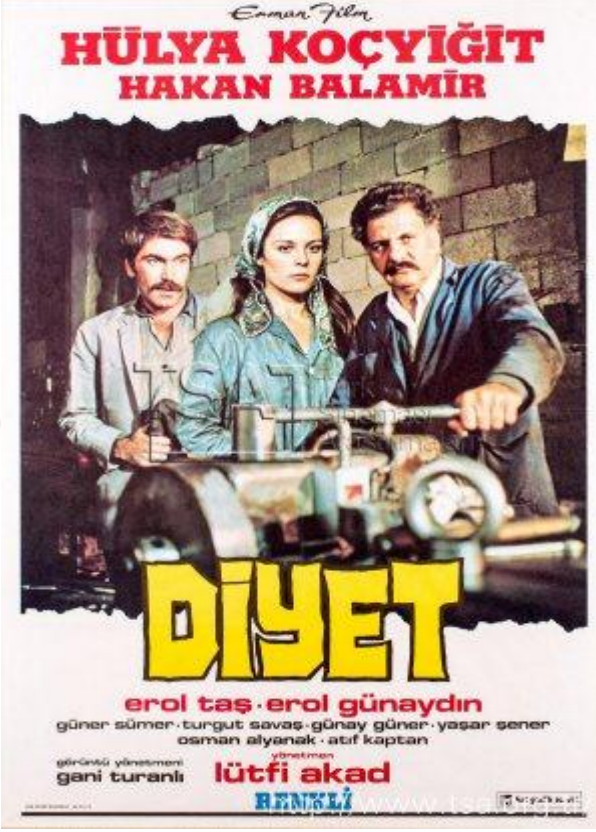
3. 3. *Diyet*

Bu bölümde *Diyet* filminin künyesi, hikâyesi ve iktisadi anlatısı üzerinde durulacaktır.

3. 3. 1. *Diyet* Filminin Künyesi

Diyet filminin künye bilgileri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir

Tablo 16
Diyet filminin künyesi

	Yapımcı	Hürrem Erman
	Yönetmen	Lütfi Ö. Akad
	Senarist	Lütfi Ö. Akad
	Oyuncular	Hülya Koçyiğit, Hakan Balamir, Erol Taş, Gülten Ceylan, Erol Günaydın, Güner Sümer vd.
	Tür	Dram
	Yapım Yılı	1974
	Yapım şirketi	Erman Film
	Özellikler	35 mm, Renkli
	Süre	90 dk

Kaynak: <http://www.tsa.org.tr/tr/film/filmgoster/3982/diyet>, Erişim Tarihi: 25. 04. 2017.

3. 3. 2. *Diyet* Filminin Hikayesi:

Film, Afyondan göç eden bir ailenin İstanbul'daki yaşantısını anlatmaktadır. Kocasının Almanya'ya giderek terk ettiği Hacer (Hülya Koçyiğit), babası (Turgut Savaş) ve çocuklarıyla birlikte İstanbul'a göç etmiştir. Hacer ailesiyle birlikte bir gecekonduda yaşamakta ve bir cıvata fabrikasında çalışmaktadır. Hacer'in babası yaşından dolayı iş bulamamakta ve sokaklarda satıcılık yapmak istememektedir. Mustafa (Günay Güner)'nin sakatlanması sonucu fabrikada iş bulan Hasan (Hakan Balamir), Mustafa'yı sakat bırakan makinenin tehlikesinin farkında değildir ve Hacer'i sevmektedir. Fabrikadaki işçilerin bir kısmı sendikalaşmaya taraftardır ve sendikaya üye olmayan iş arkadaşlarını ikna etmeye çalışmaktadırlar. Mustafa'nın durumunu bilen

Hacer, Hasan için endişelenmekte ve evlendikten sonra Hasan'dan gizli bir şekilde gidip sendikaya üye olur. Ustabaşı (Erol Taş) ile bu konuyu tartışan Hasan, makine başına gittiğinde bir anlık dikkatsizlik sonucu elini makineye kaptırır. Hacer suçun makinede, ustabaşında ve patronlarında değil, kendilerinde olduğunu söyleyip işçilerle birlikte greve başlarlar.

3. 3. 3. *Diyet* Filminin İktisadi Anlatısı

Diyet filmi Lutfi Ömer Akad'ın *Göç Üçlemesi* ve uzun metraj filmlerinin en sonuncusudur. Göç üçlemesinin ilk iki filmi de göçü anlatmasına rağmen, bu filmin diğer filmlere göre daha çok iktisadi konulara değinilmesi filmin seçilmesinin başlıca nedenidir. Ayrıca diğer filmlerden değinilen iktisadi konular bu film o konuları da bünyesinde barındırmaktadır.

Filmin iktisadi anlatısını oluşturan başlıca konular şunlardır: Göç, sendikalaşma, barınma ve işsizlik.

1970'lerin ortalarında Türkiye'de kent nüfusu kır nüfüsünü ilk defa geçmişti. Gelişmiş illerde eğitim, sağlık, enerji ve iş imkanları gelişmemiş illere göre daha ileride olduğu için yoğun göçe maruz kalmışlardı. Göçün başladığı ilk yıllarda mevsimsel iş için olan göçler daha sonra yurt edinme amacıyla yapılmaya başlamıştır. Bu yoğun göçkent kapasitesini aştığında kentlerde çarpık yapılaşma, eğitim, sağlık gibi alanlarda sorun olmaya neden olmuştur.

Filmde Hacer ve ailesinin göç etme nedeni, Hacer'in kocasının onları terk etmeleri ve tarımdaki verimsizlikle beraber babasının tarımda çalışamayacak kadar yaşlı olmasıdır. Tek istekleri barınacak bir ev ve çalışacak bir iştir. Hacer bir cıvata fabrikasında iş bulur ama babası yaşından dolayı iş bulamamaktadır. Ayrıca Hasan gibi işsizler ancak ölüm tehlikesi olan bir yerde iş bulabilmektedir. Hem yaştan dolayı işin bulunmasının zor olması hem de tehlikeli bir işte bazı şartlar öne sürülerek işin verilmesi yoğun göçten dolayı emek fazlası olduğunu gösterir. Bu durum sanayileşen illerde yaşanmakta ve iller bünyelerinde yedek işçi ordularını barındırmaktadır. Mustafa'nın sakatlaması sonucunda Hasan'nın iş bulması emek arzının emek talebini aştığını gösterir.

Gecekondulaşmanın nedeni özellikle planlamalarda hedeflenen konut sayısının yapılamaması veya sanayileşmenin olduğu büyük illerde yoğun göç alacaklarının

öngörülememesidir. Gecekondu, gelişmemiş illerden gelişmiş illere göç eden insanların kendi emekleriyle kamu arazilerinin üzerine yaptıkları evlerdir. Yapılan evler şehrin dışında ve belediyelerin sosyal hizmetlerini henüz götüremedikleri yerlerdir. Muhtarların kanunsuz olarak kamu mallarını satması, siyasetçilerin oy endişesiyle buna göz yummaları, bu sorunun büyümesine sebep olmuştur. *Diyet* filminde ilk olarak Hacer ve ailesinin kaldığı ev şehrin dışında ve kiralık bir evdir. Ancak ev sahibinin bina yaptırmak için o evin arsasını mütahite devretmesi, Hacer ve Hasan'ın yeni bir ev aramak zorunda kalmalarına sebep olur. Gece gündüz çalışan çift, ancak fabrika sahibinin tanıdık bir muhtar aracılığıyla bir arsaya ve fabrikadan çeşitli inşaat malzemelerin verilmesiyle bu imkana sahip olurlar. Burada işveren ve muhtar işbirliği söz konusudur. Başka bir deyişle patron ve siyasetçi, menfaatleri gereği, gecekondulaşmaya sebep olmaktadır.

Filmde işlenen başka bir konu ise sendikalaşmadır. Fabrikada çalışan işçilerin büyük bir kısmı kırsal alanlardan göç edenlerden oluşmaktadırlar. Bu kesim sendikalaşmaya hem geleneklerinden kaynaklanan davranış biçiminden hem de işsiz kalma korkusundan kaynaklanan önyargı içindedirler. Filmde kentli işçi kesimi için en büyük engel kırdan kentte göç eden kırsal kesim işçileri oluşturmaktadır. Bunlar ikna edildiğinde işverenin işçilere yönelik yapacağı pek fazla bir şey kalmaz. İşveren bir yandan kırsal kesimin muhafazakar davranışlarından kaynaklanan durumlardan faydalanmakta, diğer yandan da onlara ikramiye verme, gecekondu sahibi yapma gibi vaatlerde bulunarak onları sendikaya üye olmaktan alıkoymaktadır. Fakat filmde kırsal kesimden göç eden Hacer'in babası Yunus ise birlik olma tarafındadır. Birlik olmayı ise bir Hadis-i Şerife dayandırmaktadır. Filmde aktarılan Hadisi Şerif şöyledir: "İki birden, üç ikiden, dört üçten iyidir, birleşiniz. " Fakat Hacer sendikalaşmaya karşı çıkmakta ve sendikalaşmayı "yemek yediği kabı pislemek" olarak görmektedir. Her gün sakat kalan komşusunu görmesine rağmen bir türlü sendikaya üye olmayan Hacer, Hasan ile evlendikten sonra bir gün Hasan'ın çalıştığı makinenin yanına gider ve o andan sonra korku onda başlar ve sendikaya gidip üye olur. Babasını kaybeden Hacer, bu davranışını Hasan'ın da makine başında geçireceği kaza korkusundan kaynaklanmaktadır. Birlik olma ile ilgili belirtilmesi gereken bir nokta da Mustafa'nın sakatlanması sonrasında Hacer ve iş arkadaşlarının onlara yardım etme durumudur. Hacer'in Mustafa ve ailelerine yardım etmesikırsal kesim kültüründen kaynaklanmaktadır.

Tablo 17

1970-1979 Yılları arasında Türkiye'de sendika sayısı ve sendika üye sayıları

Yıllar	Sendika sayısı	Sendika Üye Sayısı
1970	737	2. 088. 219
1971	631	2. 362. 787
1972	642	2. 672. 857
1973	637	2. 658. 393
1974	675	2. 878. 624
1975	781	3. 328. 633
1976	800	3. 269. 356
1977	863	3. 807. 577
1978	912	3. 897. 290
1979	750	5. 464. 792

Kaynak: Yıldırım Koç, **Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi, Osmanlı'dan 2010'a**, Epos Yayınları, Ankara, 2010, Ss. 237 ve 262.

Film ideolojik yönden ne sol ne de sağ ideolojiye dayanmaktadır. Filmde herhangi bir ideolojik ve siyasi görüşü referans olarak gösterilmemektedir. Filmde sendikalaşmayı bir Hadis-i Şerife dayandırılmasıyla, filmin İslamı referans olarak gördüğü söylenebilir. Ancak filmde İslamla ilgili herhangi bir ibadet veya ritüele rastlanılmamaktadır.

3. 4. Canım Kardeşim

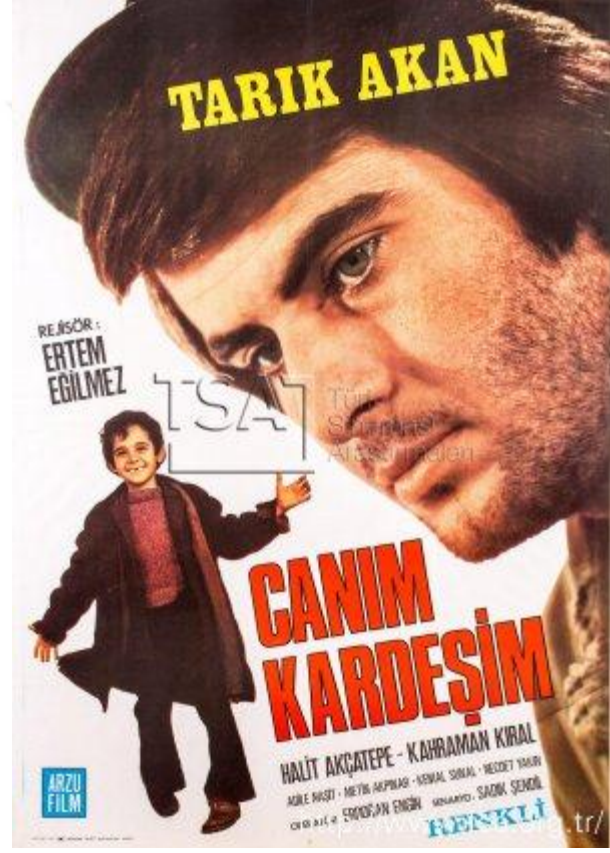
Bu bölümde *Canım Kardeşim* filminin künyesi, hikâyesi ve iktisadi anlatısı üzerinde durulacaktır.

3. 4. 1. Canım Kardeşim Filminin Künyesi

Canım Kardeşim filminin künye bilgileri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 18

Canım Kardeşim filminin künyesi

	Yapımcı	Oktay Barkan
	Yönetmen	Ertem Eğilmez
	Senarist	Sadık Şendil
	Oyuncular	Tarık Akan, Halit Akçatepe, Kahraman Kırıl, Metin Akpınar, Adile Naşit, Nejdettin Yakın vd
	Tür	Melodram
	Yapım Yılı	1973
	Yapım şirketi	Arzu Film
	Özellikler	35 mm, Renkli
	Süre	91 dk

Kaynak:<http://www.tsa.org.tr/tr/film/filmgoster/3742/canim-kardesim>, Erişim Tarihi: 01. 05. 2017.

3. 4. 2. Canım Kardeşim Filminin Hikayesi

Film, yokluk içinde olan bir ağabeyin hasta kardeşi için verdiği mücadeleyi konu eder.¹²³ Murat (Tarık Akan) babası ölümü üzerine küçük kardeşi Kahraman'a (Kahraman Kırıl) bakmak zorunda kalır. Kahraman aracılığıyla okula çağrılan Murat'a,

¹²³Suna Topkara, <http://www.tsa.org.tr/tr/film/filmgoster/3742/canim-kardesim>, Erişim Tarihi: 01. 05. 2017.

Kahraman'ın öğretmeni (Adile Naşit), Kahraman'nın temizliğinden ev ödevlerine kadar tavsiyelerde bulunur. Bunun üzerine Murat Kahraman'ı hastahaneye götürür ve lösemi hastası olduğu öğrenir. Bu durumu Kahraman'nın öğretmeniyle paylaşan Murat'a öğretmen, kardeşini mutlu etme tavsiyesinde bulunur ve Kahraman'a izin verir. Murat ve arkadaşı Halit (Halit Akçatepe) Kahraman'ın ölene kadar mutlu etmek için bir mücedeleğe girişirler. Kahraman'nın sevdiği yemeklerden oyunlara kadar bir çeşit aktivite yaparlar. Henüz zengin kesimlerin satın alabileceği televizyon Kahraman'nın son isteğidir. İki arkadaş Kahraman'a televizyon almak için yoğun bir çaba içine girerler. Yeterli miktar dapparaları olmadığı için televizyonu bir dükkandan çalarlar vetelevizyonu kurduktan sonra kardeşine haber vermeye giden Murat kardeşinin öldüğünü görür.

3. 4. 3. *Canım kardeşim* Filminin İktisadi Anlatısı

Canım Kardeşim filmi ikisadi anlatısını, karaborsa, işsizlik, göç gibikonular oluşturmaktadır. Filmde dile getirilen sorunların didaktik olmaması veyönetmenin ideolojisini tahaküm kurmadan izleyiciye aktarması filmi önemli hale getirmektedir.

Canım Kardeşim filminde en açık iktisadi konu karaborsadır. Özellikle 1970'lerdezorunlu tüketim mallarında bir kıtlık hali mevcuttur. Tüp, şeker, yağ, ekmek gibi zorunlu tüketim mallarının satılışı yapılan yerlerden uzun tüketici kuyruklarıo günün gazete haberlerinden filmlere kadar genişyer almaktadır. Bu durum ülkenin içinde bulunduğu ekonomik kriz, uygulanan ambargolar ve üreticilerin ya da satıcıların mevcut durumu bahane gösterip hızlı zenginleşme isteklerinden kaynaklanmaktaydı. Filmde karaborsacılık, kan metaforu üzerinden anlatılmaktadır. Kendi semtinde tezgahını kuran kancı ya da karaborsacı Mehmet (Metin Akpınar) parasız olan, yoksul kalan insanları verecekleri kan karşılığındabir miktar para vererek kan toplama merkezine gönderir. Kancı Mehmet'in işi semtte para karşılığında kan vermek isteyen kişileri kan merkezine göndermektir. Kan toplama merkezi kan veren kişilere değil, Kancı Mehmet'e ödeme yapmaktadır. Kancı Mehmet verilen paranın küçük bir kısmınıkanlarını verenlere verir ve geri kalan büyük kısım kendisinde kalır. Kancı Mehmet bu şekilde kandan para kazandığı gibi, acil kan arayanlara da yüksek fiyatlarla kan satmaktadır. Öyle ki oturduğu semtte televizyon alabilen tek kişi olacak kadar zenginleşir. Bu duruma bakıldığında üretici, dağıtıcı ve alıcı arasında bir sorun olduğu

görülür. Üretici yani kanını veren yoksul semtli düşük bir fiyatla Kancı Mehmet'e kanını verir ve kancı Mehmet de yüksek fiyatlarla kanı alıcıya ulaştırır. Bazenkanı stoklayarak üründe bir kıtlık durumu meydana getirir.

Filmde Murat ve Halit işsizdir ya da belli bir işleri yoktur. İşlerini daha çok illegal yollarla yürütürler. İki arkadaş Almanya'ya işçi olarak gitmek isteyenlerden saf olanlarını bulup ve onları kandırarak geçimlerini sağlamaktadırlar. Yokluklarının sebebi belli bir işe sahip olmamaları ya da işsizliktir. Almanya'ya gideceklerin işlemlerini yaptığı kurumun önündeAlmanya'ya iş için gitmek isteyen insanların çokluğu, işgücü arzının fazlalığını göstermektedir.

Türkiye, Almanya'ya gönderdiği işgünü fazlasından önemli derecede kaynak elde etmiştir. Gelen bu kaynaklar birinci petrol krizinin olumsuzluklarını hafifletmiştir. 1970'lerin ikinci yarısından sonra Almanya'nın işçi alımını kısıtlaması ve Türkiye'nin sık sık ekonomik krize girmesi sonucu, gurbetçilerin gönderdiği döviz miktarlarında azalma görülmüş ve ikinci petrol şokundan sonra Türkiye'de döviz kıtlığı baş göstermiştir. Filmde 7 yıldır Almanya'ya gitmek isteyen birinin (Kemal Sunal) olması, Almanya'nın 1960'larda olduğu gibi artık işçi istemediğini gösterir.

Filmde 1970'lerde Türkiye sinema sektörünü olumsuz yönde etkileyen bir öge olan televizyon üzerinde de durulmaktadır. Televizyonun yayına başlamasıyla birlikte Türk sineması seyircisini kaybetmeye başlamıştı. İlk olarak televizyonu satın alabilen varlıklı kesim seyircisi evine kapanır. Varlıklı kesimin evlerine kapanmasıyla Türk sineması televizyonun veremediği şeyleri beyaz perdeye yansıtmaya başlar. Ucuz döviz filmlerinden seks filmlerine kadar neredeyse her türde filmler çekilir. Bilhassa seks filmlerinin çoğalmasıyla birlikte kadın ve çocuk seyirci sinemayı terk etmeye başlar. Türk sinemasında adını duyurmuş bazı yönetmenler hem ekonomik hem de ahlaki bir çöküş içinde olan Türkiye sinema sektöründe çalışmayı bırakırlar. Seks filmleri artmasıyla birlikte seyirci azalır ve bazı sinema salonları ile yapım evleri de varlıklarını devam ettiremez duruma gelirler. Ancak sinemadan anlamayan bazı tacirler bu furyadaki pastayı gördüklerinden sinemaya yönelirler ve 70'lerin sonlarına doğru artıkhem içerik hem de biçim yönünden kaliteli filmler bir elin parmakları kadar azalır. Televizyonun yayına başlaması, sokaklarda güvenliğin olmaması ve ekonomik krizlerden dolayı ucuz bir eğlence aracı olarak kısaca tanımlanabilen sinema seyircisini yitirmiştir.

Filmde televizyonun gösterimi yukarıdaki açıklamalarla birlikte değerlendirildiğinde simgesel bir anlamı olduğu görülür. Televizyon antenlerinin en çok olduğu bölge, çok katlı binalar olan ve zengin kesim bölgeleridir. Bu kesimde evlerin çatılarının neredeyse tümünde televizyon antenleri bulunmaktadır. Bu kesim artık akşamları sinemada gösterilen filmlere değil, televizyonlarda gösterilen haber, dizi ve filmleri izlemektedir. Okur yazar oranının en yüksek olduğu kesimin sinemadan çekilmesiyle, filmlerde kalite düşer. Filmde televizyon gösteriminde herhangi bir açıklama olmamasına rağmen, sinema görsel bir dildir ve bazı durumlarla ilgili sorunları sadece göstermek yeterli olabilmektedir. Bu durum *Umut* ve *Sürü* filmlerinde gösterilen bankalarla anlam bakımından aynı işlevi görmektedir.

Filme fikri yönden bakıldığında herhangi bir ideoloji ve siyasi kırıntıya rastlanmaz. Filmin olay örgüsüne bakıldığında tipik bir halk sineması örneğidir. Herhangi bir ideolojik tavrı olmaması filmin nesnelliğini artırmaktadır.

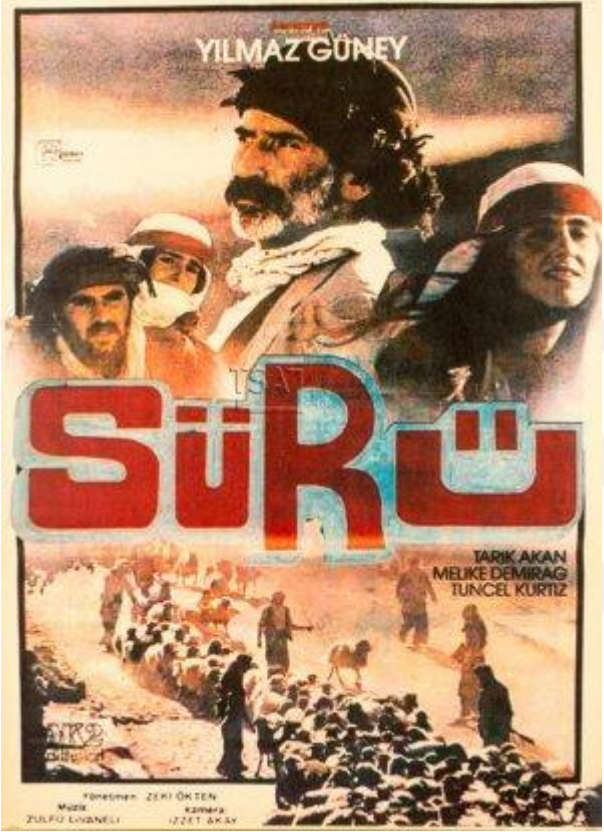
3. 5. *Sürü*

Bu bölümde *Sürü* filminin künyesi, hikâyesi ve iktisadi anlatısı üzerinde durulacaktır.

3. 5. 1. *Sürü* Filminin Künyesi

Sürü filminin künye bilgileri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir

Tablo 19
***Sürü* filminin künyesi**

	Yapımcı	Yılmaz Güney
	Yönetmen	Zeki Ökten
	Senarist	Yılmaz Güney
	Oyuncular	Tarık Akan, Melike Demirağ, Tuncel Kurtiz, Levent İnanır, Meral Niron, Erol Demiröz vd.
	Tür	Dram
	Yapım Yılı	1978
	Yapım şirketi	Güney Film
	Özellikler	35 mm, Renkli
	Süre	118 dk

Kaynak:<http://www.tsa.org.tr/tr/film/filmgoster/4656/suru>, Erişim Tarihi: 05. 05. 2017.

3. 5. 2. *Sürü* Filminin Hikayesi

Sürü filmi Veysikan ile Halılan aşiretleri arasında kalmış bir çiftin hikayesi üzerine kuruludur. İki aşiret arasında kan davasının son bulması için Şivan (Tarık Akan) ve Berivan (Melike Demirağ) evlendirilir. Ancak bu çiftten doğan çocukların ölmesi ile Veysikan aşireti düşmanlığı tekrar sürdürmeye çalışır. Ancak Şivan ile Berivan birbirini sevmektedir. Şivan'nın babası Hamo (Tuncel Kurtiz) bütün suçu Berivan'a yüklemekte ve uğursuz olarak bakmaktadır. Aşiret içindedişlanan Şivan ve Berivan aşiretten ayrılmayı düşünmektedir ama Hamo buna müsaade etmez. En sonunda

sürüyüAnkara'ya beraber götürmeleri karşılığında Hamo buna razı gelir. Sürü Ankara yolculuğuna çıkar ve yoldabaşlarına türlü türlü olumsuzluklar gelir. Şivan Ankara'ya vardığında anlaştığı maddi desteği babasından alamaz ve Berivan'ı tedavi ettiremez. Berivan ölür ve Şivan hapse düşer. Dört oğlu ve geliniyle Ankara'ya gelen Hamo dönüş yolunda herkesi kaybeder ve aşirete yalnız dönmek zorunda kalır.

3. 5. 3. *Sürü* Filminin İktisadi Anlatısı

Sürü filmi dönemin gerçeklerini anlatmak adına filmin senaryosu yazılmadan önceuzun bir araştırma sonucunda elde edilen veriler kağıda dökülür. Senaristin isteği üzerine kaval sesinden bölgedeki son gelişmelere ait verilere kadar araştırma sonuçları hapiste olanfilmin senaristi Yılmaz Güney'e sunulması neticesinde film son halini almıştır. Araştırmaya dayalı bir çalışma olması, filmi iktisadi yönde güvenilebilirliğini artırmaktadır.

Sürü filmi iktisadi anlatısını tarım, hayvancılık, makineleşme, enflasyon, zam ve bankacılık gibi konular üzerinedir.

Sürü filminde hem görüntü hem de diyaloglarla aktarılan önemli sahneler vardır. Bu sahnelerden en çok üzerinde durulan konu makineleşmenin artmasıyla tarımda ve hayvancılıkta meydana gelen sorunlardır. Filmin ilk sahnelerinden sürünün Ankara yolculuğuna kadarki kısımda en çok bu sorun üzerine vurgu yapılır. 1970'lerin ikinci yarısında Türkiye'de makineleşme aşırı bir şekilde artmış ve bazı alanlarda marjinal verimde olumsuzluklara sebep olmaktaydı. Filmde aşiretin sürüsünün otlandığı yerin çok yakınında traktörlerin kuru toprağı durmadan sürmesiyle makineleşmenin artık son sınıra yaklaştığı ve hayvancılığa zarar verdiği görülmektedir. Ayrıca aşırı makineleşme çerçilik gibi meslekleri de olumsuz etkilemektedir. Hamo ve Şivan'ın kasabaya inerken gözlerini traktörlerden almamaları ve onları kaygı dolu gözlerle izlemeleri, traktörlerin onların yaşamlarına ne kadar olumsuz olarak yansıdığını ifade eder. Traktörlerin sürü merasına çok yakın olması, otlama alanlarını daraltır ve hayvancılıktan elde edilen verimi düşürür. Hayvan meralarının daralması aynı zamanda daha az sayıda hayvanın meralarda olmasına neden olur. Bu durum hayvancılıkla uğraşan bazı insanların atıl kaldığı ya da gizli işsiz olduğu anlamına gelir. Bu da göçe sebep olur. Şivan'ın aşiretten ayrılma kararı alma gerekçelerinden biri de makineleşmeden dolayı hayvancılığın

önemini yitirmesidir. Filme görüntüler eşliğinde makineleşme ile ilgili aktarılan diyalog şöyledir:

“Şivan-Cumaya kasabaya ineceğim. Tanıdıkların vardır senin. Berivan'ı doktora götüreceğim, hem de bir iş imkânı bakarım belki. Bir iş bulmak isterim.

Çerçi-İş?

Şivan-İyi bir iş bulursan ayrılacağım, hayvancılık öldü, meralar ateş pahası. Her taraf sürülüyor baksana...

Çerçi-Doğru, meralar ekiliyor artık, makine her tarafa giriyor, giriyor ve bizim çerçiliği de öldürüyor. Şimdi bisikletler, motorlar, kamyonetler çıktı, doğrudur. Şivan kardaş, sen akıllı bir adamsın, dediğin doğrudur, her şey değişiyor, düşmanlıklar da değişir değil mi?”¹²⁴

Sürü filminde enflasyon ve zamlar üzerinde de durulmaktadır. Türkiye ekonomisi 1970'lerin ikinci yarısından itibaren zamlar ve enflasyonla mücadele ile boğuşmaktaydı. Bunun sebepleri uygulanan ambargolar, petrol şokları ve döviz kıtlığıdır. Bunun gibi sebeplerden ötürü Türkiye planlanan uygulamaları ertelemekteydi. Kısa vadeli borçların ödenmemesi ve bunlara uzun vadeli borçların eklenmesiyle Türkiye dış borcunu ödeyememekte ve bundan dolayı da dış dünyadan kredi alamamaktaydı. Almanya içinde bulunduğu krizden dolayı işçi alımını durdurmuş ve ülkeye gurbetçilerin gönderdiği döviz miktarı da ekonomik ve siyasi istikrarsızlıktan azalmıştı.

Veysikan aşireti makineleşmeye ek olarak yukarıda zikredilen sorunlardan dolayı da ekonomik çöküş içindedir. Veysikan aşiretinin 6 ay önce anlaştığı celeplerinden koyunların parasını almış ve bu paraları harcamışlardır. Altı ay önce zamların düşük olması ve hayat pahalılığı artması sonucunda Veysikan aşireti bu ticaretten zarar etmiştir. Filmde bu konuyla ilgili diyaloglar şöyledir:

“Şivan-Gittim, geldim, gördüm ki işler pek hoş değil. Ulaştırma bakanlığı, Mart ayında bütün ücretlere, taşımalara öyle bir zam yapmış ki, altından kalkılacak gibi değil. Eski vagon ücretleri ile yeni vagon ücretleri arasında yüzde yüz fark vardır şimdi. Hamo-Biz koyunların parasını altı ay önce almışız, o zaman ne zam vardı, ne bir şey, kimden çıkacak şimdi, bizden!

¹²⁴ Yılmaz Güney, *Sürü*, Yılmaz Güney Kültür ve Sanat Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, Ss. 61 ve 62.

Şivan- Malın tonu için şimdi istedikleri para, sekiz yüz eksen sekiz liradır.

Mirza-Yani anamızın nikâhıdır.

Şivan-Yirmi metrekairelik bir vagona, eskiden doksan altı koyun koyarken, bugün indirmişler bu sayıyı seksene... Şimdi bize en azından altı vagon lazım. Yeni talimatnameye göre, sürü, trenin hareketinden iki saat önce yükleniyor vagonlara. Seksen hayvanın yüklenebileceği bir vagona ödenecek para, tam dört bin dört yüz kırk lira falan civarında. Bu durumda, bütün sürü için, aşağı-yukarı yirmi yedi bin, yirmi sekiz bin lira bir para ödememiz gerekiyor...

Mirza-Bizim bu işten zerre kadar karımız yoktur, ziyanımız çoktur. Koyunları peşin sat, her şeye zam gelsin, paranın değeri düşsün, sonra da bu işten ekmek ye...¹²⁵

Diyaloglardan anlaşılacağı üzere zamlar artmış, enflasyon yüksek bir düzeyde ve TL'nin değeri düşürülmüştür. Diyaloglarda ulaştırma bakanlığı yüzde yüzden fazla zam yapıldığı belirtiliyor ve bu zamlara ek olarak bir vagona koyulan koyun sayısında bir azalma vardı. Hem zamlardan hem de vagon kapasitesinin düşürülmesinden dolayı Veysikan aşireti altı ay öncesine göre çok daha fazla ödeme yapmak zorundadır. Ulaştırmada yapılan bu zamların en büyük nedeni ise 2. Petrol şokudur. 2. Petrol şokunda fiyatlar OPEC ülkeleri tarafından aşırı yükseltilir ve Türkiye 1970'lerin ilk yarısında enerji tasarrufu yapacağına sübvansiyon vererek enerji tüketimini artırmıştır. Enerji kıtlığından dolayı sanayi alanında sıkıntılar yaşanmış ve meskenler olmak üzere çeşitli alanlara enerji kısıtlamalarına gidilmişti.

Filmde Türkiye'nin sağlık sorunlarından da bahsediliyor. Filmin ilk karesinde Berivan iyileşmesi için bir şeyhe gösterilir. Şeyhin evi önü yaşlı ve sakat insanlarla doludur. Bu tür insanları hem Pervari'de hem de Ankara'da görülmektedir. Tedavi olmak için erken saatlerde kuyrukta bekleyen insan sırasının gösterilmesi, ülkenin sağlık durumu hakkında bilgi vermektedir. 1970'lerde tam gün yasasının çıkarılamaması bunun en büyük nedenidir. Tamgün yasasının meclisten geçmemesinin nedeni ise ülkenin siyasi olarak içinde bulunduğu kargaşa ve koalisyonların varlığıdır.

Filmin Ankara çekimlerinde çok fazla banka görülmektedir. 1970'lerin başlarında alınan kredilerin ödenmemesi sonucu Türkiye özel kesim borçlarını millileştirdi. Bankacılıkla ilgili yapısal reformların yapılamaması ve MB'nin parasal

¹²⁵Güney, Ss. 85,86 ve 87.

araçları etkin kullanamaması ve hükümetlerin de mali disiplin sağlayamaması sonucunda Türkiye'ye gelen krediler üretime değil, tüketime yöneltildi. Filmde gösterilen bankalar şunlardır: Akbank, Vakıf Bank, Garanti Bankası, Yapı ve Kredi Bankası...

Filmde bahsedilen bir başka konu ise yabancılaşmadır. Şivan, bekçi ve aileleriyle birlikte bir mağazanın vitrininden ürünlere baktığı görülür. Çamaşır makinesinden avizeye kadar her türlü ürün mevcuttur. Ancak fiyatlar da oldukça yüksek bir seviyededir. Hamo Berivan'ın iyileşmesi için verdiği para miktarı bir kadın elbisesinden az bir miktar fazladır. İnsan emeğinin ürettiği mallara yabancılaşması budur. Hiç bir diyalog kullanmadan aktarılan bu sorunla hayat pahalılığından bahsedilmektedir.

Sürü filminin geneline bakıldığında, ekonomik, siyasi ve sosyal dönüşümler üzerinde durulmaktadır. Şivan'ın aşiretten ayrılmak istemesi, Hamo'nun traktörlere öfke ile bakması feodaliteden bireyselliğe, geleneksel üretimden modern üretime geçişi simgelemektedir. Hamo'nun davranışları, alışkanlıkları, öfkesi bireysellikten değil aşiret karakteristiğinden kaynaklanmaktadır. Hamo aşiretin yok oluşunu görmekte ancak nedenini görememektedir. Suçlayabileceği tek kişi gelinidir. Aslında değişen toplumsal yapıdır ve Hamo bunu kavrayamamaktadır.

İdeolojik yönden film Marksist ideolojiye dayalıdır. Toplumda var olan sınıflardan bahsetmesi, Karl Marks'ın resminin açıkça gösterilmesi gibi hem görüntü hem de diyaloglardan filmin birçok yerinde bu ideolojik dayanak görülmektedir.

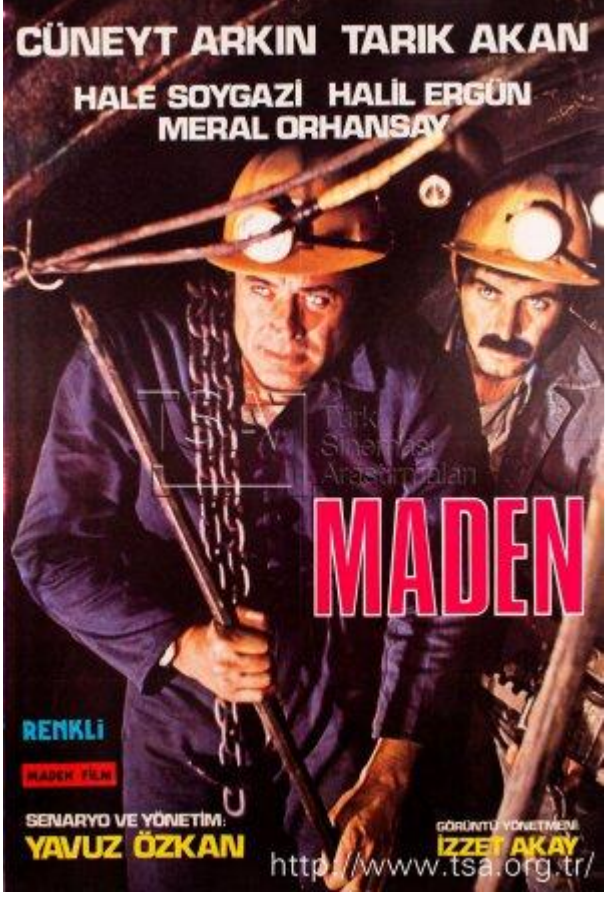
3. 6. Maden

Bu bölümde *Maden* filminin künyesi, hikâyesi ve iktisadi anlatısı üzerinde durulacaktır.

3. 6. 1. Maden Filminin Künyesi

Maden filmi künye bilgileri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 20
Maden filmi künyesi

	Yapımcı	Yavuz Özkan, Atıf Yılmaz
	Yönetmen	Yavuz Özkan
	Senarist	Yavuz Özkan
	Oyuncular	Cüneyt Arkın, Tarık Akan, Halil Ergün, Hale Soygazi, Meral Orhansay, Nurhan Nur vd.
	Tür	Dram
	Yapım Yılı	1978
	Yapım şirketi	Maden Film
	Özellikler	35 mm-Renkli
	Süre	90 dk

Kaynak: <http://www.tsa.org.tr/tr/film/filmgoster/4652/maden>, Erişim Tarihi: 10. 05. 2017.

3. 6. 2. Maden Filminin Hikayesi

Film, tehlikeli bir maden ocağında çalışan işçilerin mücedele öyküsü üzerine kuruludur. İlyas (Cüneyt Arkın) önderliğinde Nurettin (Tarık Akan), Ömer (Halil Ergün) ve diğer arkadaşlarıyla birlikte kötü çalışma koşullarına karşı örgütlenmeye çalışırlar. Maden ocağında çökmelerin artmasıyla birlikte ölümlerde artmaktadır. İlyas imza kampanyası başlatır ve amacı bağımsız bir müfettiş tarafından maden ocağının denetlenmesidir. İşçileri oyalamak adına dansözlü eğlence tertiplenir. Ancak İlyas

olanların farkındadır ve maden işçilerini bilinçlendirme çabalarına devam etmektedir. Patron ve Sarı Sendika tarafından İlyas öldürülmeye çalışılır ama yaralı olarak kurtulur. İşçiler yaralanan İlyas ve diğer arkadaşlarının hastahaneden çıkana kadar çalışmayı yavaşlatırlar. Ancak çoğunluk hala sağlanamamıştır. Çalışılan madenin sekizinci ocağında gaz birikmesi olmuştur ve gaz boşaltılmadan çalışılması tehlikelidir. Maden ocağı patronu siparişleri bahane ederek İlyas ve arkadaşlarının o ocakta çalışmalarına karar verir. İlyas ve arkadaşları çalışma esnasında çöküntü olmasıyla birlikte ocakta mahsur kalırlar ve iş arkadaşlarının yoğun çabalarıyla İlyas hariç diğer işçiler kurtulur. İlyas'ın ölümüyle birlikte işçiler arasında tam bir birlik sağlanır ve harekete geçmeye başlarlar.

3. 6. 3. Maden Filminin İktisadi Anlatısı

Maden filmi 1970'lerde Türkiye'de başlanan ekonomik mücadele, iş kazaları ve grev konuları üzerinden anlatısını oluşturmaktadır. Yönetmenin bir zamanlar maden ocaklarında çalıştığı göz önüne alındığında filmin tecrübe süzgecinden geçtiği ve bir deneyimin sonucunda oluştuğu görülür.

1960 darbesinden sonra Türkiye'de grev, lokavt gibi haklar yasal hale getirildi. Böylece hakların yasal hale gelmesiyle birlikte sendikalaşma hızlanır ve iş yerlerinde grev ve az da olsa lokavt olayları görülür. 1970'lerde devlet otoritesinin azalması ve ülkede mafyalaşma başlamasıyla birlikte işçi ve işveren arasında yapılan yasal düzenlemeler suistimal edilmeye başlanmıştır. Bu suistimaller sonucunda Türkiye önemli oranda işgücü ve üretim kaybına uğramıştır.

Filmde yasal boşluklardan yararlanarak faaliyette bulunan sendika, işçilerin haklarını savunacağı yerde maden acağı sahibinin propaganda ve silahlı gücü konumundadır. Sendikanın bu tavrı işçilerin daha çok sömürülmesine, yasal haklarının engellenmesine ve işçi ölümlerine duyarsızlaşmalarına neden olmaktadır. Özellikle maden ocağı gibi tehlikeli bir işte sürekli iş kazaları olmasına karşın, bağımsız bir müfettişin ancak belli bir sayıda imza toplanmasıyla denetlemeye gelmesi, devletin ekonomi sektöründeki adil ve şeffaf bir denetimden yoksun olduğunu ifade eder.

Filmdeki İlyas karakteri bilinçli bir işçidir. İlyas mücadelesini sadece ekonomik alanda değil siyasal alanda da sürdürme taraftarıdır. İlyas'ın "para da lazım, ama başka şeylerde lazım, bu dünyayı biz kuruyoruz ellerimizle, farkında olmalıyız. " ve

"ekonomik mücadele yanında politik mücadeleyi amaçlayanlarla birleşmedikçe aydınlığa çıkamayız. " sözleriyle iki kutuplu bir mücadele içerisinde hareket ettiği görülmektedir.¹²⁶

Tablo 21

1973-1980 Yılları arasında Türkiye’de yapılan grev sayısı, grevlere katılan işçi sayısı, lokavt sayısı ve lokavta uğrayan işçi sayısı

Yıllar	Grev Sayısı	Greve Katılan İşçi Sayısı	Lokavt Sayısı	Lokavta Uğrayan İşçi Sayısı
1970	72	21. 156	4	1. 389
1971	78	10. 916	3	2. 064
1972	48	14. 879	10	3. 239
1973	55	12. 286	10	3. 278
1974	110	25. 546	17	1. 941
1975	116	13. 708	7	1. 776
1976	58	7. 240	30	1. 448
1977	59	15. 682	13	596
1978	87	9. 748	33	7. 591
1979	126	21. 011	15	698

Kaynak: T. C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, **Çalışma Hayatı İstatistikleri 1997**, Ankara, 1998, Ss. 65 ve 72.

Yönetmen filme ideolojik bakışını katmaktadır. İlyas’ın kız kardeşi ağabeyine gönderdiği mektupta faşistlerle mücadele ettiklerinden bahsetmektedir. Ayrıca karakol sahnesinde sarı sendika başkanı "Bunlar hep Rusya’nın altından çıkıyor" demesi de İlyas ve arkadaşlarının sol ideolojiyi savundukları anlamına gelir. Ancak kömür

¹²⁶Fatma Nesrin Yazar, **1960-2010 Yılları Arasında Türkiye’de İşçi Sınıfı Filmleri Ve Proleter Kamusal Alan**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Yedi Tepe Üniversitesi SBE, İstanbul, 2014, s. 175.

oçağında çalışan işçilerin çoğu bilinçsiz ve sağ-sol davalarından bihaberdirler. İş arkadaşlarının ölümü ve İlyas'ın mücadelesiyle işçilerde taraf tutmaya başlarlar. Filmin ideolojik yönden karşıt görüşü basit, yozlaşmış olarak göstermesi, filmi hem propagandatif bir özelliğe büründürmekte hem de gerçekliğinde kuşkular yaratmaktadır.

SONUÇ

Bilim ve sanat birbiriyle iç içe olan iki farklı alandır. İnsanın akıl ve duygu alanlarını kapsayan bu iki alanı birbirinden ayırmak imkânsızdır. İnsanoğlunun bir içsel bir de dışsal gerçeklik alanı vardır. İçsel alanı sanatı, dışsal alanı ise bilimi ilgilendirir. Bu iki alanı yönlendiren ve harekete geçiren kavram ise ideolojidir.

Gerçek bilim zamanı, mekânı ve toplumu belli olan bir durumda ortaya çıkan ve en önemli olayları, durumları ve gerçekleri araştıran ve inceleyen bilgi disiplinlerinin genel ifadesidir. Gerçek sanat ise zamanı, mekânı ve toplumu belli olan bir durumda bilimin sunmuş olduğu bilgilere duygu katarak ve bu duygulu bilgileri insanlara aktaran içsel gerçekliğin genel ifadesidir. İdeoloji ise belli bir toplumda, belirli bir mekânda ve belirli bir zamanda ortaya çıkan gayenin, amacın, hedefin ve davanın genel ifadesidir.

Düşlemek bilmekten bir önceki aşamadır. Düşlemekle bilgiler oluşur ve bu bilgilerin sistemli ve kuramsal bir çerçeveye oturtulması ile bilim meydana gelir. Bilgi sistematığının oturması ve kuramsallaşmasından sonra bilgiye duygu katılarak ortaya çıkan şey ise sanattır. Sanatın alt kümesi bilim, bilimin alt kümesi bilgi ve bilginin alt kümesi ise düş, rüya veya hayaldir. Bu alt kümeleri çevreleyen kavram ise ideolojidir.

İktisat sosyal bilimlerin fiziğidir. İktisat genel olarak kıt kaynaklarla sınırsız istekleri konu edinen ve kendine has yöntemleri olan bir bilim dalıdır. Tarih bilimi ise geçmiş medeniyetlerde ortaya çıkmış olan olayları bulgu ve belgelere dayandırarak araştıran ve açıklayan bir disiplindir. İktisat tarihi ise iktisat ve tarih bilimlerinin kesişim alanında geçmişteki medeniyetlerin iktisadi faaliyetlerini araştıran ve açıklayan bir bilim dalıdır. Dolayısıyla iktisat tarihi hem iktisat biliminin araştırma yöntemlerini hem de tarih biliminin araştırma yöntemlerini kullanan bir alandır.

Sinema modern zamanlarda ortaya çıkan görsel bir sanat dalıdır. Sinema aynı zamanda kolektif bir sanattır. Şöyle ki, yönetmeni, senaristi, oyuncusu, yapımcısı ve diğer aktörleriyle birlikte yapılabilen bir alandır. Dolayısıyla sinema filmleriyle ortaya çıkan eser bir uzlaşma sonucunda meydana gelir. Ayrıca sinema filmleri kameranın yakaladığı nesnel durumlarla birlikte hem uzlaşma sonucu ortaya çıkan hem de insan müdahalesinden bağımsız olarak gerçekleri kaydeden ve belge niteliği de olan eserlerdir.

1960 ve 1980 yılları arasında Türkiye’de birçok alanda olduğu gibi ekonomi ve sinema alanlarında da önemli gelişmeler zuhur etmiştir. 1960’tan sonra uygulamaya konulan kalkınma planlamalarıyla Türkiye ekonomik anlamda 1970’lerin ortalarına kadar gerçek anlamda ekonomik büyüme içinde olmuştur. Ancak ülkenin içinde bulunduğu siyasi ortam, Kıbrıs Barış Harekâtı ve Türkiye’yi doğrudan olumsuz bir şekilde etkileyen dış gelişmeler, ülke ekonomisini iflas noktasına götürdü. Öngörülemeyen bu gelişmeler kalkınma planlamalarını durdurdu veya geciktirdi. 1970’lerin ikinci yarısından itibaren durgunluk içinde olan Türkiye ekonomisi hem finansal açıdan hem de reel ekonomi politikalarında çıkmaza girdi ve uyguladığı korumacı iktisat politikasını 1970’lerin sonlarında liberal iktisat politikasına dönüştürdü.

Türkiye sinema sektörü 1970’lerde ekonomik anlamda ortaya çıkan krizler, televizyonun yayın hayatına başlaması, sokaklarda güvenliğin kaybolması, maliyetlerin yükselmesi, enerji sıkıntısı, seyircilerin evlere kapanması vb. nedenlerle buhran içindeydi. Bu buhran ile birlikte Türk sinema sektörü 1960’larda hem içerik yönünden hem de biçimsel yönden yakalanan ivmeyi ve başarıyı bir daha elde edemedi.

Türkiye iktisat tarihi Türk sineması üzerinden araştırabilmektedir. Bu tezde *Umut*, *Endişe*, *Diyet*, *Canım Kardeşim*, *Sürü* ve *Maden* filmlerinde dönemin ekonomik verileri ve Türkiye iktisat tarihinde vuku bulan olaylar ile filmlerin sunmuş olduğu görsel veriler ve diyaloglar ile bir kıyaslama yapılarak araştırma konusu edilmiştir.

Umut filminde, bankacılık, göç ve makineleşme vb. konular; *Endişe*’de işsizlik, mevsimsel göç, Kıbrıs Barış Harekâtı, tekelleşme vb. konular; *Diyet* filminde göç, grev, gecekondulaşma vb. konular; *Canım Kardeşim* filminde, işsizlik karaborsa, televizyon, işsizlik vb. konular; *Sürü* filminde, göç, bankacılık, enflasyon, makineleşme, hayvancılık vb. konular ve *Maden* filminde ise sendikacılık, iş kazaları vb. konuların işlendiği görülmüştür.

Filmlerde görülen bu konular Türkiye iktisadi gerçekleri ile sinemada gösterilen iktisadi gerçekler arasında doğrulama veya yanlışlama yapılarak hem film görselleri hem de film de geçen diyaloglar arasında ilişki kurulup incelenmiştir. Bu yöntemle araştırma konusu olan dönemde filmlerde gösterilen gerçekler ile Türkiye iktisat verileri arasında paralellikler görülmüştür. Ancak bu paralellikler bir filmde değil, birden fazla

filmi bir bütün kabul edilince Türk sinemasında Türkiye ekonomisi gerçekleri ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

Bağlı, Mazhar., **Modernizme Direnen Estetik**, Kapı Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2010.

Biryıldız, Esra., **Sinemada Akımlar**, Beta Basım, 3. Basım, İstanbul, 2002.

Bozkurt, Nejat., **Kavramların Evrimi, Filozof ve Düşünürlerin Tanıklıklarıyla**, Say Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2008.

Ceram, C. W., **Sinemanın Arkeolojisi**, Çev: Hasan Aydın, Agora Kitaplığı, Birinci Basım, İstanbul, 2007.

Çavdar, Tevfik., **Yüz Yıllık Pahallık**, Ülke Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, 1983.

Çıkrıkçı, Mustafa., **Türk Bankacılık Sistemine İlişkin Bir Değerlendirme (1973-1988)**, Milli prodüktivite Merkezi Yayınları, Ankara, 1990.

Doğruel, Fatma ve A. Suut Doğruel., **Türkiye’de Enflasyonun Tarihi**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005.

Er, Selami., **Devletin Bankacılık Sektöründe Düzenleyici Denetleyici Rolü ve Türkiye Uygulaması**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, 2009.

Erdem, Hüseyin Subhi., **Bilgi, Felsefe Ansiklopedisi**, Etik Yayınları, C. 2, İstanbul, 2004.

Ergün, Mehmet., **Bir Sinemacı ve Anlatıcı olarak Yılmaz Güney**, Doğrultu Yayınevi, İstanbul, 1978.

Ertan, Güler ve Emin Sansarcı., **Görsel Sanatlarda Anlam ve Algı**, Alternatif Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2016.

Güney, Yılmaz., **Endişe**, Güney Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1998.

Güney, Yılmaz., **Umut**, Güney Yayınları, 4. Basım, İstanbul, 2000.

Hançerlioğlu, Orhan., **Felsefe Ansiklopedisi, Kavramlar ve Akımlar**, C. 3, Remzi Kitabevi, Birinci Basım, İstanbul, 1977.

Hançerlioğlu, Orhan., **Felsefe Ansiklopedisi, Kavramlar ve Akımlar**, Remzi Kitapevi, C. 6, Birinci Basım, İstanbul, 1979.

İrzık, Gürol., Ed:Ahmet Cevizci, **Bilim Felsefesi Ansiklopedisi**, Etik Yayınları, C. 2, İstanbul, 2004.

Karpat, Kemal H., **Türk Siyasi Tarihi**, Timaş Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 2011.

Kazgan, Gülten., **Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, Birinci Küreselleşmeden İkinci Küreselleşmeye**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları,1. Baskı, İstanbul, 1999.

Kepenek, Yakup., **Gelişimi, Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla Türkiye Ekonomisi**, Teori Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, 1987.

Keyder, Çağlar., Ergün Türkcan vd. **Türkiye’de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım**, Yurt Yayınevi, Ankara, 1984.

Kırel, Serpil., **Yeşilçam Öykü Sineması**, Babil, İstanbul, 2005.

Kocabaşoğlu, Uygur ve Diğerleri., **Türkiye İş Bankası Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001.

Koç, Yıldırım., **Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi, Osmanlı’dan 2010’a**,Epos Yayınları, Ankara, 2010.

Kurt, Durmuş., **Dünden Bugüne Türkiye’nin Sosyo Ekonomik Yapısı**, Yıldız Kitaplar, Birinci Basım, İstanbul, 2015.

Küçükkalay, Abdullah Mesud., **Dünya İktisat Tarihi**, Beta Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 2016.

Kurmuş, Orhan., **Bir Bilim Olarak İktisat Tarihinin Doğuşu**, Yordam Kitap, İstanbul, 2009.

Orman, Sabri., **İktisat, Tarih ve Toplum**, Küre Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 2010.

Özer, İlhan., **Türkiye’de 1970-1980 dönemi Enflasyonu**, Maliye ve Gümrük Bakanlığı Araştırma, Geliştirme, Planlama ve Koordinasyon Kurulu:1984.

Özgüven, Ali., **İktisadi Düşünceler-Doktrinler ve Teoriler**, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1984.

Özkan, Vildane., Ed. Ahmet Cevizci, **Bilim, Sanat ve Din, Felsefe Ansiklopedisi**, Cilt2, Etik Yayınları, İstanbul, 2004.

Özlem, Doğan., **Felsefe ve Doğa Bilimleri**, Doğu Batı Yayınları, 4. Basım, Ankara, 2008.

Özlem, Doğan., **Kültür Bilimleri Ve Kültür Felsefesi**, Notoş Kitap Yayınevi, Birinci Basım, İstanbul, 2010.

Özön, Nijat., **100 Soruda Sinema Sanatı**, Gerçek Yayınevi, Birinci Baskı, İstanbul, 1972.

Sancar, Serpil., **İdeolojinin Serüveni, Yanlış Bilinç ve Hegemonyadan Söyleme**, İmge Kitapevi, 2. Baskı, Ankara, 2008.

Scognamillo, Giovanni., **Türk Sinema Tarihi**, Kabalcı Yayınları, 1998.

Sultan, Casim., Ç:Abdurrahim Şen, **Stratejik Tarih Yorumu**, Mana Yayınları, İstanbul, 2012.

T. C Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, **İstatistik Göstergeler 1923-1995**, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1996.

T. C Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, **İstatistik Göstergeler 1923-2002**, Ankara, 2003.

T. C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, **Çalışma Hayatı İstatistikleri 1997**, Ankara, 1998.

Tabakoğlu, Ahmet., **Türkiye İktisat Tarihi**, Dergâh Yayınları, 12. Baskı, İstanbul, 2014.

Tolstoy, L. N., **Sanat Nedir?**, Ç:Mazlum Beyhan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Basım, İstanbul, 2012.

Tunç, Ertan., **Türk Sinemasının Ekonomik Yapısı (1896-2005)**, Doruk Yayıncılık, İstanbul, 2012.

Türk, İbrahim., **Senaryo Bülent Oran**, Dergâh Yayınları, 2004.

Yarar,Fatma Nesrin., **1960-2010 Yılları Arasında Türkiye’de İşçi Sınıfı Filmleri ve Proleter Kamusal Alan**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Yedi Tepe Üniversitesi SBE, İstanbul, 2014.

Yıldırım, Cemal., **Bilim Felsefesi**, Remzi Kitapevi, Birinci Basım, İstanbul, 1979.

İnternet Kaynakları:

https://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Global/_Government/pg_CabinetHistory.aspx, Erişim Tarihi: 27. 03. 2017.

<http://www.ab.gov.tr/111.html>, Erişim Tarihi: 25. 03. 2017.

<http://www.tsa.org.tr/tr/film/filmgoster/1750/umut>, Erişim Tarihi: 15. 04. 2017.

<http://www.tsa.org.tr/tr/film/filmgoster/3742/canim-kardesim>, Erişim Tarihi: 01. 05. 2017.

<http://www.tsa.org.tr/tr/film/filmgoster/3982/diyet>, Erişim Tarihi: 25. 04. 2017.

<http://www.tsa.org.tr/tr/film/filmgoster/4652/maden>, Erişim Tarihi: 10. 05. 2017.

<http://www.tsa.org.tr/tr/film/filmgoster/4656/suru>, Erişim Tarihi: 05. 05. 2017.

<http://www.tsa.org.tr/tr/film/filmgoster/5236/endise>, Erişim Tarihi: 20. 04. 2017.

Suna Topkara, <http://www.tsa.org.tr/tr/film/filmgoster/3742/canim-kardesim>, Erişim Tarihi: 01. 05. 2017.